UĞUR
MUMCU

24.

um:ag Vakfı Yayınları: 24

Bütün Yapıtları Dizisi: 22

GAZİ PAŞA'YA SUİKAST

UĞUR MUMCU

1. Baskı: Şubat 1992, İstanbul

25. Baskı: Şubat 2014, Ankara, 1500 adet

ISBN 978-978-8084-09-08

(Sertifika No: 12412)

Yayın Yönetmeni: Orhan TÜLEYLİOĞLU

Kapak Tasarımı: SOLARIS

Dizgi: **um:ag**

Baskı: DUMAT

Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

TEL: (03 12) 278 82 00 Sertifika No: 14021

MERİTOKRASİ İÇİN EPUB’A ÇEVİREN Rincewind

Paris Cad. No. 14, 06540 Kavaklıdere - Ankara

Tel: (0312) 417 77 20 pbx Faks: (0312) 417 57 46

E-posta: umag@umag.org.tr www.umag.org.tr

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

Uğur Mumcu, ailesi Ankaralı olmasına karşın, 22 Ağustos 1942'de, babasının görevi nedeniyle bulundukları Kırşehir'de doğdu. Babası Ankara'ya atanınca, Balıkpazarı'ndaki Devrim İlkokulunda başladığı ilköğrenimini, Bahçelievler'deki Ulubatlı Haşan İlkokulunda tamamladı. Cumhuriyet Ortaokulu ve Deneme Lisesini bitirdikten sonra (1961), Ankara Hukuk Fakültesine girdi.

Uğur Mumcu öğrencilik yıllarında "bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olunamayacağı"nı kavramış, etkin, coşkulu, çok okuyan, araştıran ve sorgulayan bir gençti. Onun öncülüğünde yapılan toplantılara zamanın politikacıları, bilim ve sanat insanları çağrılıyor, "münazara"lardaki başarılarıyla dikkati çekiyordu. Daha 20 yaşındayken "Türk Sosyalizmi" başlıklı yazısıyla Yunus Nadi Makale Yarışmasını kazandı. Hukuk Fakültesini bitirince (1965), kısa bir süre avukatlık yaptı. Sonra dil öğrenmek için İngiltere'ye gitti, dönüşünde Hukuk Fakültesinin idare Hukuku Profesörü Tahsin Bekir Balta'nın asistanı oldu. 12 Martın aydınlara yönelik baskıcı tutumundan o da payına düşeni aldı, askerliğini yapmak için hazırlanırken tutuklandı, sonrasında "Sakıncalı Piyade" sayıldı. Askerlik dönüşü gazetecilikte karar kıldı, üniversiteden ayrıldı. Yön, Kim, Ant, Devrim, Ortam, Akşam, Milliyet ve Yeni Ortam'dan sonra uzun süre Cumhuriyet'te yazdı. Ölümünden önce 25; ölümünden sonra yazılarının toplandığı 40'ı aşkın kitabı yayımlandı.

Atatürkçü, laik, cumhuriyetçi, demokrat bir Türkiye'nin yılmaz savunucusu; devrimci, hep emekten yana olan, hep araştıran ve sorgulayan gazeteci Uğur Mumcu, 24 Ocak 1993 Pazar günü otomobiline konan bomba ile inandığı değerler uğruna öldürüldü.

Eşi Güldal Mumcu, çocuklan Özgür ile Özge; Uğur Mumcu'nun, ilkelerinden ödün vermeyen kişiliğini gelecek kuşaklara aktarmak; kütüphanesini, arşivini ve tüm yazılarını düzenli olarak araştırmacıların kullanımına sunmak, gazeteciliğe hevesli gençleri, araştırmacılık alışkanlığıyla mesleğe kazandırmak gibi amaçlarla, Ekim 1994'te **Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı**'nı kurdular. Vakıf, Aralık 1995'te amacı doğrultusunda etkinliklerini yaşama geçirmeye başladı. Şimdi genç

gazetecileri araştırmacılığa yöneltmek, insanların düşündüklerini yazıya doğru aktarmalarını sağlamak için yazma seminerleri düzenliyor, türlü etkinliklerin yanı sıra kitaplar yayımlıyor.

Uğur Mumcu, bu yapıtta yakın tarihimizi irdeliyor. Yakın tarihimizle ilgili bilgilerin sağlıklı olması için, Atatürk dönemi ile 2. Dünya Savaşı yıllarının gereğince incelenmesini öneriyor. Yapıttaki bilgilere pek kolay ulaşamadığını, karşılaştığı engelleri önsözde yazıyor. Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal'e ilişkin değerlendirmelerin yüzeyselliğini, belgesel diyebileceğimiz bu yapıtı okuyunca daha iyi anlıyoruz. Mumcu'nun araştırmalarında ne denli titiz olduğunu, bilgi sahibi olmadan yargı oluşturmadığını, düşüncelerini hiç çekinmeden, doğruları değiştirmeden, dolandırmadan korkusuzca aktardığını göstermesi açısından da önemli bir kaynak bu. Onun düşüncelerini geleceğe aktarmak da kuşkusuz bu düşünceleri paylaşanların görevi olacaktır.

Gazi Paşa'ya Suikast'ın şu anda elinizde bulunması, bu umudumuzun yersiz olmadığını gösteriyor. Bu, ayrıca, ülkemizi sizlerle birlikte aydınlık yarınlara taşımak amacıyla kurulan Uğur Mumcu Vakfı'na çok öneli bir katkı. Sağ olun…

Bir önemli görevin gereği olan bu kitabın yeniden yayımlanması sırasında emeğini esirgemeyen Abdullah Nefes, Öcal Beningtan, Savaş Sönmez, Hakkı Erdem, Canan Duran, Çiler Keleş, Sezer Yücel, Neriman Küpçü, Fatih Alpertan, Şebnem Kocabıyık, Zeynur Türkmen, Sunda Işık'a, Kubilay Gönen ile arkadaşlarına, Dumat Matbaasına ve çalışanlarına, kapak düzenlemelerini büyük bir ustalık ve özenle yeniden yapan Emrah Yücel ve Murat Kayaya içtenlikle teşekkür ediyoruz. Sağ olsunlar…

Daha aydınlık bir dünya isteyen insanlar, düşünceleri uğruna çok eziyet çektiler, öldürülmeyi göze aldılar, öldürüldüler. Bu yolda gözünü kırpmadan yaşamını feda edebilecek insanlar yitirilmeden aydınlık bir dünyanın, ancak sizin gibi aydınların emeği ve çabası ile oluşacağına inanıyoruz. Bu çabanın başarıya ulaşabilmesinin ilk koşulu, suskun kalmamak…

Düşünenlerin öldürülmemesi, öldürülenlerin unutulmaması dileğiyle…

um:ag

ÖNSÖZ

Yakın tarihimiz ile ilgili birçok olay yeterince bilinmiyor. Bilinmediği için de çoğu kez yüzeysel değerlendirmeler, ya "resmi tarih"i oluşturuyor ya da resmi tarihe karşı yapay zorlamalara yol açıyor.

Tarihin gereğince incelenebilmesi, bütün kaynakların araştırmalara açık olmasına bağlıdır.

Geçen yıl yayınlanan "Kürt-İslam Ayaklanması" incelemesini yaparken bir engel ile karşılaşmıştım. Engel, Genelkurmay Başkanlığı'nın 1972 yılında koyduğu yasaktı. Genelkurmay Başkanlığının "Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar" adlı yayını kendi kendisini yasaklamıştı.

Kürt sorununun bu kadar duyarlı olduğu günlerde bile bu sorunun dününü ve bugününü araştırmak için ulaşabildiğiniz kaynaklar üzerinde yasaklar varsa, yakın tarihi nasıl inceleyecek ve bu olayları nasıl yorumlayacaksınız?

Şeyh Sait ayaklanması ve İzmir Suikastı, birbirini izleyen olaylardır. Bu iki olaydan sonra devrimlerin yolu açılmış; devrimler, tek parti yönetimi ile uygulanmıştır. Olayların bu açıdan incelenmesi gerekmekteydi.

İzmir Suikastı konusunda üç ayn kaynaktan söz edilebilir. Birinci tür kaynak, bu konuda çıkan yayınlardır. İkinci kaynak, dava tutanaklarıdır. Bu tutanaklar, o zamanki yayın organlarında eski yazı ile yayınlanmıştır. Bu yayınların ve tutanakların hepsi incelendi.

İzmir suikastı ile ilgili bütün belgeler, TBMM arşivinde bulunuyor. Bu arşive de ancak özel izin ile giriliyor. Şu anda "tasnif dışı" olduğunu duyduğumuz bu tutanak ve belgelerin tarihçiler tarafından incelenmesi ile birçok gerçeğin de aydınlanacağına inanıyorum.

Bu tutanak ve belgelerin biran önce yeni yazıya çevrilerek araştırmacılara açılması gerekiyor.

İzmir Suikastı sanıklarının ele geçirilmelerinden sonra Mustafa Kemal ile İsmet Paşa arasındaki yazışmalar Cumhurbaşkanlığı arşivindedir. Bir rastlantı sonucu elime geçen bu yazışmalar da ilk kez yayınlanıyor. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ile Başbakan ismet Paşa arasında "makina başında" yapılan görüşmeler, bu tarihsel olaya ışık tutuyor.

Son iki yılda yakın tarihimizle ilgili üç kitap yayınladım: "Kırkların Cadı Kazanı" ile ikinci Dünya Savaşı yıllarındaki siyasal olaylar, "Kâzım Karabekir Anlatıyor" kitabı ile Kurtuluş Savaşı önderlerinin cumhuriyet dönemindeki çalışmalar ve devrim yılları, "Kürt İslam Ayaklanması" ile Kurtuluş Savaşı öncesi ve sonrasında, Kürt sorunu üzerindeki emperyalist oyunlar ve Takrir-i Sükun dönemi anlatılmaya çalışıldı.

Milliyet Gazetesi'nde 12 Ocak-26 Ocak 1992 günleri arasında yayınlanan "Gazi Paşaya Suikast" yazı dizisi ile de İzmir suikastı ilk kez açıklanan belgeleri ile incelendi.

Atatürk dönemi ile 2. Dünya Savaşı yıllarının da gereğince incelenebilmesi, Cumhurbaşkanlığı arşivi ile Dışişleri Bakanlığı gizli dosyalarının "çift aylı, kırmızı damgalı" yasaklardan kurtarılıp araştırmacılara açılmasına bağlıdır.

Amerikan, İngiliz Alman ve Fransız gizli belgeleri üzerindeki yasaklar çoktan kalktı; bizde yasak olmayan yazışma ve tutanaklar incelemek bile olanaksızdır!

Yakın tarihi inceleyemezsek, bugünü nasıl anlayacağız?

Uğur Mumcu

BİR
GİRİTLİ KAÇAKÇI ŞEVKİ SUİKASTI
İHBAR EDİYOR

Amacı vali ile görüşüp her şeyi anlatmaktı. Şevki önce siyasi şube amirlerinden M. Ali Bey ile Yaşar Bey’e başvurmuş ve Gazi Paşaya İzmir Kemeraltı‘nda suikast yapılacağını haber vermişti. Suikastçılar son toplantıyı Şevki’nin evinde yapmışlardı.

Şevki, bir de Gazi Paşa’ya bir ihbar mektubu yazmış; bu mektupta suikast hakkında açıklamalarda bulunmuştu. Giritli Şevki, bu mektubu Vali Paşa’ya verecekti.

Günlerden pazartesiydi.

15 Haziran 1926 günü hükümet konağının merdivenlerinden çıkan Şevki, Sarı Efe olarak bilinen emekli jandarma yüzbaşısı Edip Bey’in Saruhan milletvekili Abidin Beyle birlikte vapurla İstanbul’a gidişinden kuşkulanmıştı. Sarı Efe, suikastı hükümete haber verip kaçmış olamaz mıydı? Kaçakçı Giritli Şevki, ihbarı bu yüzden yapıyordu. Kuşkusu korkuya dönüşmüştü, suikastı ihbar edip bu işten sıyrılmak istiyordu.

İttihat ve Terakki’nin silahşörlerinden Sarı Efe, suikast öncesi toplantılara katıldıktan sonra neden son gün İzmir’den ayrılmak gereğini duymuştu? Üstelik suikastta kullanılacak bombaları da Sarı Efe’nin evinde saklıyorlardı. Ve kendisini de bu işe sokan, Sarı Efe’nin kendisiydi! Son toplantı Şevki’nin evinde yapılmıştı. Daha önceki toplantı da Karşıyaka’da, İdris’in evinin bahçesinde…

Şevki’nin evindeki bu toplantıda suikastın nasıl yapılacağı da kararlaştırılmıştı. Her şey milimi milimine en ince ayrıntısına kadar planlanmıştı. Suikast, Kemeraltı Caddesinin çarşıya açılan bölümünde yapılacaktı.

Yurt gezisine çıkan Gazi Paşa, Bursa’dan Mudanya’ya geçmiş; Mudanya’dan Karadeniz adlı vapurla Bandırma’ya gitmişti. Paşa, 14

Haziran günü Balıkesir’den İzmir’e doğru yola çıkacak; 15 Haziran günü İzmir’de olacaktı. Suikast da Gazi Paşa’nın İzmir’e geldiği gün yapılacaktı.

15 Haziran günü akşam üzeri Sarı Edip Efe ve Saruhan (Manisa) milletvekili Abidin Beyler, Mahmut Şevket Paşa vapuru ile İstanbul’a doğru yola koyuldular. Şevki’yi kuşkulandıran da bu olmuştu. Hem bu olmuştu, hem Gazi Paşa’nın İzmir’e gelişinin gecikmesi… Acaba bir oyuna mı getiriliyordu? Acaba bir tuzak mı kuruluyordu?

Giritli kaçakçı Şevki, korkup ihbar etmezse suikast gerçekleşecekti. Gürcü Yusuf Laz İsmail ve Çopur Hilmi, Kemeraltı karakolu önünde Gazi’ye ateş edeceklerdi.

Çopur Hilmi’nin kardeşi berber Nuri’nin dükkanında pusu kurmayı tasarlayan suikastçılar çetesinin reisi Lazistan Milletvekili Ziya Hurşit’ti. Ziya Hurşit ve arkadaşları kargaşadan yararlanarak Yemiş çarşısında bekleyen bir arabayla Şevki’nin rıhtımda bekleyen motoruna gidecekler, motora binip Sakız adasına kaçacaklardı.

Ordudan, **“suihal”** (kötü hal) nedeniyle atılan Çopur Hilmi, Sarı Edip Efe’nin Değirmendere’deki çiftliğinin kahyasıydı. Laz İsmail, İstanbul kuyumcu soygununa karışan bir eski sabıkalıydı; Samsun’da kahve işletiyordu. Gürcü Yusuf da Laz İsmail’in arkadaşıydı. Laz İsmail, kuyumcu soygununu işgal altındaki İstanbul’da yapmıştı. Gürcü Yusuf da mütareke yıllarında düşman donanmasının gözü önünde bir Fransız vapurunu çevirmiş; milyonlarca Frank almıştı.

Ziya Hurşit, İzmir’e bu iki gözü pek sabıkalıyla gelmişti. Laz İsmail(‘in) yanında Nimet Naciye adlı bir kadın da vardı.

Ziya Hurşit, Rize’nin Hemşin Bucağı **“Molla Veysi”** köyünden, **“Kürdoğlu”** ailesinden Kadı Mehmet Hurşit’in oğluydu. Almanya’da deniz araçları yapım mühendisliği öğrenimi görmüş; yurda dönünce de ilk TBMM’ne **“Lazistan Mebusu”** olarak girmişti. Atak ve gözü pek bir milletvekiliydi, ilk TBMM’ndeki muhalefet grubu olan **“İkinci Grup”**da yer almış; ikinci Grup liderlerinden Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey’in, Mustafa Kemal’in muhafız tabur komutanı Milis Yarbayı Topal Osman Ağa

tarafından öldürülmesi üzerine bu cinayetin Gazi Paşa tarafından işletildiğine inanmış; bu yüzden kin bağlamıştı. [1]

Suikastçıları İzmir'e Ziya Hurşit **"Gülcemal Vapuru"** ile getirmiş; Gaffarzade Oteli'nde Sarı Edip Efe ile tanıştırılmıştı. Ziya Hurşit, eski İttihatçılardan Baytar Miralayı (albay) Rasim Bey'den Sarı Edip Efe'ye şifreli bir mektup getirmişti. Albay Rasim, **"Teşkilatı Mahsusa"** diye bilinen gizli örgütün kurucularındandı.

Sarı Edip Efe, İzmir'deki toplantılara katılmış; yakın adamı Çopur Hilmi de suikastta Laz İsmail ve Gürcü Yusuf ile birlikte ateş edecekler arasında görev almıştı. Acaba Sarı Efe, kendilerini ele mi verecekti? Kaçakçılıkla geçinen Giritli motorcu Şevki'nin içine kurt düşmüştü. Yoksa Sarı Edip Efe kendilerine bir tuzak mı kurmuştu? Giritli Şevki duruşmalar sırasında Sarı Edip Efe'nin sözlerini dinledikten sonra Efe'nin kendilerine nasıl bir tuzak kurduğunu anlayacaktı!

Vali Kâzım Dirik, Giritli Şevki'yi dinlerken dehşete düşüyor; hemen harekete geçerek ihbarda adı geçenleri sabaha karşı teker teker yakalatıp, hükümet konağının bodrum katındaki Emniyete getirtiyordu.

İlk yakalanan Ziya Hurşit oldu. Ziya Hurşit, Gaffarzade Oteli'nde polislere, yatağının altına sakladığı tabanca ve bombaları kendi göstermiş ve hiç direnmeden teslim olmuştu. Polisler, Ragıp Paşa Oteli'nde yatan Laz İsmail ve Gürcü Yusuf'u kıskıvrak yakalayıp, hükümet konağına getirdiler. Çopur Hilmi de Karşıyaka'da kardeşinin evinde yakalanmıştı.

İlk sorguları, Savcı Ekmel ve Haşan Beyler yapıyordu. Vali Kâzım Dirik, sorguları dinliyor; dinlerken de hem öfkeye kapılıyor, hem şaşırıyordu.

Şaşkınlığı **"Ayıcı Arif"** adını duyunca büsbütün artmıştı. Suikastçılardan biri de Miralay Arif Bey'di. Arif Bey, Gazi Paşa'ya ikiz kardeşi gibi benzeyen; Gazi Paşa'ya bağlı bir kumandandı. Samsun'a Mustafa Kemal ile birlikte çıkan Arif Bey, Kâzım Dirik'in yardımcılığını da yapmıştı. Gazi Paşa'ya bu kadar bağlı görünen Arif Bey nasıl olmuştu da böylesine bir suikasta karışmıştı?

Giritli Şevki sorgusunda olayı şöyle anlatıyordu:

“Paşa’nın İzmir’e geleceği gün yapılacak suikasta yardım etmemi teklif etti; kabul ettim. Bütün tertibatı Gazi Paşa’ya hitaben yazdığım bir mektupla Vali Paşa’ya ihbar ettim. Eski milletvekili Ziya Hurşit, Gürcü Yusuf ve Çopur Hilmi benim evimde toplandılar. Bir defa da Tikveşli İdris’in evinin bahçesinde görüştük. Bunlar, Paşa’nın İzmir’e geliş gününde Kemeraltı‘nda dört yol ağzındaki Gaffarzade Oteli’nde ve altındaki Berber Nuri’nin dükkanından tabanca ve mermilerle saldıracaklardı. Suikasttan sonra da otomobil ve benim motorumla adalara kaçacaklardı.”

Şevki’nin son sözleri, Vali Kâzım Paşa’yı yerinden sıçratacaktı:

“- Esasen suikast, Ankara’da yapılacaktı; olmamış. İstanbul milletvekili Rauf Bey’in haberi varmış; o (ben bulunmayayım) diye Avrupa’ya gitmiş. Millet Meclisi Reisi Kâzım Paşa’nın da (Orgeneral Kâzım Özalp) **haberi varmış** [(2)]**”**

Bu sorgu metinleri Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü Hayati, Başyaver Binbaşı Rasuhi, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Beyler ve İzmir Valisi Kâzım Paşa’nın da ortak imzalarını taşıyan tutanakla Gazi Paşa’ya iletildi. Laz İsmail’in ilk sorgusu bu tutanakla saptanmış ve şöyle özetlenmişti:

“- Geçen kış, Ziya Hurşit, Laz İsmail’i Ankara’ya götürmüş; başka birisiyle daha görüşmüş ise de adını bilmiyor; görürse tanıyabilirmiş. Ankara’da Gazi Paşa’ya suikast yapılacağından kesin olarak kendisine bahsetmemişler. Bu sefer de Ziya Hurşit kendisini soyguna getirmiş; ancak İzmir’de kesin olarak Gazi Paşa’ya suikast yapılacağını Ziya Hurşit söylemiş; İzmir toplantılarında Yusuf, Hilmi, Ziya hazırmış; İsmail sonradan verdiği ifadede Şükrü Bey’in İstanbul’dan hareketlerinde vapura geldiğini ve Ziya ile görüştüğünü ve kendisinin konuşmadığını söylemiş.”

Şükrü Bey, İttihat ve Terakki’nin Milli Eğitim bakanlarındandı. Şükrü Bey ile Sarı Efe Edib’in dostlukları Şükrü Bey’in Serez mutasarrıflığı günlerine dayanıyordu. Sarı Efe, Kurtuluş Savaşı‘nda kuvayi milliye müfrezelerini yönetmiş; bütün yaşamı silahşörlük ve komitacılık ile geçmişti. Efe, Celal (Bayar) Bey ve Kâzım (Özalp) Paşanın yakınıydı.

Gürcü Yusu’fun özetlenen ilk sorgusu da şöyleydi:

“- Kışın Ziya Hurşit ve Laz İsmail beni Ankara’ya götürdüler. Yedisekiz gün kaldım. Gazi Paşa’ya suikast yapılmasını önerdiler. Ziya’nın kardeşi Faik engel oldu. Ziya bizi İstanbul’a gönderdi. Rauf Bey, (ben Avrupa’da bulunayım, siz ne yaparsanız yapın) **demiş.**

On beş gün önce Milletvekili Şükrü Bey’in Şişli’deki evinde toplandık. Orada İzmir suikastı karalaştırıldı. Geçen cumartesi İstanbul’dan hareketimizde Şükrü Bey silahları vapura getirdi. Ben, Osman Tahsin takma adına çıkardıkları nüfus kağıdı ile geldim. Şükrü Bey ile İstanbul’daki evinde, tramvayda ve Beyoğlu’nda görüştüm. Bana hareketten önce yüz lira verdiler, sonrası için de memuriyet vaat ettiler. İzmir’de Gaffarzade Oteli’nde, Karşıyaka’da bir gazinoda görüşüldü. Biz Edip Bey ile görüşmedik. İzmir’e geldiği gün Gaffarzade Oteli’nden ve Berber Nuri’nin dükkanından Gazi Paşa’ya hücum edecektik.”

Gürcü Yusuf un sorgusundaki şu sözler, Vali Kâzım Paşayı yeniden bir şaşkınlığa sürüklemişti:

“- Milletvekili Şükrü Bey, suikast örgütünden Şükrü Naili Paşa’ya söz etmiş; Paşa da, (siz başarın, ben de askerle sizin yanınıza geçerim) **demiş.”**

Ziya Hurşit, **“hayır”** diyordu; **“Suikastla bir ilgim yok!”** İzmir Valisi’ni aramaya geldiğini; Laz İsmail ve Gürcü Yusuf’u daha önceden tanıdığını; Karşıyaka Kulübü‘nden Kilisli Rasim Bey ile İzmir Milli Eğitim Müdürü ve Saruhan Milletvekili Abidin Bey ile görüştüğünü söylüyor, suikast ile hiçbir ilgisinin olmadığını ileri sürüyordu.

Mustafa Kemal, 16 Haziran akşam üzeri İzmir’e gelmiş ve Naimpalas Oteli’ne yerleşmişti. Gazi Paşa, Ziya Hurşit ile baş başa görüşmek ve suikastın arkasındaki örgütü anlamak istiyordu.

Ziya Hurşit’i Naim Palas Oteli’ne getirdiler.

İKİ
SUİKAST GİRİŞİMİNİN ARKASINDA KİMLER VAR

Ziya Hurşit'i, yaşını küçülterek TBMM'ne ilk sokan da Mustafa Kemal'di. Ziya Hurşit, Yozgat İstiklal Mahkemesi'nde üye olarak görev de yapmıştı.

Mustafa Kemal ile Ziya Hurşit arasında konuşma Mustafa Kemal'in, **"Ziya Hurşit Bey, uzun zaman beraber çalışmış değil miydik? Bir gaye uğruna çalışmadık mı? Nedir bu suikast? Hem de şebekenin elebaşısı, ruhu imişsiniz, öyle mi?"** sorusu ile başlamıştı. Konuşma kısa sürdü.

Ziya Hurşit **"Öyle… Doğrudur… Suikast yapmaya geldim… Ama başaramadık"** diyor; Mustafa Kemal'in **"Sizden bunu beklemezdim"** sözleri üzerine Ziya Hurşit, **"Dünya beklenmedik şeylerle doludur Paşam. Ne yapayım ki karşınızda bu vaziyette suçlu olarak bulunuyorum, ne diyebilirim?"** diye karşılık veriyordu [(3)].

Aynı gün Mustafa Kemal, Başbakan İsmet Paşa ile İçişleri Bakanı Recep Bey ve Ankara ve İstanbul valilerine çektiği şifrelerle Sarı Edib Efe ve İzmit Milletvekili Şükrü Bey'in tutuklanmalarını emrediyordu.

Mustafa Kemal, İstanbul Polis Müdürü Ekrem Bey'e çektiği şifrede de ittihatçıların tutuklanmaları için ilk işareti veriyordu.

"Bugünkü 16 Haziran günü İzmir'e gelişimde uygulanmak üzere suikast tertibi keşfolunmuş ve önemli failler suçüstü yakalanıp, tutuklanmışlardır. Tutuklananlar itiraflarda bulunmuşlardır. Tutuklanması istenen Sarı Efe, suikastın düzenleyicileri arasındadır. Hiç şüphesiz, Sarı Efe'nin İstanbul'da bağlı bulunduğu örgütü ve, işbirliği yaptığı arkadaşları vardır. İzmir'deki suikastın başarıya ulaşması halinde adı geçen örgütün suikasttan sonra izleyeceği siyaset için bu gece ve yarın gereken önlemler için toplantı yapmaları beklenir.

Sarı Efe tutuklanmış ise ondan alınabilecek ilk basit bilgiler üzerine, henüz tutuklanmamış ise tutuklanmadan sonra bu örgütü ve toplantıyı ortaya çıkartmak için önlem alınmalıdır" [(4)].

Ertesi gün Ziya Hurşit, Mustafa Kemal ile yeniden görüşmek istedi. Aralarındaki görüşme Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü Hayati, Cumhurbaşkanlığı Başkatibi Tevfik Bey ve İzmir Valisi Kâzım Dirik tarafından imzalanan şu tutanakla saptandı:

“17 Haziran 1926 saat 19’da Ziya Hurşit’in ikinci kez Cumhurbaşkanına verdiği ifadenin özetidir:

- Dün, eski arkadaşlığımızdan söz etmeniz beni çok üzdüğü için anlatacağım.Ben, yenilik ve Cumhuriyet aleyhinde değilim. Yalnız yurtseverliğin belli kişilerin tekeline alınmasına karşıyım. Ben yabana atılacak bir genç değilim.

Evet; suikastı, biz, yani, İzmit Milletvekili Şükrü ve Abdülkadir birlikte düzenledik. Şükrü Bey’in evinde toplandık. Laz İsmail ve Yusuf masumdurlar. İsteyerek yapmıyorlardı. Onlar (Biz siyasi cinayet işlemeyiz. Paralı iş varsa yapalım) **diyorlardı.**

Geçen kış gerçekten Ankara’ya gittim. Kardeşim karşı koydu ve bizi İstanbul’a geri gönderdi.

Kâzım Karabekir, Refet ve Rauf ile aram iyi değildir. Hafız Mehmet, Çolak Selahattin, Canik Emin ve sairenin iştirakleri yoktur, korkarlar” [5]**.**

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, bu görüşmeyi, makine başında şifre ile Başbakan ismet Paşa ile İçişleri Bakanı Recep (Peker) ve İstanbul Valisi Süleyman Sami Bey’e (iletip) şu emirleri veriyordu:

“1 - Ziya Hurşit bugün benimle ikinci kez görüşmek istedi. Kabul ettim. Suikastı İzmir Mebusu Şükrü ve eski Ankara Valisi Abdülkadir Beyler’le birlikte tertip ettiklerini itiraf etti.

2 - Abdülkadir Bey’i tutuklayınız. Adı geçenin gizlenmesi muhakkaktır. Dikkatli önlem alınmalıdır. Kendisi ile ilgileri vardır. Bu konu da dikkate alınmalıdır”[5]**.**

Gazi Paşa, suikast örgütünün Ziya Hurşit dışındaki üç önemli adamını saptamıştı: Eski Ankara Valisi Abdülkadir, İttihatçılar'ın **"Maarif Nazırı İzmit Mebusu"** Şükrü Bey ve İttihatçılar'ın ünlü Serez fedaisi Sarı Efe Edip!

İstanbul'da Bristol Oteli'nde yakalanan Sarı Efe Edip, Polis Müdürü Ekrem tarafından sorgulanıyor ve Efe'den suikastın **"Terakkiperver Fırkası umumi heyeti tarafından kararlaştırıldığı"** yolunda bir itiraf alıyordu. Karabekir Paşa, Cafer Tayyar Paşa, Refet Paşa, Ali Fuat Paşa, Mersinli Cemal Paşa, Albay Çolak Selahattin'i tutuklatan ve Paşaları darağacı eşiğinden döndüren ifade de Sarı Edib'in işte bu sözleriydi.

Sarı Efe Edip, duruşmalarda, suikastı hükümete haber vermek üzere İstanbul'a gittiğini, İstanbul'da Celal Bey'i (Bayar) bulup, olup bitenleri Celal Bey'e haber vereceğini söyleyecek; Karabekir de Sarı Efe'nin, Enver Paşa'nın adamlarından Hacı Sami'nin başını çektiği bu örgüte hükümetin izniyle sızdığını, bu görev karşılığında kendisine para ödendiğini anlatacaktı.

Efe, hiç beklemediği idam kararına karşı **"bu kararda benim hizmetim nazara alınmadı"** diye yakınacak ve mahkeme başkanı Kel Ali tarafından **"hizmetiniz elbette nazara alınacaktır"** diye susturulacaktı[(6)].

Ali Fuat Paşa, belki de bu yüzden, Sarı Efe Edib'in hükümet tarafından Şükrü Bey'i izlemekle görevlendirildiğini ve **"suikastçılar arasına gizlice gönderildiğini"** ileri sürecek; ancak Sarı Efe Edib'in adı üzerindeki giz perdesini bugüne kadar hiç kaldıramayacaktı.

İzmir'de Naimpalas Oteli'ne yerleşen Gazi Paşa, operasyonları kendisi yönetiyordu, ilk gizli şifrelerden birini Başbakan İsmet Paşa'ya çekmişti:

"Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine;

Bugün 16 Haziran öğleden sonra saat dörtte İzmir'de yapılması kararlaştırılan suikast başarılı olmadığına göre suikastçılara tertibat alınmış olması muhtemeldir. Henüz olay hakkında olumlu ya da olumsuz yayın yapılmamış olduğuna göre Ankara'da bu gece ve yarın

bazı bilgiler elde edilebilir. Bu olasılıkları göz önünde tutarak gereken soruşturmanın yapılması uygun olur”[(7)]**.**

Mustafa Kemal, İstanbul Emniyet Müdürü Ekrem Bey’e gönderdiği gizli ve özel şifrede de Sarı Edip ve Saruhan Milletvekili Abidin Bey’in olay aydınlanıncaya kadar tutuklanmayıp izlenmesi emrini veriyordu.

İsmet Paşa, 17 Temmuz günü Mustafa Kemal’e gönderdiği telgrafta düşüncelerini, kaygı ve önerilerini şöyle dile getiriyordu:

“İzmir’de Reisicumhur Hazretlerine;

1 - Lütuf buyurulan açıklama suikast tertibinin önem ve ciddiyetini canlandırmaktadır. Büyük bir kaza atlatmış olduğunuza ve millet ve memleketin en büyük felaketten kurtulduğuna şüphe yoktur. Ancak bu önemli tertipten yalnız bir gün önce suikastçilerin içinden birinin ihbarı ile olayı öğrenmemiz dikkat çekicidir, bu noktayı kaydedelim. Geçen sonbaharda gerçekten esaslı bir suikast düzenlendiği bu sefer anlaşılmaktadır.

2 - Olay bütün tertibi ile elimizde görünüyor. Olayın büyüklüğünü gösterişle sergilersek kamuoyu önünde bize bir güç kazandıracağından şüphe edilmez. Bu kadar haklı ve kuvvetli olduğumuz bir zamanda sorunun sahneye konmasını özenle izleyeceğiz. İstiklal Mahkemesi’nin İzmir’de açık duruşmalar(ı) **ile olayın sergilenmesi**(nin) **bu amacı sağlayacağı ümidindeyim.**

3 - Motor ile kaçış ve Atina seyahatları gibi düşünceler dış ilişkilerin kanıtları olabilir. Dış ilişki için en büyük kanıt bence Ziya Hurşit ve Sarı Efe gibi aranızda derin düşmanlık bulunmayan adamların en etkili ve en büyük hedefe karşı silah kullanmak için inandırılmış olmalarıdır. Bu ilk izlenimler üzerine düşüncelerimi yazarken saygılarımı sunarım”[(8)]**.**

Vali Kâzım Paşa da Başbakanlık ve İçişleri Bakanlığı‘na gönderdiği 16 Haziran tarihli şifrede suikasttaki dış ilişki olasılığı üzerinde durmuştu. Sarı Edib’in yakın arkadaşı Torbalı Emin Bey, suikasttan önceki bir buçuk ay

içinde ikinci kez Atina’ya gitmişti. Suikast sırasında da Atina’daydı. Vali Paşa bu olasılık üzerinde duruyordu.

Atina ilişkisi, daha doğrusu İsmet ve Kâzım Paşaların ve mahkeme başkanı Kel Ali’nin kuşkuları, o sırada Yunanistan’da bulunan Çerkez Etem ve kardeşleriyle, **“Teşkilatı Mahsusa”** liderlerinden Kuşcubaşı Eşref ve kardeşi Hacı Sami üzerinde yoğunlaşmıştı.

Kuşcubaşı Eşref, Kafkas Türklerindendi; dedesi ve babası sarayda kuşcubaşılık yaptığı için, **“Kuşcubaşı Eşref”** diye tanınırdı. Eşref Bey, Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları‘na katılmış; ittihat ve Terakki’nin gizli istihbarat örgütü **“Teşkilatı Mahsusa”**yı yönetmişti.

Kurtuluş Savaşı yıllarında Salihli’deki çiftliğinde yaşayan Eşref ve kardeşi Hacı Sami, savaştan sonra Yunanistan’a sığınmışlardı. Kuşcubaşı Eşref ve kardeşi Hacı Sami; 1924 yılında hükümet tarafından düşman kuvvetleri ile işbirliği yaptıkları gerekçesi ile yurttaşlıktan çıkarılan 150 kişi arasında yer almışlardı[(10)].

Mustafa Kemal, Sarı Efe Edip ve eski Ankara Valisi Abdülkadir’in yakalanıp yakalanmadıklarını soruyor, İsmet Paşa, dış ilişkiler üzerinde duruyor ve kuşkular, İttihat ve Terakki üzerinde toplanıyordu, İttihat ve Terakki ile birlikte o günlerde Yunanistan’da bulunan Çerkez Etem ile Kuşcubaşı Eşrefe ve Kuşcubaşı Eşrefin kardeşi Hacı Sami üzerinde…

Hacı Sami, 1927 yılı Ağustos ayının 29. günü Gazi Paşa’ya suikast yapılmak üzere Yunanistan’dan Türkiye’ye gelecek ve Gümülcine Başkonsolosu Firuz Kesim’in ihbarı üzerine Aydın’ın Bozdoğan ilçesi yakınlarında Madran yaylasında hükümet kuvvetleri tarafından açılan ateş sonucunda öldürülecekti[(11)].

Mustafa Kemal’in bütün dikkati **“Teşkilatı Mahsusa”** ve **“Karakol Cemiyeti**‘nde örgütlenen İttihat ve Terakki fedailerinin üzerinde toplanmıştı. Ve suikast girişiminin arkasında bir siyasal örgütün olup olmadığında…

ÜÇ
TERAKKİPERVER CUMHURİYET PARTİSİ YÖNETİCİLERİ SUİKAST GİRİŞİMİNİN NERESİNDE?

“İzmir 18.5.1926

Şifre, makine başında.

Ankara’da Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine;

1 - Suikast tertibinin ortaya çıkartılması ve tutuklananların itirafları ile benim anladığım durum şudur:

Karşımızda iktidar olmak isteyen Terakkiperver Cumhuriyet Partisi adı altında çalışan bir komite vardır. Eski muhalif İkinci Grup mensupları, adı geçen komiteye bağlıdırlar. Bu partinin genel merkezi ve üyeleri, genel girişimleri yönetmekte ve karar almaktadır.

Bu siyasal kuruluşun tıpkı İttihat ve Terakki cemiyetinde olduğu gibi, bir de fedai şubesi vardır. Bu şube, parti genel merkezindeki bir üyeye bağlı olarak çalışır. Büyük olasılıkla bu üye Şükrü Bey’dir. Abdülkadir Bey, bu şubenin bir şefi gibi kabul edilebilir.

Suikast hakkındaki karar parti genel merkezinin bütün üyelerince alınmıştır. Hatta suikastın gerçekleşmesinde silah kullanacaklarla yakın temaslarda bulunmak suretiyle bazı üyeler tarafından takip olunmuştur.

Rauf Bey, burada bulunmamak için Avrupa’ya gitmiş; Kâzım Karabekir Paşa’nın Ziya Hurşit ile Ankara’da gizli teması, Arif’in evinde silah kullanacakların da katıldıkları toplantı, Adnan Bey’in Londra’da uzun süre kalması, üzerinde düşünülmesi gereken noktalardır.

Ziya Hurşit, Laz İsmail, Gürcü Yusuf gibi fedai grubundan başka Ankara’da, Eskişehir ve İstanbul’da dahi fedai gruplarının olduğunu kabul etmek gerekir. Eski Lazistan milletvekili Hoca Necati’nin bir

takım adamlarla Eskişehir'de bulunması da üzerinde durulması gereken önemli noktalardandır.

Bu gördüğüm durum, İstiklal Mahkemesi'nin tutuklamaları ile aydınlanacaktır, ümidindeyim. Buna göre, Terakkiperver Partisi bütün liderlerini ve bir kısım üyelerini tümüyle tutuklayıp cezalandırmak gerekecektir.

Hükümetin her yerde gayet dikkatli, tedbirli, kuvvetli ve uyanık bulunması, ordu hakkında öngörüye biraz da önem verilmesi uygun olur.

Önemli bir yurt sorununu radikal ve ivedi bir yöntemle çözeceğiz..

2 - İstiklal Mahkemesi yüksek kurulu da durumu benim gördüğüm gibi görüyor[12]."

TBMM içindeki ilk siyasal parti oluşumu, **"Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu"**nun kurulması ile başlamıştı. Mustafa Kemal başkanlığındaki bu grup, **"Birinci Grup"** olarak adlandırıldı. **"İkinci Grup"**, bu gruba bağlı olarak ortaya çıktı. **"İkinci Grup"**, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in 1921 yılındaki Londra Konferansından sonra görevinden ayrılmasında, Fevzi Paşa hükümetinin istifasında, M. Kemal'in başkomutanlık yetkilerinde hükümetle sık sık çatışmıştı.

Tan Gazetesi'nin sahibi ve başyazarı, Topal Osman tarafından öldürülen Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey'di[13]. Ali Şükrü Bey İkinci Grup'un önde gelen liderlerindendi. Suikast lideri Ziya Hurşit de **"İkinci Grup"**taydı.

Terakkiperver Cumhuriyet Partisi -o günkü deyiş ile Fırkası-, 17 Kasım 1924 günü İsmet Paşa'nın en yakın arkadaşı Kâzım Karabekir başkanlığında kurulmuş, ikinci Grup üyeleri, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na katılmışlardır.

Mustafa Kemal'in çocukluk arkadaşı Ali Fuat Paşa (Cebesoy) partinin genel sekreterliğine getirilmişti. Eski başbakanlardan Dr. Adnan (Adıvar) ve Rauf Bey (Orbay) de genel başkan yardımcılıklarına seçilmişlerdi.

Refet Paşa, Cafer Tayyar Paşa, Rüştü Paşa, Albay Arif Bey, eski Milli Eğitim bakanlarından Şükrü Bey, Saruhan Milletvekili Abidin Bey, Sivas Milletvekili Halis Turgut eski içişleri bakanlarından İsmail Canbulat, Kara Vasıf Bey, partinin kurucuları arasında yer almışlardı.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Şeyh Sait ayaklanması ile başlayan Takrir-i Sükun döneminde 3 Haziran 1925 günü bakanlar kurulu kararı ile kapatıldı.

Gazi Paşa ve Kel Ali (Çetinkaya) başkanlığındaki İstiklal Mahkemesi, Terakkiperver Cumhuriyet Partisi lideri Karabekir ve parti kurucusu arkadaşlarının tutuklanmalarını ve cezalandırılmalarını istiyorlardı. İhtilal evlatlarını yemeye başlamıştı!

Karabekir Paşa, Ankara'da Etlik bağlarındaki evinden alınarak tutuklandı. Ve İsmet Paşa da yakın arkadaşı Karabekir'i hemen serbest bıraktıran emri verdi.

Köprüler atılmak üzereydi, İçişleri bakanı Recep (Peker) durumu Cumhurbaşkanlığı Başkatibi Tevfik Bey'e ihbar etme gereğini duydu. Recep Bey'in ismet Paşa'yı ihbar etmek için çektiği şifreli telgraf şöyleydi:

"Riyaseticumhur Başkatibi Tevfik Beyefendi'ye;

18.6.1926 - Bizzat açılacaktır.

" - Başbakan, suikastın tertipçileri arasında bulunan Terakkiperver liderlerinin tutuklanmalarına kesin olarak karşıdır. Bunun için henüz yeterli kanıtın elde edilmediği kanısındadır. Bu durumun, mahkeme kararının uygulanması ile daha kötü sonuçlar doğuracağını düşünüyorlar. Bu nedenle, Karabekir Paşa ve Hüsrev Bey'in tutuklanmalarını, müdahale ederek önlediler.

Kendileri hareket etmek niyetinde ise bu takdirde yolda bulundukları sırada oldubitti karşısında daha ileri gidilmesinden endişe duyduklarını özellikle kaydetmek zorundayım.

Gazi Paşa Hazretlerinin Ankara'ya hareket buyurmaları bizce tercih edilirse de bu konu kendileri tarafından kararlaştırılacaktır."

İçişleri Bakanı Recep Bey, **"bizzat açılacaktır"** kaydıyla gönderdiği şifreli telgrafı, şu kayıtla noktalamak gereğini duyuyordu:

"Bu bilgileri Cumhurbaşkanı Hazretlerine bizzat arz ile başka bir şey yazılıyormuş şeklinde olarak makine başında namıma bildirilmesini ve cevabınızın bizzat şifre yapılmasını rica ederim.

Makina başındayım"[(14)].

Mustafa Kemal, Recep Bey'den bu şifreyi alınca Başbakan İsmet Paşa'ya olayı bir kez daha anlatan şu şifreli telgrafı çeker:

" - Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine;

İstiklal Mahkemesi, tutuklananlarının ifadelerini aldıktan sonra suikast kararının Terakkiperver önderleri tarafından alındığı hakkında kanaat elde etmiştir.

Suikast girişiminin kişisel nitelikte olmayıp, bir siyasal zümrenin siyasal amaçla öteden beri hazırladığı, Ankara'da, son günlerde Bursa'da bu kararı uygulamaya çalıştığı, tutuklananların açık ifadeleri ve bunların yaptıkları seyahatler ile belli olmuştur.

Kabinenin kurulmasında çeşitli kombinezonların görüşüldüğü, hatta arkadaşlarımızdan bazılarının, mesela Recep Bey'i ikna edip aralarına almayı konuştuklarını ifade etmişlerdir.

Mecliste bulunan Terakkiperver Parti üyelerinin tümünün tutuklanmaları konusunda İstiklal Mahkemesi kararını uygun bulurum. Ağır sonuçlar, bunların tutuklanmalarında değil, tersine serbest bırakılmalarındadır. Tutuklanan Terakkiperver liderleri serbest kalırlarsa yargılamalar sırasında gerçeklerin ve yeni adların ortaya çıkmaması için gereken önlemleri almayı denerler.

Zaten, İstiklal Mahkemesi, İstanbul ve başka yerlerde bulunan Terakkiperver milletvekillerinin hepsinin tutuklanmaları için emir vermiş olduğundan -şimdiye kadar ertelenmemişse- uygulanması gerekir. Buna göre, Terakkiperver Partisi lideri Karabekir'in ayrı tutulması kesinlikle doğru olmaz. Bu nedenle, Karabekir Paşa ve Münir Hüsrev Beylerin tutuklanmalarına emir ve izin vermenizi rica ederim. Bunların tutuklanmaları ile doğacak sakıncalı sonuçlar ne olabilir?

Ya Terakkiperver Partisi'nin açık ve gizli örgütü o kadar güçlü ve geniştir ki, hemen hareket karşısında bulunabiliriz. Ben zaten bu sonuca vardığım içindir ki, dünkü telgrafımda hükümetin her yerde hazır ve tedbirli bulunmasını rica etmiştim. Durum böyleyse, Terakkiperver liderlerini tutuklamakla kötü sonucun önüne geçmiş olmayız; tersine, üzerine yürümek, varsa tepkileri görmek ve kökünden çözmek gerekir. Eğer, Terakkiperver Partisi önderleri ile üyelerinin bir kısmının tamamen siyasi ve cinai kararlardan habersiz ve masum oldukları belli olursa da -onların haksız yere tutuklanmaları ve yargılanmış olmalarını ileri süreceklerinden- sonradan ağır sonuçlar ortaya çıkacağı düşünülüyorsa ben bunu o kadar önemli görmüyorum. Çünkü, bu gibilerin içinde bulundukları zümreden ve özellikle kendilerini yönetenlerin içinden cinai kararlar vermiş ve bu kararı uygulamaya çalışanların kimler oldukları anlaşılınca -en hafifi- bunlara mahcubiyet düşer. O gibilerin en hainane girişimlerine engel olmak ve sorunları meydana çıkartmak için İstiklal Mahkemesi'nin almakta olduğu önlemleri haklı görmek gerekir.

Bence hiçbir noktadan hiçbir tereddüt ve hoşgörüye yer kalmamıştır"[(15)].

Mustafa Kemal, Başbakan İsmet Paşa'yı Karabekir ve arkadaşlarının tutuklanmaları için inandırmaya çalışıyor ve İsmet Paşa'ya **"İzmir'e gelme, Ankara'da kal"** diyordu.

" - Zatı devletlerinin bugünlerde hükümetin başında ve Ankara'da bulunmalarını pek gerekli görürüm. Onun için şimdilik hareket buyurmamanızı rica ederim. Benim, Ankara'ya dönmemde yarar yoktur; burada bulunmamda yarar olacağı kanısındayım.

Tutuklanmaların tamamlanmasından ve mahkemenin de çalışmaya başlamasından sonra görüşme sağlanır. Hatta olay iyice anlaşıldıktan sonra mahkemenin Ankara'ya gelmesi de uygun olabilir.

Tutuklanmaların hızlandırılması ve Abdülkadir gibi ortadan kaybolanların bulundurulmasının sağlanmasını rica ve en emniyetli önlemin bu olduğunu arz ederim."

İsmet Paşa hükümetinin İçişleri Bakanı Recep Peker, Kâzım Karabekir'in salıverilmesini sağlayan Başbakanını, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e gizlice ihbar ediyor; Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal de İçişleri Bakanı Recep Bey'in adının suikastçıların ifadelerinde geçtiğini Başbakan İsmet Paşa'ya bildiriyor!

Mustafa Kemal, Başbakan İsmet Paşanın bu gerekçelere pek inanmadığını düşündüğü için olacak; aynı gün, makine başında şu telgrafı çekiyor:

"Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine;

Terakkiperver liderleri ve üyelerinin büyük bir bölümünce suikast girişiminin bilindiği kabul edilmelidir. Cafer Tayyar Paşa, ayın sekizinde Ankara'ya geldi. Ve Meclis Kütüphanesinde Kâzım Karabekir, Refet Paşalar ve Arif Bey'le yalnız gizli olarak görüşüldü. Aynı gün İstanbul'a dönüldü. Hükmetmek gerekir ki, bu görüşme, olaydan kendilerini haberdar kılmak içindir. Ziya Hurşit grubunun İstanbul'dan İzmir'e hareketi, Cafer Tayyar Paşa'nın İstanbul'a dönüşünden sonradır. Terakkiperver milletvekilleri, sekiz tarihinden sonra hemen bütün grup olarak İstanbul'a döndüler. Burada alınan bazı bilgilere göre suikastın başarı ile sonuçlanmasından sonra muhaliflerin İstanbul'da duruma hakim olarak ona göre hükümet oluşturacakları izlenimi doğuyor. Bu olasılığa göre muhaliflerin İstanbul'daki hazırlıkların ve kuvvetlerin tahmin edildiğinden fazla olması gerekir.

İstanbul'da bulunan Terakkiperver milletvekillerinden bir kısmı tutuklanmıştır. Fakat Abdülkadir bulunamamış; Rüştü Paşa ve bazı milletvekilleri henüz izleniyorlar. Yukarıdaki düşünce bazı

milletvekillerinin İstanbul’da izlenmeleri dikkate alınarak önlem almak gereği gerekenlere bildirilmelidir”(16).

İsmet Paşa, iki ateş arasındadır. Daha doğrusu, en yakın iki arkadaşı arasında. Gazi Paşa, suikastın arkasında Kâzım Karabekir’in ve kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Partisi’nin olduğuna inanmıştır, ismet Paşa da bu olasılığa hiç inanmamıştır.

Gazi Paşa’nın İsmet Paşa’ya, İsmet Paşa’nın da Gazi Paşa’ya çektikleri gizli şifreler, o gün ve ertesi gün de sürer.

DÖRT
İSMET PAŞA TUTUKLAMALARA KARŞI ÇIKIYOR AMA!…

İsmet Paşa, Mustafa Kemal'den bu iki telgrafı aldıktan sonra aynı gün düşüncelerini, kaygı ve gözlemlerini bildirir. Olayda, serinkanlı davranılmasını ister; tutuklanmaların suikastçılar ile sınırlı tutulmasında ısrar eder.

Mustafa Kemal ise suikastın arkasında Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin olduğuna inanmıştır. Mustafa Kemal'e göre bu suikast, **"birkaç serserinin tertip eseri"** değil, "**muhaliflerin devrim ve cumhuriyet aleyhine giriştikleri büyük ihanet eseri"**dir[(17)].

Öyleyse? Öyleyse, yapılacak iş bellidir: Terakkiperver Cumhuriyet Partisi üyelerini tutuklatmak ve köktenci yöntemlerle olayın üzerine gitmek… Başta Karabekir olmak üzere paşaları tutuklatıp, cezalandırmak!

Gazi Paşa, kararlıdır, ittihatçıların ne derece serüvenci ve ne derece gözükara insanlar olduklarını bilir. Bu yüzden, Terakkiperver Partisi liderleri ile partiye bağlı milletvekillerinin hemen hepsini tutuklatma kararı alır. Bu görüşünü İsmet Paşa'ya da benimsetmeye çalışır.

Mustafa Kemal eski ittihatçıların Terakkiperver Partisi aracılığı ile örgütlendiklerini ve bir darbe ile iktidara gelmek istediklerini; suikastı da bu nedenle planladıklarını düşünmektedir. Başbakan İsmet Paşa, bu görüşte değildir, İsmet Paşa, düşünce ve kaygılarını Mustafa Kemal'e hemen bildirme gereğini duyar.

"Cumhurbaşkanı Hazretlerine;

Sabahleyin ve şimdi lutf buyurulan iki telgrafdaki düşüncelerinizi enine boyuna düşündüm. Sizin düşüncelerinizdeki doğruluk, bizler için deneylerle kanıtlanmıştır. Bu içtenlikli duruma dayanmasam ve Terakkiperver Partisi'nin hepsinin tutuklanmaları sorununda davamıza ve şahsen size çok zararlı olacağını bilmesem bu görüşlerimde bu kadar ısrarlı davranma cesaretini gösteremezdim.

Sorunu tartışalım.

Sarı Efe, Şükrü Bey ve Abdülkadir'in düzenledikleri, bence, her şeyden önce İttihat ve Terakki Genel Merkezi'nin ve Fedai örgütünün bir işi gibi görünmektedir. Bu cephenin, İkinci Grup'tan ve Terakkiperver'den başka uygun çevrelerden derece derece taraftar bulması tabiidir.

Eğer bu değerlendirmede isabet varsa, gözlerimizi diğer esaslı bir noktaya çevirmekle, tehlikeyi kaynağından önlemiş değil, ayrıntı ve görünüş olarak işin esasını kaçırmış oluruz.

Aslolan bu cephe ise; İttihat ve Terakki Genel Merkezi, ister Terakkiperver olsun, tutuklamaları ilk anda bu kadar genişletmek, suikast haberinin bir anda çevrenize topladığı bütün sevgi ve içtenliği dağıtmaya yol açar. (…) Açık yargılamalar ile herkesin yüreklerine kadar işleyecek mahkumiyetler kesinleşmeden Kâzım Karabekir Paşa'nın, Fuat Paşa'nın ve benzerlerinin tutuklanmaları herkesin yüreğinde sırası ile şaşkınlık, acı ve direnme duyguları doğurur.

Bu nedenle, genel tutuklamalar yapılmasının erken olduğu kanısındayım.

Ayrıca, genel tutuklamaların doğuracağı sonuçlardan endişe ettiğim sorun, bunların tek tek ve toplu olarak bizlerle çatışmaya girmeleri değildir. Olanak da olsa, böyle bir çatışmaya girseler de kaybedecek olanlar kendileridir.

Anımsayacağınız gibi Çerkez Etem'in ayaklanması ve ihanetinin bizlerce bilindiği günlerde Etem avucumuzdaydı, ancak, buna rağmen, kamuoyu Etem'in ihanetine henüz inanmamıştır, diye Etem'i elimizden bile bile kaçırmıştık.

Bu yüzden sonraları çok acı çektiğimiz halde bu kararımızdaki isabet sabit olmuştur.

Aziz Paşam;

Suikastın şekli, büyük zaferlerle, büyük erdemlerle yücelen şahsınızın ne kadar güçlü olduğunu gösteren yeni bir kanıttır. Sizi öldürmek gibi sonuçları bilinmeyen büyük bir emir için düşmanlarımız Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Çopur Hilmi'den başkalarını bulamamışlardır. Bunlar ya içinden haber verirler, ya onlara engel olmak basit ya da değil sonunda bir zabıta sorunudur. Fakat, sağduyulu kamuoyunun yaptıklarımızın doğruluk ve adaletine inanmalarına zaman tanımazsak, bu bizi, zalim ve gaddar duruma düşürür ki, bundan sonra suikasta teşebbüs edecekler genç aydınlar olur. Artık o zaman, zabıta, sanık, gizlilik ve emniyet kalmamıştır.

İşte korktuğum sonuç budur. Davamızı ve sizi, canımdan çok sevdiğim kıymetli şahsınızı bu tehlikeden korumak istedim.

İstiklal Mahkemesi, bu görüşlerdeki içtenliği kabul etmek lütfunda bulunursa, yine kendisi teşebbüs ederek yeni bir kararla genel tutuklamalardan vazgeçebilir.

Abdülkadir'in tutuklanması konusu, şüphesiz, ısrarla izlenmesi gereken önemli bir konudur. Öteki büyük tutuklamalar, açık duruşmalarda koşullara bağlı olur. Bu süre içinde serbest kalanlar, saldırı ve suikast ise bu kadar kuşku altındayken başarılı olamazlar. Yurt dışına kaçarlarsa kendilerini manen suçlamış ve idam etmiş olurlar. Bu hareketlerin bize hiç zararı olmaz. Özet olarak:

Genel tutuklamalardan vazgeçilmesi ve verilmiş emrin geri alınmasını istirham ederim"[(18)]**.**

Mustafa Kemal, yakın silah arkadaşı ve başbakanı İsmet Paşa'yı Karabekir'in tutuklanması ve soruşturmanın genişletilmesi konularında inandırmakta güçlük çekmektedir.

Mustafa Kemal, ismet Paşa'dan gelen bu uzun telgrafı makine başında yanıtlar.

"İzmir, 19.6.1926

Gizli Kişiye özel

Ankara’da Başbakan İsmet Paşa hazretlerine;

Düşüncelerimi benimsediğinizi belirten sözleriniz için zatı devletlerine teşekkür ederim. İçinde bulunduğumuz sorunda bana emniyet buyurmanızı önemle rica ederim.

Düzenlenen suikast, Sarı Efe, Şükrü Bey, Abdülkadir gibi sınırlı kişilerin eseri değildir. Tahmin buyurduğunuz gibi İttihat ve Terakki, eski İkinci Grup ve özellikle bunları kadrosuna almış bulunan Terakkiperver Partisi’dir.

Bu durumun değerlendirilmesinde arada görülen fark, burada elde edilen bilgilerin gereği kadar ayrıntı ile Ankara’ya arz edilmemiş olmasından kaynaklandığını sanıyorum.

İstiklal Mahkemesi, önce özel bir soruşturma kurulu ile mahkumları birer birer dinlemiş ve her şeyi söyletmiştir.

Açık duruşma, burada suikasta alet olanların düzeyinde değil, asıl bunların kışkırtıcıları olan Terakkiperver Partisi liderlerinin tutuklu olarak buraya gelmelerine kadar ertelenmesi kamuoyuna etki yapmak için tercih edilmiştir.

Kâzım Karabekir Paşa, Fuat Paşa ve benzerlerinin kamuoyunda suçlu olduklarını kabul etmek gerekir. Genel tutuklama zamanında değil biraz da geç başlamıştır. Bundan dolayı kaçanlar çoğalmıştır. Tereddüdümüz devam ederse -daha fena- herkese emniyetimizin olmadığı izlenimi verecek duruma düşeriz.

Bugünkü asileri, Çerkez Etem ve arkadaşları ile karşılaştırmaya yer yoktur. O zaman ile bu zaman arasında koşullar ve düşünceler arasındaki fark büsbütün fazladır. Beni öldürmek için düşmanlarımızın bulduğu suikast araçları, Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Ziya Hurşit ve Çopur Hilmi, hafifsemeyle görülecek araçlardan değildir.

Bir de düşmanlarımızın kullanacakları araçların bunlarla sınırlı olmadığı da anlaşılmaktadır.

Güvenlik güçlerinin hiçbir yerde hiçbir başarı göstermediği sabit olmuştur. Asla zalim ve gaddar mevkiinde değiliz.

Adları, Laz, Gürcü, Sarı Efe, Çopur, Ziya Hurşit gibi herkes tarafından beğenilen unvanlar ile örtünen bugünün genç ve aydınlarıdır.

İstiklal Mahkemesi'nin her tarafa bildirdiği tutuklama kararları uygulanmıştır. İstanbul'da yakalanmayanlar, kısmen kaçanlardır.

Oldu bitti ile bu kararı geri aldırıp tutukluları serbest bıraktırmaktan büyük hata olamaz.

Abdülkadir'in güvenlik güçlerince yakalanabileceğinden şüpheliyim. Bunun için ayrıca önlem düşünmek gerekir.

Ortadan kaybolanların yurt dışına kaçmalarından ben de endişeli değilim. Fakat, İttihat ve Terakki örgütüne bağlı olanların Meşrutiyet'in ilanından önce dağlara kaçarak ve en son çarelere başvurmaları sonucu ve yıllar sonra İttihat ve Terakki yerine geçen Nazım Paşa ve arkadaşlarının İttihat ve Terakkicilere hoşgörüsünün sonuçları özenle anımsanmalıdır"[19].

"Siz" diye, **"zatı devletleri"** diye başlayan bu resmi görüşme Mustafa Kemal'in şu içtenlikli satırları ile son bulur:

"Benim sevgili İsmet'im;

Kendini üzme. Durumun gereği, çok ivedi ve duraksamadan hareket etmektir.

Bana güveneceğinize bütün kalbimle inanarak gözlerinizden öperim"[20].

Gerilim giderilmiştir, İstiklal Mahkemesinin, Karabekir'in salıverilmesi emrini veren Başbakan İsmet Paşa'nın tutuklanma(sı için) karar aldığı ileri sürülür, İsmet Paşa, anılarında bu söylentiyi yalanlar[21].

Bu uzun telgraf görüşmelerinden sonra İsmet Paşa'nın Mustafa Kemal'e çektiği şu kısa telgraf Mustafa Kemal'in İsmet Paşa'yı inandırıp, etkilediğini ortaya koyuyor:

"Ankara, 20.6.1926

Cumhurbaşkanı Hazretlerine;

Sevgili Paşam;

Güzel sözlerinize candan teşekkür ederim. Ne kadar acı çektiğimi tasavvur edemezsiniz. Bu hareket tarzını aklım almıyor. Izdıraptan ve ruhi mücadeleden kalbim parçalanıyor.

Siz bana nasıl bir hareket tarzı tavsiye edersiniz?"

Mustafa Kemal, **"sevgili İsmet'im"** diye teselli ettiği, bu yakın ve sevgili arkadaşını İzmir'e çağırıp, İzmir'de mahkeme kurulu ile görüşmesini ister. Belli ki, mahkeme ile Başbakan arasında bir soğukluk yaşanmaktadır.

"Başbakan İsmet Paşa Hazretlerine;

Son kısa telgrafnameler üzerine mahkeme kurulu ile derinlemesine konuştum. Izdırabınızdan çok elem duyduk. Yüz yüze görüşmekten başka bir çare bulamadık. Hemen İzmir'e hareket buyurmanız uygun olacaktır.

Uygun ve mümkün görürseniz uçakla.

Makina başında cevabı devletinizi bekliyorum"[22]**.**

İsmet Paşa, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e **"Beni oraya çağırmanıza çok sevindim. Özellikle teşekkürlerimi sunarım"** diye kısa bir telgraf çekip İzmir'e trenle hareket eder.

Başbakan ismet Paşayı Karşıyaka İstasyonu'nda karşılayanlar arasında İstiklal Mahkemesi başkan ve üyeleri de bulunur.

BEŞ
KÂZIM KARABEKİR VE ALİ FUAT PAŞALAR TUTUKLANIYOR

"İstiklal Mahkemesi Yüksek Başkanlığına;

Adli yetkilerinize verilmiş sorunun içeriği hakkında Ankara'dayken bilgi almıştım. Bu kez İzmir'e varışımda eldeki bilgimin, TBMM'nden yüksek kurulunuza verilen yetkinin kullanılmasını gerektirecek değerde olduğu sonucuna vardım. Şimdiye kadar her yurt sorununda olduğu gibi bu kez de çalışmaların sonucunun vatan ve ulusun mutluluğu için hayırlı olacağına ve adalet örnekleri ile taçlanacağına güvenimin tam olduğunu bildiririm"[(23)]

Başbakan İsmet Paşa'nın İstiklal Mahkemesi'ne gönderdiği 22 Haziran tarihli bu tezkere ile başta Karabekir olmak üzere Terakkiperver Cumhuriyet Partisi üyelerinin tutuklanmaları kolaylaşmıştı.

Paşa, İzmir'e geldiği gün Savcı Necip Ali (Küçüka) ile görüştükten sonra da basına şu demeci verme gereğini duyuyordu:

"Kendileriyle Meclis kürsüsünde fikir tartışmaları yapmaktan zevk duyduğum milletvekili arkadaşların -hiç olmazsa bunların bir kısmının- suikastla iktidarı ele geçirmek düşüncesinden uzak olduklarının kanıtlanmasını dilerken kalbim elem ve heyecandan titriyor"[(24)]**.**

İsmet Paşa, İzmir'e gelir gelmez mahkeme üyeleriyle görüşmüş; Ziya Hurşit'in ağabeyi Faik Bey (Günday) ile Sabit Bey'in (Sağıroğlu) sorgularında hazır bulunmuştu. Ordu milletvekili Faik Bey, İsmet Paşa'ya tanık olduğu bütün olayları tek tek anlatmıştı. Ziya Hurşit'in ağabeyi Faik Bey, yıllar sonra bu olayları şöyle anlatacaktı:

"- Rauf Bey, bir gün geldi. Beni yataktan kaldırdı.

- Sen uyuyorsun, felaket var. Senin kardeşin ile Şükrü Bey suikast tertip etti, bugün yapacaklarmış. Sabit Bey haber verdi. Bunun önüne geçeceksin.

Ben de:

- Şükrü Bey'e gidelim. Men ettirelim, **dedim. Rauf Bey ile beraber gidecektik. Ben Rauf Bey'e dedim ki:**

- Şükrü Bey'in evinde sen bekle. Rüştü Paşa'ya gidelim. Esasen suikast Arif Bey'in evinde yapılacakmış.

Rauf Bey 'Maazallah bu iş tahakkuk ederse mahvoluruz' **dedi.**

Karaoğlan Çarşısı'ndan Rauf Bey ile beraber çıkıyorduk. Ziya Hurşit'e rastladım. Sordum:

- Yok böyle bir şey, varsa git hükümete haber ver, **dedi. Kabahatli adam bu kadar cüretle söz söylemez. İnandım.**

Onun üzerine Arif Bey'in evine gittim. Şükrü Bey de oradaydı. Sabit Bey'e gittim.

- Bunlar suikast yapacaklar, **dedim.**

Rauf Bey'e de bunu söyledim. Kanaatim bu suikastı yapacakları merkezindeydi. Rauf Bey de mütemadiyen gelip:

- Bu adamlar inkar ediyor, **diyordu**[(25)]**."**

Ziya Hurşit'in kardeşi Ordu milletvekili Faik Bey, Kâzım Karabekir'i suçlayıcı ifadeler vermişti. Faik Bey, Naimpalas Oteli'ne getirilmiş ve mahkeme başkanı Ali Çetinkaya'nın yanında İsmet Paşa'ya Karabekir ile ilgili bildiklerini açıklamıştı.

Faik Bey, o gün Naimpalas Otelinde İsmet Paşa'ya açıkladığı olayları 1958 yılında şöyle anlatacaktı:

"Bir gün Meclis'e geldiğimde Kâzım Karabekir Paşa'nın toplantı salonunda oturmakta olduğunu gördüm. Yanına gittim. 'Bugün gelmeyeceğinizi öğrendim. Hayır ola, bir şey mi var ki, gitmekten vazgeçtiniz?' **diye sordum. Bana yanında yer verdi.** 'Bir sorun hakkında sizin görüşlerinizi almak için gelmeye mecbur oldum' **dedi ve ilave etti:**

‘Mustafa Kemal’in Bursa çevresinde gezide olduğunu biliyorsunuz. Bu sırada vefat ederse İsmet Paşa’ya ben ne vaziyet alabilirim?’

Durup dururken böyle bir soru karşısında kalmaklığıma hiç anlam veremedim.

‘- Aman Paşam, bu bir hayal, **dedim.** Mustafa Kemal’in hasta olmadığı biliniyor. Vefat edecek diye düşünmeyi bile ben doğru bulmuyorum.’

Biraz durakladı. Fakat aynı konuda konuşmaya devam etti:

‘- Ben de bu ihtimal üzerine sizin düşünce ve görüşlerinizi öğrenmek istiyorum.’

İster istemez yanıt verdim:

‘- Böyle bir hal olursa İsmet Paşa’nın bizlerle görüşeceğini ben asla sanmıyorum. Meclisin büyük çoğunluğu elindedir. Alacağı kararı partisine de kabul ettirir. Bu konuda kimseyle görüşmeye gerek görmez. Paşa görüşmek isterse sizi Başbakan yapmak suretiyle kendisinin cumhurbaşkanlığına gelmesini kabul etmek gerekir.’

Bu yanıtım karşısında durakladı. Fakat, ‘Cumhurbaşkanlığını ismet Paşa’ya verelim mi?’ **diye yeniden sordu.** ‘Tereddütsüz vermemiz gerekir’ **yanıtını verdim. Konuşmamız bu suretle sona erdi.**

İtiraf edeyim ki, bu konuşma esnasında Mustafa Kemal’in suikast yapılmak suretiyle öldürüleceği aklıma gelmemişti. Sonradan Laz İsmail’in suikast yapmak üzere Bursa’ya gönderildiğini, fakat adamın bu işi yapamadığını öğrendiğim zaman sorun aydınlanmış oldu”[(26)]**.**

O gün İsmet Paşa, Faik Bey’e **“Ben buraya mümkün olduğu kadar fazla arkadaş kurtarmaya geldim”** demişti.

İsmet Paşa, Sabit (Sağıroğlu) Bey’in sorgusunu da izlemişti. Sabit Bey, Şükrü Bey, Ziya Hurşit ve Ayıcı Arif Bey’den nasıl kuşkulandığını; kuşku ve endişelerini Rauf Bey ile Ali Fuat Paşa’ya nasıl anlattığını ismet Paşa’ya

bir bir aktardı[27]. İsmet Paşa bu sorguları dinledikten sonra kuşkuları düşmüştü, ismet Paşa engeli kalkınca da tutuklamalar hızlandı.

***

O gece yatmadan önce annesi, Ali Fuat Paşa'yı teselli ediyordu:

"- Harbiye sınıflarından beri kendisini tanıdığım arkadaşın Mustafa Kemal'den sana hiçbir zaman fenalık gelmeyecektir. Müsterih ol. Haydi yatalım. Seni de sabah erkenden kaldırıp götüreceklerdir."

Herhalde, eski Garp Cephesi Komutanı ve Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa, polis müdürü Yarbay Ekrem Bey'in karşısında sorguya çekilirken ve Gülcemal vapuru ile İzmir'e götürülürken Mustafa Kemal ile geçirdikleri günleri bir film gibi gözlerinin önüne getiriyordu.

"- Birinci sınıfın birinci kısım çavuşu Mustafa Efendi buraya gelsin…

"- Mustafa Efendi, sizden birkaç ay evvel Manastır Askeri İdadisi'nden geldi. Çalışkan, haluk ve zeki bir çocuktur. Onunla iyi anlaş."

Harbiye öğrencileri Mustafa Kemal ile Salacaklı Ali Fuat'ı, nöbetçi subay böyle tanıştırmıştı. Arkadaşlıkları Kurtuluş Savaşı'nda sürmüş; en güç koşulları birlikte göğüslemişlerdi. Şimdi, Ali Fuat Paşa, arkadaşına suikast düzenleyenler arasında yargılanmak üzere tutuklanıp, götürülüyordu.

Kâzım Karabekir Paşa da herhalde polislerce Ankara'nın Etlik bağlarındaki evinden alınıp İzmir trenine bindirildiğinde geçmişle hesaplaşıyordu. Karabekir, iki gün içinde ikinci kez tutuklanıyordu. İlk tutukluluğu İsmet Paşa tarafından kaldırılmış; serbest bırakılmıştı.

Karabekir, Erzurum'da, Ordu'dan ayrılan ve Kurmay Başkanı Kâzım Bey (Dirik) tarafından da terk edilen Mustafa Kemal'i bugün **"Atatürk Evi"** olarak bilinen binada görüp **"Kumandamda bulunan zabitan ve efradın hürmet ve tazimlerini arza geldim. Siz bundan önce olduğu gibi**

bundan böyle de muhterem kumandanımızsınız. Kolordu komutanına mahsus araba ile maiyetinize bir takım süvari getirdim. Hepimiz emrinizdeyiz" dediğini ve bu sözleri üzerine Mustafa Kemal'in kendisini nasıl kucakladığını yüreğindeki öfke ve kırgınlık dalgaları ile birlikte anımsıyor; acı acı düşünüyordu.

Yollar bu kadar mı ayrılacaktı?

Karabekir, tutuklu olarak bindirildiği trende

> **"Tam yüz kişiyle sarılmıştı evim**
>
> **Cürüm ne imiş henüz yoktu haberim**
>
> **Jandarmalar, memurlar, kamyonlar, polisler, etrafı sarmışlar, köşkümü gözlerler**
>
> **Nihayet aldılar köşkümden**
>
> **bir sabah erken**
>
> **iki kere yapıldı bu merasim iki gün arayla bana**
>
> **Acısını sormalı köşkte ağlayana**
>
> **Gidiyor İstiklal Harbi'ni kuran, merasimi mahsusla**
>
> **İzmir İstiklal Mahkemesi'ne çifte polisle"**

diye başlayan şiiri yazmaya başlar.

Karabekir, aynı şiirde

> **"Ben çok acı hakikatler attım ortaya**
>
> **Mahkemeyi sarstım, fakat etraf kaya**
>
> **Ölü her şey**

Ve kımıldamıyor bir şey”

diye yakınır.

Şark Cephesi Komutanı Karabekir Paşa, **“Bir Rüya”** adlı şiirini de İzmir Polis Müdürlüğünde yazar.

Bu uzun şiir,

“1926 Haziranı‘nın 27. gecesi

Yerim İzmir polis dairesi

her odada bir mevkuf, her kapıda çift polis

etrafa da süngülüler dizilmiş

Odan pek loş

Ve bana bomboş

Bir hasta yatağı ve bir demir sedye

bilmem hangi hastaneden hediye

Bu ikrama çok şaşmışım

Çünkü Ankara polisinde yerde yatmışım”

diye başlar.

Karabekir Paşa, düşünde Sultan Abdülhamid’i görür ve Abdülhamid ile şöyle söyleşir:

“İhtiyarca bir adam, elinde bir baston

Yanıma yaklaştı, yüzüme baktı bön bön

Sultan Hamit dedi ve güldü

Hürmetle büküldü

Sonra doğruldu ve bağırdı

Ey Kâzım Karabekir Paşa

Kısa bir sualim var

Fakat vaktim pek dar

Senin cevabın çok kısa olsun

Beni ve nihayet saltanatı devirenler önünde sen de vardın

hele sonuncusunda hem mebus hem kumandandın

İstiklal Harbi'ni sen kurdun

Beğeniyor musun şu halini?

Mahvedecekler istikbalini

Soruyorum şimdi

Cumhuriyeti beğendin mi?

Sözle cevap vermek istemedim buna

Tükürmek kafi dedim suratına

O surat ki otuz üç yıl milleti

Zulmüyle, istibdadı ile inletti

Her millet dev adımlarla yürürken

Biz her hükme boyun eğen

Bir sürü gibi kaldık

Zulüm ve cehaletle bunaldık

Yunanlılar İzmir'e iradeler ile çıktı

aynı meskenet bizi de buraya tıktı

Hizmetçi ve polis odalarına

Gerçi yakışmıyor Cumhuriyet Paşalarına

Fakat sebep sensin

diye düşünürken

Bir ayak sesi işittim, sert bir yürüyüş

Bir de baktım ki koca Mithat Paşa imiş."

Şiirde, Abdülhamid ve Mithat Paşa ile yapılan düşsel söyleşiler anlatılır.

"Mithat cevap vermedi; eğildi bana

Dedi ki, gel mahşeri göstereyim sana

Ben de senin gibi hürriyet için çırpınmışım

Ve hemen aynı yere hapsolmuşum

Dert ortağıyız, fakat sen bana benzemeyeceksin

sen zulme karşı daha da kuvvetli kükreyeceksin

Girdik kol kola

Ve koyulduk yola."

Kâzım Karabekir, duygu ve sitem yüklü bu satırlarında bir alanda geçit yaptıklarını anlatır ve

“dedim

zalimi yaşatan mazlumdur

Mazlum susarsa zalim de masum olur”

diye seslenir.

Karabekir, 3 Temmuz günü Elhamra Sinemasındaki İstiklal Mahkemesinde Kel Ali diye bilinen mahkeme başkanı Ali Çetinkaya’nın **“Zatı alileri devrimin önemli bir şahsiyetisiniz; tarih bunu böyle kaydeder. Vatanı kurtardıktan sonra vatanı geliştirmek için vatanı kurtarmakta nasıl beraberseniz, üye çalışmanız gerektiğini vatan görevi sayıyoruz. Zatı alileri, hangi siyasal kanaat ile muhalif vaziyete geçtiğinizi açıklar mısınız?”** sorusunu şöyle yanıtlayacaktı:

“- Başlangıçta el ele vererek çalışanların birliği, bir takım tufeyli insanların araya girmeleri ile tutulamıyor… Eski arkadaşlar, sanki memleketin içinde sarık taşımış ne kadar cahil, murdar suratlar varsa onlardan da yobaz göstermek için şahsıma hücuma başladı[28].”

İstiklal Mahkemesinde suikast olayı ile birlikte siyasal yargılamalar başlamıştı. Karabekir şiirinde bu durumu

“Hükümet fırkası muhakeme ediyor

Muhaliflerinin mücrimini seçiyor”

diye tanımlayacaktı.

ALTI
ZİYA HURŞİT VE LAZ İSMAİL KONUŞUYOR

“- Açık olarak suikasta niyetli geldiğinizi söylüyorsunuz, itiraf ediyorsunuz.

“- Evet, gizlenecek bir şey yok. Dosdoğru, apaçık söylüyorum.

“- Peki… Suikastı siyasi maksatla yapmak istediğinizi kabul edelim mi?

“- Tabii, kabul ediniz. Suikast başka ne amaçla yapılabilir ki?”

Bu konuşma, bugünkü İzmir Milli Kütüphanesinin bulunduğu binanın yanındaki Elhamra Sineması‘nda İstiklal Mahkemesi Başkanı Ali Bey ile suikastçı Ziya Hurşit arasında geçmekteydi.

“Kel Ali” diye anılan Albay Ali Çetinkaya, Ziya Hurşit’e siyasal amacını soruyor, Ziya Hurşit anlatıyordu:

“- Geçen yıl bu zamanlar İstanbul’da Ankara Valisi Abdülkadir Bey ile görüştüm. O zaman Terakkiperver Parti örgütü yoktu. Abdülkadir’i önceden tanırdım. Temasa geçtim. Diğer arkadaşlar da vardı. Hallerini beğenmedim, durumlarını olumsuz gördüm.

Mesela Hafız Mehmet Bey, Nafiz Bey, tamamen siyasetten vazgeçmişlerdi. Ötekiler de öyle gibiydiler. Hareketsiz görünüyorlardı. Bu sebeple düşündüm, taşındım, hükümet darbesine Abdülkadir ile karar verdik. Hayli zihin yorduk. Nasıl yapalım? Yalnız olur mu? Hayır. Bunun için önce gerektiği kadar adam bulmalı, dedik. Önce Laz İsmail’i buldum. Zaten tanırdım; teklif ettim; kabul etti. Bir arkadaş daha bul, dedim. Gürcü Yusuf’u buldu. Ondan sonra Abdülkadir’e adamlar bulundu… Hazır… Bunlardan nasıl istifade edeceğiz? Ankara’ya gitmek gerekir. Benim param yok. Ankara’ya nasıl gideyim?.. Abdülkadir ile böyle konuştuk.

- Abdülkadir ile böyle anlaşıyorsunuz. Amaç hükümet devirmek değil mi?

- Evet.

- Peki ama bu kadar büyük bir iş iki kişi ile yapılamaz. Herhalde bir siyasi zümrenin katılımı ya da fikri alınmak gerekmez mi?

- Ben onu düşünmedim, her şeyden önce suikastı en kolay yoldan yapmak düşüncesindeydim.

Şükrü Bey ile nasıl tanıştınız?

- Kadıköy iskelesinde tanıştık. Abdülkadir tanıştırdı. Ankara'da yapacağımız suikast için elimiz Şükrü Bey'dir demişti. İskelede Şükrü Bey ile Ankara'da Başbakanlığa nasıl gideceğimizi konuştuk. O, 'Gidip vaziyeti bir göreyim' **dedi. Ben de** 'Adamlarımızı da al beraber götür' **dedim. Kabul etti. Sonra Kadıköy'deki evime geldi. Laz İsmail de oradaydı. Tanıştırıldım.**

- Evet… Devam ediniz. Bakanlar Kurulunu düşürmekle işe başlamak kararı verdiniz. Ankara'ya gidiyorsunuz. Sonra?

- Mevsim kış olduğundan Şükrü Bey zamanı uygun bulmadı. Suikastın Cumhurbaşkanının da bulunduğu bir Bakanlar Kurulu toplantısında yapılmasını uygun buluyordu. Abdülkadir ise 'Bombayı Meclise atalım; Cumhurbaşkanı oradayken…' **diyordu. Locaya fırlatılacak bomba yukarıya doğru tesir yapacak ve hiç kimse kurtulamayacaktı. Ben buna taraftar değildim. Şükrü Bey ile Laz İsmail ve ben üç saat kadar beraber oturduk.**

Nerede?

- Moda'da, Cevizlik'te, Şifa Sokağı no 16'da (..) İsmail'i hazırladım. İsmail, Şükrü Bey ile Ankara'ya gidiyoruz, bunlar bize ihanet eder, sen de gel, siz gidin ben sonra gelirim, dedi. Üç gün sonra ben de gittim. Ankara'da İsmail'e rastgeldim. Yusuf da İsmail'in yanındaydı. (…) Şükrü Bey, 'İyi bir plan hazırlıyorum, başarırsak çok iyi' **dedi. Planı sordum;** 'düşünüyorum, planı tamamlayım, söylerim' **dedi. Ben Terakkiperver Kulübü'nde konuktum. Bir gün sabah Şükrü Bey geldi;** 'İsmail ile gezdik, iyi bir pusu yeri beğendik' **dedi. Neresi olduğunu**

sordum. Mezarlığın alt tarafı olduğunu söyledi. ‘Siz gidiniz, hep birlikte gidiniz. Bu iş sezilecek’ **dedi. Kulübe gittim. Dönüş hazırlıklarına başladım. Ağabeyim Faik Bey, bana çok sert bir çıkış yaptı. Git dedi. Ertesi gün trene bindik.**

- İstanbul’a gittiniz. Ayrılırken Şükrü Bey’den para aldınız mı?

- Evet. Dört yüz lira aldık.

- Kime verdiniz?

- Laz İsmail ile Gürcü Yusuf’a. (…) Şükrü Bey üç silah aldı. Bombaya emniyet edemiyorduk. Silah daha emniyetliydi. Suikastı silahla yapmaya karar vermiştik.

- Rauf Bey ile o günlerde kulüpte görüştünüz mü?

- Görüştüm.

- Bu meseleye temas ettiniz mi?

- Hayır.

- Ali Fuat Paşa ile?..

- Hayır, esasen suikast işine karar verdikten sonra bütün Terakkiperver Partisi üyeleri ile ilişkimi kesmiştim. Hepsi korkak ve çekingen insanlardı. İçlerinde suikast yapacak adam bulamıyordum.

- Ankara’da Laz İsmail ile giderken yolda şişmanca birine rastlamış, konuşmuş, **‘bu adam Kâzım Karabekir Paşa’dır’** demişsiniz.

- Evet, Meclis’e gelirken selâmlaştık. Durup, konuşmadım.

- Ankara’ya suikast planını uygulamak için gittiğinde Abdülkadir ile görüştün mü?

- Zaten her gün görüşürdük. Öğle yemeklerini Sirkeci’de Konya Lokantası‘nda yerdik.

- Peki, Ankara'dan İstanbul'a dönünce ne yaptınız, anlat bakalım?

- Önce Abdülkadir ile buluştum. Abdülkadir, Ankara'da işin olmayışına çok üzüldü. Eskişehir milletvekili Arif Bey'e bu işi açmamızı da doğru bulmadı. Sonra Şükrü geldi. Arif Bey için 'Merak etmeyin, en emin adamımızdır' **dedi. O sırada Cumhurbaşkanı geziye çıktı. Biz doğru İzmir'e gidecek sandık. Adana'ya, Silifke'ye gitti. Sonra ansızın Bursa'ya gitti. Şükrü Bey de** 'Bu iş için Bursa iyidir' **deyince Laz İsmail'i çağırdık.** 'Bursa'ya tenezzüh vapurları var, onlardan birine bin git, yalnız dikkat çekmemek için tedbirli bulun' **dedik. O da tedbir olarak yanına Naciye isimli bir kadın almış. İsmail Bursa'dan döndü. Bursa'da suikast yapılmasını uygun bulmadı.** 'Kılavuzluk yapacak kimse yok, ben yapamam' **dedi. Seksen lira verdim. Bu parayı Şükrü Bey'den almıştım. Verdiğimiz seksen lira ile gitti. Abdülkadir'i buldum, anlattım.** 'Emin adam bulalım, Bursa'ya gidip bir ev tutalım' **dedi. Abdülkadir aradı; bulamadı. Yusuf kendi aradı; bulamadı. Bundan vazgeçtik, sonunda İzmir gezisi çıktı.**

- İzmir meselesini anlat.

- İzmir benim için yabancıydı. Önce Bulgar çarşısında Nis Bahçesi'nde, Şükrü, Abdülkadir, bir de ben, üç kişi görüştük. Bundan başka bir defa da Şükrü Bey'in evinde görüştük. O günlerde sık sık görüşürdük. 'İzmir'i bilmem' **dedim. Şükrü Bey** 'Pişmiş iştir, orada emin adamımız var. O da Edip'tir' **dedi. Edip'i ben tanımam, İsmail ve Yusuf da tanımaz, dedim. Abdülkadir** 'Sen, Şükrü ya da Ziya İzmir'e gitmelidir.' **Şükrü,** 'Ben gitmem; beni herkes tanır. Ziya gitsin' **dedi. Abdülkadir ısrar ederek bana** 'sen gideceksin' **dedi. Edip'e bir tavsiye mektubu vereceklerini söylediler.** 'Tütün meselesinden bahset o anlar' **dediler. Sonra Rasim Bey geldi; onunla görüştük.** Mektubu sonra yırtarsınız**, dedi.** İzmir'de Gaffarzade Oteli'ne inersin, orada Sarı Efe'yi bulursun**. Otelin bir de krokisini çizdiler. Sonra Rasim'e** 'Sen de gelir misin?' **diye sordum,** 'Rasim'in haberi var mı? Sus…' **dedi. Rasim giderken,** 'Çok tehlikeli bir iş yapıyorsunuz. Allah muvaffak etsin' **dedi. Sonra Abdülkadir'i gördüm, tabancaları aldım. Tabancaları Şükrü Bey'in evine bıraktım.**

- Parasını kim verdi tabancaların?

- Bir yabancı vapurdan dört tane iki yüz elli fişekli tabanca aldım. İkisi kırk dört liraya. İsmail'i Şükrü Bey'in evine gönderdim. Oradan tabancaları aldı. Ertesi gün ben vapura bindim. Onlar da vapura geldiler. Sonunda İzmir'e geldik. Tabancalar İsmail'deydi. Vapurdan tabancalar ceplerinde, şarjörler ellerinde çıktılar. Onlar Ragıp Paşa Oteli'ne indiler. Ben Gaffarzade Oteli'nde Sarı Efe'yi buldum. İstanbul'dan aldığım tavsiye mektubunu verdim. 'Sen bu işi üstlenmişsin, haydi zamanı geldi, ne yapacaksın?' **dedim. O da** "yalnız başıma ne yapabilirim?" **dedi.** "Senin çiftliğinde adamların varmış" **dedim.** "Birkaç adamım var ama burada değiller" **dedi.** "Sana ne kadar adam gerekli?" **diye sordum.** "İki kişi yeter" **dedi. Ben de** "yanımda iki kişi var, bunlar sana yarar" **dedim. Ertesi akşam Giritli Çopur Hilmi ile buluştuk.**

Suikastı Çeşme yolunda yapacaktık. Ben de, bunun için tüfek, bomba ve kaçmak için motor gerekli**, dedim.** Bir motorcu var, onunla konuşalım**, dediler. Giritli Şevki'nin motoru haciz edilmiş. Dört yüz lira gerekliymiş. Edip'e** "İzmirli'sin, nasıl olsa sen burada para bulursun" **dedim. Edip** "motorcuyu tekrar göreyim" **dedi. Karşıyaka İskelesi'nde Şevki ile buluştuk. Hilmi, ben ve Şevki, İdris'in bahçesine gittik. Edip de geldi. Bu defa suikastın Çeşme yolunda yapılmasına itiraz etti.** "Şimdi hükümetten geliyorum, beş yüz jandarma tertibat almış. Orada bu iş olmaz, şehir içinde bir yer seçelim" **dedi. Yer arandı. Düşündük, sonunda Kemeraltı Karakolu'nun önünü seçtik.** "Orada bir tütüncü dükkanı var, ben orada otururum. Hilmi, Şevki, İsmail ve Yusuf köşelerde silah ve bombaları atarlar." **Otomobil ve bombalarla beraber Şevki geldi. Ertesi gün Cumhurbaşkanının gelmeyeceğini haber alınca yeniden görüşmek üzere Şevki'nin evine gittik. Edip gelmedi. İsmail, Yusuf beraberdi. Hilmi iskelede bizi bekledi. Şevki** "Gazi bugün gelmedi, hazırlık boşa gitti." **Diğerleri de** "gelmediği iyi oldu, zaten bugün bir şey yapamazdık." **Çünkü bizi bekleyen otomobil Karşıyaka vapur iskelesinde bekliyordu. Oradan kaçma imkanı yoktu. Başka uygun yer bulalım dedik.** "Şevki ve ben, sizi otomobil ile Gaffarzade Oteli çevresinde beklerim. Suikasttan sonra da oradan alır kaçarım." **İsmail buna razı olmadı. Çünkü Şevki'ye güvenmiyordu. Çünkü Şevki'yi İstanbul'dan tanıyordu. Hilmi, Şevki ve İsmail ateş edip bombaları atacaklardı. Bana da tütüncü dükkanında oturmaklığımı teklif ettiler. Gazi'nin otomobili Gaffarzade Oteli önünden geçerken önce Hilmi tabancasına davranıp ateş edecek;**

tütüncü dükkanında beklemekte olan Şevki de otomobilin hareketini sağlayacaktı. Dükkanı İsmail beğenmedi. “Oradan silah atan oradan çıkamaz” **dedi. En uygun yer karakolun önüydü. Hiç şüphe çekmezdi; o karışıklıkta kaçmak da kolaydı. Edip de gelecekti. Ayrıntısı ile tesbit edilen bu plandan sonra yatmıştık ki, tutuklandık.**

- Köşede Hilmi’den başka kimler silah atacaktı? Nasıl atılacaktı? Kim kumanda edecekti?

- Bu işlerde kumanda sökmez. İşi karıştırır. Bu zaten anlık meseledir.”

Ziya Hurşit’ten sonra Laz İsmail’in sorgusuna geçildi. İsmail, Ziya Hurşit’in anlattıklarını doğruladı. Şükrü Bey ile yaptıkları görüşmeleri tek tek anlattı. Suikast planının Ankara’dayken yapıldığını da açıkladı.

“- Ankara’da Karadeniz Oteli’ne indik. Sonra Ziya Hurşit geldi. “Şükrü Bey’in arkadaşı Arif Bey vardır, ona gideceğiz. Orada neye karar verirsek pek de iyi olur” **dedi. Gece saat 8-9’du. Arabaya bindik. Ziya Bey, Arif Bey’in kapısını çaldı, ben arabada bekledim. Arif Bey, kapıya kadar geldi. Yolda hiç konuşmadık.**

- Arif Bey’den başka kimse var mıydı?

- Hayır, görmedik, evin üst katına çıktık. Sabah Şükrü Bey geldi. Sonra bir otomobil geldi. Seni görmesinler dendi. Beni alt odaya soktular. Gelen Ziya Hurşit’in kardeşi Faik Bey’miş.

- Şükrü Bey ile ne konuştunuz?

- Şükrü Bey, suikast yazın olur, kışın olmaz **dedi. Ben mezarlığın yanını uygun buldum. Bir de kulübü… Sonra Ziya Hurşit ile görüştük. Bana,** “bu iş olmayacak, Kâzım Karabekir Paşa bu iş olmaz” **demiş, hemen İstanbul’a gideceksin.**

- Rauf Bey hakkında bir ifaden var..

- Bana, Rauf Bey ile Karabekir Paşa'nın suikast işine katıldığını Ziya Hurşit söyledi.

- Allah göstermesin, suikastı yapmış olsaydınız, ne olacaktı?

- Onların büyük adamları var. Hemen bu işler kapanacakmış. Başka Cumhurbaşkanı seçeceklermiş. Bizi üç gün saklayacaklar, sonra af olacakmış.

- En çok aklında kalanlar kimler?

- Refet Paşa, Karabekir Paşa, Ali İhsan Paşa… Paşa olmayanlardan da Arif Bey… Ankara'da paşalar varmış; kendi içlerinden birini, bilmem, Kâzım Karabekir Paşa'yı mı, Cumhurbaşkanı tayin edeceklermiş.

- İfadenizin birinde Rauf Bey'in **"Ben bu işi istemiyorum. Böyle kanla iş olmaz. Ben Avrupa'ya gideceğim, siz ne yaparsanız yapınız, dedi"** demişsiniz.

- Ziya Hurşit söyledi[29]."

Laz İsmail ve Çopur Hilmi'den sonra sıra San Efe Edip'teydi. Edip, sanık sandalyelerinin soldan birincisine oturdu. Kelepçeli elleriyle başındaki panama şapkasını çıkardı. Ve Ziya Hurşit ile sanık Paşaları öfkelendiren ifadesini vermeye başladı.

"- Suikast kararı, Terakkiperver Partisi genel merkezince alınmıştır!.."

YEDİ
SARI EFE EDİP KONUŞUYOR

Sarı Efe Edip, İstiklal Mahkemesi'ndeki sorgusuna **"Haziran'ın 15'inde buradan hareket ettim. 17'sinde İstanbul'da Bristol Oteli'nde tutuklandım"** diye başlıyordu.

"- Burada başıma dolanan meseleyi Celal Bey'e (Bayar) gidip anlatmak; gerek bu özel durum, gerekse genel durum hakkında bilgi vermek istiyordum. Ziya Hurşit'in durumunun çok kötü olduğunu anlamıştım. Haziran'ın 11'inden 15'ine kadarki temaslarımda bu sonuca varmıştım. Celal Bey'in İstanbul'da olduğunu gazetelerde okumuştum. Bristol Oteli'nde Celal Bey'i aradım. Otelde Saruhan Milletvekili Abidin Bey'e rastladım. Celal Bey'in Boğaziçi'nde oturduğunu anladım.

- Suikastla ilgili kimlerle konuştunuz? Anlat.

- Bu suikast için üç ay önce Şükrü Bey ile İstanbul'da görüşmüştük. Şükrü Bey, bu işi yapmaya azmettiğini söylüyor, bizleri kışkırtıyordu.

- Sanırım Şükrü Bey ile Serez'den beri görüşürdün, değil mi? Rasim Bey de oradaydı. Değil mi? Bunlarla temasınız burada başladı[30].

- Evet… Beni böyle kışkırtıyordu. Bunu yapamayacağımı söyledim. Sonra Rasim Bey ile yeniden görüştüm. Şükrü Bey'i bu işten vazgeçir, bu bir vatan işidir, olmaz. Bizim de başımızı yakacak**, dedim. Kendisi bu işin genel kurulca kararlaştırıldığını söyledi.**

- Rasim Bey'in genel kurul dediği partidir.

- Evet, onlardır. "Fakat bunlar bu işi yapamadılar, ben kendim yapacağım" dedi.

- Genel kurula(un) bu işi beceremedikleri konusunu biraz daha anlat…

- Çoktan beri çalışıyoruz, beraber aynı fikirde olduklarını, beceremediklerini…

- Şükrü Bey’e söz verdiğiniz anlaşılıyor. Siz, üç ay önce bu işi üstlendiğinizi başkalarına söylediniz. Bunu kanıtlayacağız. Şükrü Bey, suikastın nasıl gerçekleşeceğini anlatıyordu?

- Şükrü Bey, Çerkez Ahmet ve benim beraber çalışmamızı teklif etti. Ben kabul etmedim. Suikast için ayrı bir örgüt kurulmasını istiyordu, bunun sonucu ne olacaktı? Kabul etmedim.

- Ne gibi?

- Suikast için burada ayrıca bir örgüt kurmak istiyordu.

- Suikast ile birlikte ne yapmak istiyorsunuz?

- Yalnız suikast yapmak. Bunun yapılamayacağını, adamlarımın da bu işe girmeyeceklerini söyledim. “Gereğinde ben size adam gönderirim, güvenilir adamlarımız var” **dedi. Bunun üzerine Rasim Bey ile konuştum. Bu adam delidivane olmuş dedim.**

- Bundan sonra Ankara’ya gittiniz mi?

- Evet. Sebat Oteli’nde on beş gün kaldım.

- Rasim Bey, sana Şükrü Bey ile Ziya Hurşit ve arkadaşlarını bir mektupla gönderiyor. Madem ki Rasim Bey ile suikasta katılmayacağınıza söz vermiştiniz, neden bu suikast işini de havale ediyorlar?

- Ben de ona hayret ediyorum!

- Ziya Hurşit arkadaşları ile İzmir’e geldi, seni buldu. Ondan sonra ne yaptınız?

- Bunlar, Haziran’ın 11’inde İzmir’e geldiler. O gün ben Gaffarzade Oteli’ne uğradım. İsmail Efe’yi arıyorum. Ziya Hurşit oradaydı. Ben bunları tanımıyordum. Otelci tanıştırdı. Ziya Hurşit dışarı çıktı; beni çağırttı. Ben de gittim. “Arkadaşlardan sana mektup ve selam getirdim”

dedi. Mektubu verdi; okudum: "Ziya Hurşit tütün işi için gelmiştir. Güvenilir arkadaştır; gereken yardımı yapınız." **Ben** "tütün işi nedir" **diye sordum.** "İş, tütün işi değil, suikast işidir" **dedi.** "Bu iş için Şükrü Bey ile görüşmüşsünüz." **Ben,** "bu işi yalnız sizinle görüşeceğim" **dedim. Üç arkadaşı olduğunu söyledi. Arkadaşlarım iyidir, şöyledir, böyledir, dedi.**

- Parti genel merkezinden amaç Terakkiperverlerdir, öyle mi?

- Evet. Ben Ziya Hurşit'e sordum. "Bu işi Şükrü tek başına mı yapıyor?" **dedim. Hayır dedi.** "Bu genel kurulca verilmiş bir karardır. Yalnız Şükrü'nün işi değildir. Bu iş şimdi önem kazanmıştır. Bu iş olduğu zaman Fevzi Paşa Cumhurbaşkanı olacak, hemen Meclis toplanacak" **diyordu.**

- Meclis nerede toplanacak?

- Bilmiyorum efendim. Meclis başkanının nasıl toplanacağını bilmiyorum. Benim bildiğim budur. "Bu iş Şükrü Bey'in kişisel girişimi midir?" **dedim. O da** "hayır" **dedi.** "Fevzi Paşa, cumhurbaşkanlığını kabul etmezse Meclis Reisi Kâzım Paşa (Özalp) Cumhurbaşkanı olacak"**, dedi.**

- Bomba patladıktan sonra başka yerlerdeki durum ne olacaktı? Burası… Ankara… İstanbul… inandığınız hazırlığa doğru gittiniz.

- Ben Şükrü Bey'in yalnız başına hareket ettiğini defalarca söyledim; uyardım. Ziya Hurşit "hayır" **dedi.** "Genel kurul kararı vardır" **diye ısrar etti.**

- Yanlış yönü nedir?

- Evet, Şükrü'nün kendi kendine böyle girişimlerde bulunmasını yanlış görüyordum.

- Ziya'nın genel kurul kararı dediğini kabul ettin mi?

- Hayır.

- Gerçek düşüncen nedir?

- Gerçek düşüncem, geneldir… Arkadaşlara sordum; onlar hakkında bilgi vermedi. “Nerede görüşeceğiz?” **dedim. Hatta,** “yalnız seninle mi görüşeceğiz?” **dedim. Akşam eve geldim düşündüm, ne yapalım dedim. Pazar günü İstanbul’a gidip Celal Bey’e haber vermeyi düşündüm. O gün başka iş çıktı, gidemedim. Cumartesi günü şirketin işleriyle meşgul oldum. Ve Hilmi’ye mektup yazdım. Pazar günü Kemer’e gittim. Şahin Çavuş ile Hilmi’ye de mektup yazdım. Derhal İzmir’e gelsin dedim. Ondan sonra İdris’in Karşıyaka’daki bahçesini görmek istedim. Hemen bahçeyi bana gösterdi. Amacım bahçede bunları yakalatmaktı. Durumu bilmiyordum. İdris’e** “birkaç arkadaş gelip burada görüşeceğiz” **dedim. Bahçe elverişliydi. İdris** “uygundur, gelin” **dedi. Hilmi’yi buraya çağırdım. Bu iş hakkında iki türlü karar verdim. Ya bunları tutuklatmak ya da buradan göndermek… Pazar günü bahçeyi gördüm. Gezdim; akşam üzeri Şevki’ye haber gönderdim.** “Bu akşam kendisi ile görüşeceğim” **dedim. Evine gittim. İki şekil düşünüyordum. Hep iki şekil düşünüyordum. Ya bahçede toplantı halinde tutuklatmak ya da buradan göndermek… Şevki’yi gördüm, “bir motor bul…”** “hazır” **dedi.** “600 lira gerekir, bu parayı bulursanız hemen gelir, emre amadedir”**, dedi. Şevki’ye suikast işini anlattım. Sonra otele geldim, Ziya Hurşit’i gördüm.**

- Şevki’yi adamlarından geldiğini haberdar ettin mi?

- Hayır; sonra otele geldim. Ziya’yı gördüm. “Para yok” **dedi. Saruhan milletvekili Abidin Bey geldi; bu işi ona açıklayayım, dedim. Bakalım Terakkiperver Partisi’nin bilgisi var mıdır? Yoksa bunlar yalnız kendi fikirleri üzerine mi hareket ediyorlar?.. Bunun üzerine Abidin,** “ben gideyim” **dedi. Üzerimde para yok., “akşam para bulur, bilgi veririm.” Akşam geldi.** “Ben para bulamadım” **dedi. Sonra Ziya Hurşit geldi. Dedim** “motor olmuyor.” “Arkadaşları topla, burada daha elverişli yer var. Orada görüşelim” **dedim. Hilmi’ye işaret ettim ve işi anlattım.** “Bu işi bahane edip, başımızdan atalım” **dedim. Hilmi bunları alıp Karşıyaka’ya gitti. Ben kestirme yoldan Kordon’a indim. Baktım onlar Hilmi ile beraber gidiyorlardı. Vapura bindiler. O vapura ben de bindim. Ziya diğer arkadaşlarını almadı; yalnız gitti. Nihayet gittik, orada görüştük. Motor işi halledilmedi; arkadaşlar da buraya gelmediler. Sordum,** “burada alacağımız kararı kabul edecek misiniz?

Yoksa arkadaşlarla görüşecek misiniz?” “Hayır” **dedi.** “Ben onları ikna ederim. Burada iki şekilde hareket edeceğiz” **dedi. Birisi sivil polis süsü vererek suikastı istasyonda yapmak! Bu şekillerin vahim olduğunu anlattım. Bu fikirlerinden caydırıp, başka bir karara bağlanmalarını düşündüm, Kemeraltı'nı salık verdim. Maksadım, orada bu iş yapılamazdı. Çünkü kalabalık olurdu, dikkat çekerdi. O gün akşama kadar görüştük. Ayrıldık. Hilmi bunlara Kemeraltı'nı gösterecekti. Şevki, Ziya Hurşit'e arkadaşlarının adlarını sordu. Laz İsmail adını öğrenince** “ben onu tanırım” **dedi. Ziya** “bomba gerekir” **dedi. Şevki** “bende vardır” **dedi. Bombaları alıp hareket ettik. Şevki, bombaları Hilmi'ye teslim etti.** Ben yarın veririm**, dedi. Hilmi bombaları bizim eve getirdi.**

- Hilmi bombaları eve getirdi mi?

- Evet; ertesi salı günü sabah evden çıktık. Hilmi'ye dedim ki, bunlar bir iş yapmazlar, ben de İstanbul'a gidiyorum**…**

- İstanbul'a niçin gittiğinizi söylemediniz mi?

- Hayır, söylemedim. Vapura bindim, İstanbul'a gittim.

- Abidin Bey'i vapurda buldun değil mi? Bir gün önce de görüşmüştünüz…

- Evet, önceden hepsini söyledim, dedim. Ziya bu iş için gelmiş…

- Abidin Bey, 500-600 lira bulamaz mıydı?

- Bulamadı.

- Abidin Bey, bu iş hakkında nasıl ilgi gösterdi?

- İçten bir ilgi gösterdi, para bulmaya gitti.

- Parayı getirmediğine ne dersin?

- Gazi'nin hareketi ertelenmiştir. Yarın gidip arkadaşlarla görüşürüm**, dedi.**

- İstanbul’da tutuklanınca ne yaptın?.. Anlat bakalım?

- Doğru eve gittim. Abidin Bey’i Bristol Oteli’ne bıraktım.

- Vapurdan çıkınca Abidin Bey’i sordular; neden söylemedin?

- Kimseyi görmedim, kimseyle de görüşmedim.

- Şükrü Bey ile görüşmedin mi?

- Ertesi gün Bristol’a gittim… Abidin Bey geldi. Sordum. “Kimseye haber verdin mi?” “Hayır” **dedi. Akşam geç saatlere kadar arkadaşlarla eğlendik. Arkadaşların bu işten bilgileri yok.** “Zaten arkadaşların çoğu Halk Partisi ile barışıyorlar” **dedi.** “Haberleri yoktur…” Gazetelerde haber var mı?” **diye sordu,** hayır **dedim.** “Akşam gazetelerinde belki olur” **dedi.**

- Abidin Bey, neden akşam gazetelerini bekleyelim dedi, Demek olayı biliyor…

- İhtimal… Durumun bu halde kalmasını uygun bulmadım. Celal Bey ile görüşmeye karar verdim.

- Bir nokta daha… Şükrü Bey’in servet yoktur. Halen zaruret içinde olduğunu biliyorsun. Bu paraları nereden sağlıyor?

- Sanırım Kara Kemal ile temastadır. Para yardımını Cavit Bey yapıyordu[(31)].”

Kâzım Karabekir sorgusunda Sarı Efe Edib’i örtülü ödenekten para almakla suçlayacaktı.

“- Sarı Efe Edip, Meclis Başkanı Kâzım Paşa’nın en yakın adamıdır. Bu adam, Ziya Hurşit ile beraber hareket etmiştir. Cinayet işlemeye gelmiştir. Hatta Kâzım Paşa Meclis başkanıyken örtülü ödenekten 810 bin lira almıştır. Zarar görmüş, evi barkı yanmıştır**, dediler. Bendeniz o zaman bunu Meclis kürsüsünden söyleyecektim. Rauf Bey engelledi. Hatta Emniyet Müdürlüğünde, rastlantı sonucu Edib’in bir gece Meclis Başkanı‘nın evinde kaldığını öğrendim[(32)].”**

Ali Fuat Paşa, anılarında Edib’in, **“Şükrü Bey’in suikast teşebbüs ve tahrikleri ile alakalı bir hizmet”** için hükümet tarafından görevlendirildiğini; Edib’in bu hizmete rağmen idam edilişinin, **“bu hizmet esnasında ya yanlış bir hareketine, yahut başka bir sebep”**e bağlanması gerektiğini ileri sürüyor[(33)].

SEKİZ
SUİKAST SANIKLARI BİRBİRİNE DÜŞÜYOR

“- Beni partimden dolayı suçlamak için mi buraya getirdiniz?

- Parti prensiplerine bürünerek bir suikastın birinci derece suçlusu olarak karşımda bulunuyorsunuz.

- O halde onu sorunuz.

- Mahkeme aydınlanmak için ne isterse onu sorar, her şeyi araştırır.

- Fakat sorarken azarlıyorsunuz.

- Sen cinayet yaptın, sana azami izni veriyoruz.

- Yargıçlar tarafsız olur.

- Biz de tarafsızız. Vatanın varlığına hayatlarını adamış insanlarız. Vicdana, yasalara karşı bir görev aldık. Şimdi soruyorum sana. Ziya Hurşit ile ilişkin?

- Onu dört yıl önce Ankara’da tanımıştım. İki buçuk yıldır hiç görmedim. Terakkiperver Partisi’ne girip Samsun Şubesi’ni açmaya gittiğinde gördüm. Ara sıra bana gelir, giderdi.

- Bu görüşmelerinizde parti ya da kendi adınıza suikastla bir anlaşmaya vardınız mı?

- Ne münasebet!.. Böyle bir şey söz konusu olmadı.

- Şükrü Bey… Hâlâ mı inkar ediyorsunuz?

- Sizi namusumla temin ederim…

- Bırak şimdi, namusu, imanı karıştırma bu işe. Artık mesele çırılçıplak, ayan beyan meydanda, sabit. Sizden resmen ben şahsım adına rica ediyorum. Namusu bırak, doğru söyle.

- Ben de öyle arz ediyorum…

- Eskişehir milletvekili Arif Bey’in evinde Ziya Hurşit ile Laz İsmail’i gördün mü?

- Hayır… Laz İsmail’i tanımam. Onu burada mahkemede siz gösterdiniz.

- Ziya Hurşit ile suikast konusunda görüşmediniz mi?

- Hayır…

- Abdülkadir ile?

- Hayır… Hiçbiri ile, hiç kimse ile böyle bir konu konuşulmadı.

- İyi düşün… Sarı Edip ve Rasim Beyler, şimdi gelip yüzünüze karşı söz söylerlerse ne diyeceksiniz?

- Çıldırmışlar, derim… Olmayan bir şeye var denirse başka ne yapılır?”

Suikast örgütünün bir numaralı sorumlusu Şükrü Bey, Savcı Necip Ali ile sanıklardan Ziya Hurşit ve Sarı Efe Edib’in anlattıklarının tümünü reddediyor; Ziya Hurşit ile suikast konusunu görüşmediklerini de söylüyordu.

Sonra, **“Reis Beyefendi”** diyordu:

“- Şimdiye kadar herhalde görmüşsünüzdür, mahkemelerinizde ne entrikalar çevriliyor. Gizli polisler ne işgüzarlık ediyorlar. Ben adımın çevresinde hünerle kurulmuş ve ustalıkla işlenen bir tuzak görüyorum. Abdülkadir’in bu işte büyük bir rol oynadığını sanıyorum. Abdülkadir, partiyi mahvedecek bir yol tutmuştur. Ziya Hurşit’i kendisine alet etmiştir. Benim adımı da karıştıran odur. Bu adamlar iftira ediyorlar; yalan söylüyorlar[34].”

Mahkeme başkanı Ali Bey, şaşkınlık ve öfkeyle soruyordu: Kim? Abdülkadir mi? Ziya Hurşit mi?

- Evet…

- Acayip şey!.. Ya Sarı Edip ile Rasim Bey’lerin ifadelerine ne dersin?”

Şükrü Bey’in yakın arkadaşı emekli Veteriner Albay Rasim Bey, Şükrü Bey’in suikast konusunda görüşmelerini duruşmada şöyle anlatmıştı:

“- Edib’e tezkere yazmadan önce bana İzmir’e gitmemi teklif etti. “Edip bu işi yapamaz. Sen adamlarınla git, bu işi gör” **dedi. Kabul ettim. O gün zaafımdan faydalanarak tezkere yazmamı teklif etti. Ben ısrar ettim,** “vazgeç” **dedim.** “Ben zaten intihar etmiş bir adamım” **dedi. Tezkere yazdı ve bana imza ettirdi. Şükrü ile görüşmede ad vermedi; üç gün sonra Ziya’nın adından bahsetti. Ziya ile tartıştım. Şükrü‘ye tekrar vazgeçmesini söyledim. Ziya’ya da** “bu işten vazgeç” **dedim. (…) Ziya ile tartıştık.** “O adamlar yakalanır, Edip katılmaz” **dedi.** “O halde ben yaparım” **dedi[(35)].”**

Mahkeme başkanı Ali Bey, Sarı Efe Edib’i salona getirmiş Şükrü Bey ile yüzleştirmişti. Sarı Efe şunları anlattı:

“- Ankara’dan dönüşte İstanbul’da Rasim ile beraber Şükrü Bey’i bulduk. Şükrü Bey, bütün arkadaşları ile birlikte suikast kararında olduklarını anlattı. Benim de birlikte çalışmamı teklif etti. Ben de cevap olarak beni karıştırmamalarını söyledim. Rasim’e de söyledim; rica ettim. “Şükrü fikrinden vazgeçsin, başımızı belaya sokmasın” **dedim. Sonra Ziya Hurşit, İzmir’de Rasim ile Şükrü‘nün imzaları bulunan mektubu bana verdi. Ziya Hurşit’i tanımam; ilk defa görüyorum. Mektupta tütünden söz ediliyordu.** “Tütün işi kolay, yaparız” **dedim. Ziya Hurşit, tütünün suikast olduğunu ima etti.** “Bu Şükrü‘nün kendi kanaatidir; demek hâlâ vazgeçmemiş” **dedimse de** “bu karar artık geneldir, uygulanacaktır, arkadaşlar görüş birliği içindedirler. Bunun için bir araya geldik. Burası olmazsa başka yer olacak, mutlaka yapılacaktır” **dedi. Olup bitince de derhal meclis toplanacak, Fevzi Paşa cumhurbaşkanı olacak. O olmazsa Kâzım Paşa olacak” diye ısrar etti.”**

Yüzleşme sırası Rasim Bey’deydi.

“- Efendim… On altı yıllık bir arkadaşımla bu suikast işi için milletin önünde yüzleşmek gerçekten çok acı bir felaket. Fakat ne çare! Mukadderat! Söyleyeceğim. Şükrü, Ziya Hurşit ile Laz İsmail’i Edib’e göndermek istediği zaman “Gönderme, Edip suikast taraftarı değildir” **demiştim. Tavsiye mektubunu da bunun için tasvip etmemiştim. Israr etti. Ve mektubu bira içerken sarhoşlukla imza ettim…”**

Şükrü Bey, **“Aramızda konuşurken parola kullanmış mıydık?”** diye sormuş, **“Hayır”** yanıtını aldıktan sonra **“O halde”**, demişti; **“Benim tütün için yazdığım tavsiye mektubundan suikast işini nasıl çıkarıyorlar?..”**

Rasim Bey de **“tütün meselesinin suikast meselesi”** olduğunu, soru üzerine yeniden açıklamış; Şükrü Bey, yakın arkadaşı Rasim Bey’in bu sözleri üzerine, **“Yalandır, yalandır efendim!..”** diye bağırmıştı[36].

Ali Bey, Baytar Rasim’den sonra Ziya Hurşit’i getirip sormuştu:

“- Şükrü Bey, suikast ile bir ilgim yok diyor. Yok mu? Siz ne diyorsunuz?

- Var efendim!.. Açıklayayım. Önceki ifademde de belirttiğim gibi ben önce Abdülkadir ile temas ettim, o da bana suikast için Ankara’da bir eli olduğunu söyledi. Kimdir**, diye sordum.** “Şükrü Bey’dir” **dedi. Sonra Şükrü Bey ile konuştuk.”**

Ziya Bey’in bu sözleri üzerine Şükrü Bey yerinden fırlayarak **“Bu işte Abdülkadir’in pek önemli rol oynadığı anlaşılıyor. Açıklayacağım, düzelteceğim. Bir avukat tutacağım”** deyince mahkeme başkanı Ali Bey’den şu yanıtı almıştı:

“- İstiklal Mahkemesi avukatların cambazlığına gelmez. Bir üst mahkeme yoktur. Millet karar bekliyor, ne söyleyecekseniz, açıkça söyleyiniz. Avukatlarla falan geçirecek zamanımız yok.”

Şükrü Bey bu kez de “**Ziya Hurşit Bey, Abdülkadir’in tuzağına düşmüştür. O’nun kurbanı olmuştur”** diye bağırmış; Ziya Hurşit, Şükrü Bey’in bu sözlerini **“Hayır efendim Laz İsmail’i Şükrü Bey’le ben tanıştırdım. Hem de kendi evinde… Suikast işini de görüştük. Silah**

paralarını ve diğer silahları da Şükrü Bey'den aldık…" diye yanıtlamıştı.

Laz İsmail'in sorgusunda da Şükrü Bey'in suikastı planladığı ileri sürülmüştü. Ali Bey, **"İstanbul'daki suikast işini, Gazi Paşa'yı öldürtmek işini anlat"** diye sormuş, İsmail de anlatmıştı:

"- Ziya Bey, beni Şükrü Bey ile Kadıköy İskelesi'nde tanıştırdı. Şükrü Bey, bana "Ankara'ya gideceksin, maiyette bulunacaksın; ben seni maaşsız bırakmam" **dedi. Şükrü Bey, Ankara'ya gideceği gün Ziya ile haber gönderecekti. Haber gönderdi. Haydarpaşa'da birleştik. Yanında Yusuf da vardı. Bileti kendi aldı. Bana 70-80 lira verdi. (..) Ankara'ya vardık. Karadeniz Oteli'ne geldik. Ziya Hurşit** "Şükrü Bey'in arkadaşı Arif Bey vardır. O'na gideceğiz." **Sabah Şükrü Bey geldi. Oturuldu, çay içildi. Sonra bir otomobil geldi.** "Seni görmesinler**" dediler ve beni alt odaya soktular. (..) Gelen Ziya Hurşit'in kardeşi Faik Bey'miş. (..) Evin arkasından, bağ yolundan caddeye indim. Şükrü Bey** "söyle gidelim" **dedi. Yolda birleştik. Ben mezarlığın yanını uygun buldum. Şükrü Bey'in kararınca, suikast ya şehre yakın olan mezarlık duvarlarının yanında ya da kulüpte olabilirdi"**[(37)]**.**

İsmail'in bu ifadesi okunmuş; sonra da kendisi Şükrü Bey ile yüzleştirilmişti. Şükrü Bey, çaresizlikten yalnızca Rasim Bey'in, Ziya Hurşit ve Laz İsmail'in **"öğretilmiş papağanlar gibi konuştuklarını"** ileri sürmüştü.

Şükrü Bey'in adı Eskişehir Milletvekili Arif Bey'in ifadesinde de geçmişti. Albay Ayıcı Arif Bey, Ziya Hurşit ile Ali Fuat Paşa aracılığı ile tanıştırıldıklarını, Laz İsmail'in de Şükrü Bey tarafından kendisine tanıştırıldığını, Laz İsmail'in, evine gelerek iş istediğini, Laz İsmail evdeyken Şükrü Bey'in de eve geldiğini anlattıktan sonra Faik Bey'in suikast ihbarı konusunda da şunları söylemişti:

"- Şükrü Bey evdeyken , Ziya Hurşit'in ağabeyi Faik Bey geldi. Yukarı çıktık. Faik Bey, "niçin geldim, biliyor musun?" **dedi. Gayet ciddi bir tavır alarak:** "Sizi bugünkü teşebbüsünüzden men etmeye geldim." **Baktım pek ciddi söylüyor.** "Nasıl teşebbüs?" **dedim.** "İnkara mahal yok" **dedi,** "her şeyi biliyoruz"**. Faik Bey,** "Siz Şükrü ile suikast tertip etmişsiniz.

Bütün arkadaşlar adına konuşuyorum, bu teşebbüsten vazgeç." "Temin ederim ki, bu teşebbüsten haberim yok… İşte bağ, bahçe, işte ev, incele, sor, soruştur. Böyle bir şey yoktur. Yalnız bu kanaat sana nereden geldi?" **Bu sözler üzerine sükunet buldu.** "Demek teminat veriyorsun, böyle bir şey yoktur"[(38)]**."**

Tanıkların bu çok açık ifadeleri ve yapılan yüzleştirme sonunda ittihatçıların ünlü Maarif Nazırı Şükrü Bey'in yazgısı belli olmuştu.

Savcı Necip Ali Bey, Şükrü Bey'i, İttihat ve Terakki devrinde öldürülen gazeteciler, Ahmet Samim, Hüseyin Fehmi ve Zeki Bey cinayetlerinden de sorumlu tutmuştu. Şükrü Bey, savunmasında, Samim, Haşan Fehmi ve Zeki Beyleri hiç tanımadığını, suikast ile de hiçbir ilgisinin olmadığını ileri sürmüştü.

Savcı Necip Ali, mahkeme başkanı Ali Bey, üyeler Kılıç Ali ve Dr. Reşit Galip Beyler'in kafalarında suikast örgütü belirlenmişti: Şükrü Bey, eski Ankara Valisi Abdülkadir… Ve arkalarında Kara Kemal… Ve İttihat ve Terakki… Ve İkinci Grup… Ve Terakkiperver Cumhuriyet Partisi.

Savcı Necip Ali Bey, hazırladığı ek iddianame ile Kâzım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Refet (Bele) Paşa, Rüştü Paşa, Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa ile Sabit (Sağıroğiu), Halis Turgut, Münir Hüsrev (Göle), İttihatçıların içişleri bakanlarından İsmail Canbulat, Halis Turgut ve eski Maliye Bakanı Cavit Bey ile **"İaşe Nazırı"** diye bilinen Kara Kemal'in cezalandırılmalarını istemişti. Bu yüzden bütün gözler, Terakkiperver Cumhuriyet Partisi lideri Kâzım Karabekir'e dikilmişti.

Karabekir, 3 Temmuz günü saat I4'e beş kala salona girmiş; sanık sandalyelerinin ortasındakine oturmuş, ellerini birbirine bağlamıştı. Üzerinde lacivert bir elbise vardı.

Dinleyici bölümünün ilk sıralarında üniformalı subaylar oturmaktaydı. Saat tam 14'te **"Kel Ali"** diye anılan Ali Bey (Çetinkaya)[(39)], Dr. Reşit Galip ve savcı Denizli milletvekili Necip Ali salona girdiler.

DOKUZ
KÂZIM KARABEKİR PAŞA İFADE VERİYOR

Kâzım Karabekir Paşa'nın sorgusu Mahkeme Başkanı Ali Bey'in **"Zat-ı aliniz, feshedilen Terakkiperver Partisi'nin başkanısınız. Parti meclis içinde varlığını koruyor muydu?"** sorusu ile başlamıştı.

Karabekir Paşa, bu soruyu, **"Görünüşte koruyordu. Bir düşünce çevresinde toplanmış arkadaşlarla toplantılar oluyordu"** diye yanıtlamıştı.

Daha sonra sorgu, soru ve yanıtlarla şöyle sürdü:

"- Parti kapatıldıktan sonra grup halinde kaç kez toplanmıştınız?

- Son Musul sorunu için bir kez, bir de Doğu olayı etrafında suikast klişeleri ile bazı gazeteler bizden söz ettiler. Biz hükümete başvurduk. Ülke içinde devrimler başlamıştır; özellikle bir de dıştan görünen bir durum vardır. Klişeleri gazetelerden kaldırın dedik. Bu başvurudan önce toplanıp görüşmüştük.

- Sanıyorum, bir de Medeni Kanun görüşmeleri sırasında…

- Belki birkaç arkadaş konuşmuştur. Zaten, partide bu yıl içinde on beş arkadaştan başka kimse yoktur.

- Terakkiperver Partisi'nin örgütünde en çok etkili ve istekli olanlar kimlerdir?

- Böyle belirli kişileri bilmiyorum.

- Oysa daha önce partinin programının, Terakkiperver Partisi'nin kurulduğu yaz aylarında -hatta Haziranda- ikinci Grup üyeleriyle Kara Kemal tarafından görüşüldüğü, bunların programda değişiklik yaptıklarına ilişkin bilgilerimiz var. Bu konudaki bilginiz?

-Bilmiyorum efendim. Bir kısmın tercüme edildiğini sanıyorum.

- Cavit Bey tarafından mı?

- Hayır.

- Bu partide Kara Kemal'in parmağının olduğunu hissettiniz mi?

- Esasen Kara Kemal'den haz etmediğim için hiçbir şey hissetmedim.

- Bir nokta daha var. Zat-ı aliniz, İstanbul'da bulunduğunuz zaman Kara Kemal ile temas ettiniz mi?

- Kara Kemal'i şahsen dahi görsem, tanımam.

- Terakkiperver Partisi'nin kurulmasından önce herhangi bir kimseyle temas ettiniz mi?

- Hayır; yalnız Rauf Bey ile…

- Cavit Bey ile?

- Hayır…

- Şu halde, zat-ı alileri askerlikten sonra seçilmeniz sırasında müzakereler geçmişti…

- İşitiyordum.

- Programın müzakeresinde bulunmadınız.

- Hayır.

- Katiplikte falan bulundunuz mu? Zat-ı aliniz genel başkan, Ali Fuat Paşa genel sekreter… Meclis dışındaki yönetim kurulu toplantılarına genel başkanlar katılmaz mı?

- Genel başkanlar, genel kurula başkanlık ederler. Meclis'te de partiyi önemli konularda temsil ederler. Genelde üyeler serbesttir.

- Zat-ı aliniz devrimin önde gelen şahsiyetlerindensiniz. Tarih bunu böyle kayıt edecektir. Bu inkar edilemez. Vatanı kurtardıktan sonra vatanı geliştirmek için vatan savunmasında nasıl beraber isen yine öyle çalışmanın vatan görevi olduğunu sanıyoruz. Zat-ı alilerinin hangi siyasi nedenle muhalefete geçtiğinizi izah buyurun..

- Efendim, mütareke ile birlikte başlayan elim duruma el birliği ile göğüs gererek, Gazi'yi başımıza lider yaparak özellikle o günlerde padişahların kendisini mahvetmek istediği zaman dayandığı kuvvet bendim. Bunu tabii kendileri de itiraf ederler; ne kadar çalıştığımı bilirler. Bu, başlangıçta el ele vererek çalışanlar arasındaki birlik, bir takım tufeyli insanların araya girmeleriyle tutulamıyor. Buna birçok milletin tarihi tanıktır. Tarih, kendisinden ders almayanlar için feci sayfalar açar. Bizde de zafer elde edildikten sonra bir takım yeni insanlar, yeni hedeflere varmak için bizi yerdiler. Lozan görüşmeleri sırasında birinci ayrılık baş gösterdi.

Rauf Bey ile İsmet Paşa arasındaki bu aykırılığı bütün milletin duyması, bilmesi gerekir.

Sivas Kongresi'nde, maalesef, çok acı bir durum ile karşılaştık. Sırf benim samimi kalbimle bu durumun önüne geçildi. Öyle uçurumlar vardı ki, birçok kişi mahvolacakken, sırf benim şahsımla el ele vererek perçinlettim. Bu bir hafif tarihçedir. Barış olduktan sonra, ortaya öyle yüzler çıktı ki, biz eski arkadaşları, sanki, memleket içinde sarık taşımış ne kadar cahil ve kirli, pis sıfatlar varsa onlar da yobaz göstermek için şahsıma üstü kapalı yayınlar başladı. Bendeniz sabrediyordum. Rauf Bey ile İsmet Paşa arasında doğan uçurumu doldurmak mümkün olmadı. Bu uçurumu kapatmak için istifadan önce ve istifadan sonra çok çalıştım. İmkan olmadığını da gördüm. Gazeteler ve arkadaşlar, artık muhalefet partisi kurulsun diyorlardı. Ben pekala dedim. Rauf Bey ile İsmet Paşa'yı barıştırmaya çalışırken şahsıma hücum başladı. Fransız Büyük İhtilali'ni bilirsiniz. Devrimi, el ele yapmışlar; sonra birbirlerini boğmuşlar. Bundan çok korktuğum halde maalesef şahsıma hücumlar başlamıştır. Doğu Cephesi'nde kumandandım. Tarihi iyi incelediğim için bilirim: Vesvese başlar. Bir müddet bir şey yapmamak üzere, siyasete karışmamak üzere yaşamak

istedim. Okullar için hazırladığım layihalar, bir kalem darbesiyle mahvoluyordu. Bunları, Gazi ve İsmet Paşa Hazretlerine söylemiştim. [(40)] **.**

- Müsaade buyurun; demin işaret ettim ki, yani resmen mahkemede ortaya çıkmıştır ki, zat-ı alinize önce bu noktayı hatırlatırım.

- Bendeniz, öyle zannediyorum ki, öyle bir durumda Gazi Paşa Hazretleri, onları itip de arkadaşlarını elinden tutup çekiverseydi, eski arkadaşlarıyla el ele verseydi, daha iyi olurdu. Ben vaktiyle "bir adam hem milletvekili hem asker olmaz" **dedim. Fethi Bey'e de söyledim.** "Askerliği kaldırınız…" **Ne kadar isabet ettiğim sonradan anlaşıldı. Ben hem milletvekili hem ordu müfettişiydim. Bir gazeteci beni eleştiriyordu. Bu durumda vicdani kanaatimin gereğini yaptım.**

- Devrim zamanında orduları elde bulundurmak zorunluluğu doğmuştur.

- Bunun doğru olmadığını gerçekler göstermiştir. Gördüğüm durum buydu. Bendeniz, olacakları gördüğüm, en kıymetli arkadaşların birbirleri ile ayrılacaklarını sezdiğim için muhalefet partisinin kurulmamasını istedim. İstifa eder etmez de Gazi Paşa ve İsmet Paşa'yı ziyaret ettim. Görüşlerimi anlattım. Meclis'e gelmedim. Bir ay kadar evimde oturdum. Muhalefet koşulları doğsun diye ısrar etmedim. Sonra Meclisin koşulları muhalefeti doğurdu.

- Kurtarıcının çevresinde toplanmak varken birkaç arkadaşa tabi olunmaz. Esaslı parti kurmak isterken programınıza İstanbul'un özelliklerine uygun maddeler koydunuz. Bu maddeler, memleket menfaatlerine aykırıdır. Maalesef arkadaşlarınız, millet önünde hiçbir siyasi görüşe sahip değiller. Bu kanaati zatı devletinizden sonra gelecekler de söyleyeceklerdir.

- Ahrar'ın[(41)] **ne yaptığını gördük. İttihat ve Terakki'yi de gördük. Onlar da memleketi bırakıp kaçtılar. Bu sakınca, başka milletlerin tecrübe ile yaptıklarının tersini yapmaktan kaynaklanmıştır. İttihat ve Terakki'nin devrimi yaptıktan sonra Meclise parti olarak girmesi felaket olmuştur. Bendeniz Gazi Paşa'ya rica ettim. Müdafaa-i Hukuk**

halinde bir parti olmasın dedim. Müdafaa-i Milliye tarihe gayet güzel geçmiştir.

- Bu memleketin partilere tahammülü yoktur.

- Bendeniz aksi kanaattayım. Memleket demokrasiye layıktır. Millet anlayışlıdır.

- Anlayışlı olduğuna ben de inanıyorum. Fakat Hürriyet ve İtilaf'ın Rus Çarı'na başvurduğu kanıtlanmıştır. İngilizler'e kılavuzluk ettiği biliniyor. Partinizin durumunu da böyle görüyorum.

- Bir kelime Ali Beyefendi! Partimizin kurulması iyi olmadıysa, içinde istihbarat, her türlü aracı olan hükümet bu girişimi yasaklamalıydı. Eğer Gazi istemeseydi kurulmazdı. Hükümet bizi kutladı. Fenalık varsa, hükümet bunu bizden önce görebilirdi.

- Şimdi parti arkadaşlarınız suikast düzenliyorlar. Parti programını Şükrü Bey yapıyor. Şükrü Bey, partinizin esaslı bir unsuru. Şükrü Bey'in bu teşebbüsünden Sabit, Rauf ve Ali Fuat Paşa haberdar olmuşlar, bunlar hakkındaki bilgileriniz? Asıl dava budur.

- Benim Şükrü'nün teşebbüslerinden bilgim yok. Teşebbüsü ancak sizden haber aldım. Şükrü adam bulmuş; Sabit Bey haberdar olmuş. Ben, Sabit Bey'in parti üyelerine haber verip de neden hükümete haber vermediğini hayretle karşılarım.

- Size Rauf Bey söylemiş.

- Hayır.

- Sabit Bey söylemiş..

- Hayır. Niçin bana söylememiştir? Çünkü ben hemen haber verirdim. (…) İzmir suikastında gazetelerde gördüğüm kadarı ile gayri tabiilikler var. Birincisi Sarı Efe Çetesi İzmir'e geliyor. Giritli Şevki…

- Edip burada. Ziya Hurşit İstanbul'dan geliyor. Şükrü Bey'in imzasını taşıyan bir tavsiye mektubu ile gelmiş.

- Hayır, Giritli Şevki hükümete haber veriyor. Bir çete memlekete geliyor ve çete ele veriliyor.

Sarı Efe Edip, Meclis Başkanı Kâzım Paşa'nın en yakın adamıdır. Bu adam Ziya Hurşit ile beraber hareket etmiştir; cinayet işlemeye gelmiştir. Hatta, Kâzım Paşa, Meclis başkanıyken örtülü ödenekten 810 bin lira para almıştır. Zarar görmüştür, evi barkı yanmıştır, **dediler. Bendeniz o zaman bunu Meclis'te söyleyecektim. Rauf Bey engel oldu. Hatta, Emniyet Müdürlüğünde bir rastlantı sonucu Edip'in Meclis Başkanının evinde bir gece yattığını haber aldım.**

- Zat-ı aliniz, tabiatiyle, yeterli bilgilere sahip değilsiniz. Edip Bey, asli failler arasında önemlidir. Buyurduğunuz ihtimal söz konusu değildir. Her şeyi, Baytar Rasim ile Şükrü Bey'den haber almıştır. Bu konularda kuşku duyulacak nokta kalmamıştır."

Bu sırada Laz İsmail'in Karabekir'den söz eden ifadesi okunur. Ali Bey;

"- Bu ifadeleri bir kesin gerçek diye kabul etmiyoruz. Bu ifadeleri soruşturmanın derinleştirilmesi için alıyoruz. Zatı alilerinin ismi çevresinde dönen şeyler…

- Çok teşekkür ederim ki, üzerimde üniforma yok; öyle entrikalar dönüyor ki, eğer elimde, kudret, kuvvet, ordu, asker, top varken bu hıyanet olsaydı, ben, madden ve maddeten mahvolmak durumuna düşürülecektim. Şimdi bir kere bu Laz gerçekten pis bir herif. Aldatmak için adımı veriyor… Biz on beş kişi Ankara'da Mecliste böyle bir vaziyet alacağız!.. Belki bu pis Lazları kandırmak için böyle uydurmuşlar.

- Şükrü, Arif ve Abidin Beylerin katıldıkları kanıtlanmıştır.

- Olabilir…

- Hatta Şükrü Paşa[42].

- Üzüntü vericidir. Fakat hükümet görevini yapar. Her yerde siyasal partiler vardır. Hükümetin görevi, yasaların dışına çıkanı

yakalamaktır. Genel başkanın elinde yetki yoktur. Ben her alış verişimi sokaktan kendisi yapar durumdayım. Kalan için nasıl sorumlu olurum?”

Kel Ali Bey’in, Karabekir’in sorgusunda kullandığı yumuşak üslup, Falih Rıfkı Atay tarafından Çeşme’de bulunan Mustafa Kemal’e anlatılacak; balo salonunda bulunan mahkeme üyeleri, Mustafa Kemal ile karşılaşmamak için pencereden bahçeye atlayarak kaçmak zorunda kalacaklardı[(43)].

ON
PAŞALAR MAHKEMEDE

İstiklal Mahkemesi Başkanı Ali Bey, suikasttan çok Terakkiperver Partisi'nin kuruluşu ile ilgiliydi. Parti programını kim hazırlamıştı? Kara Kemal mi? Cavit Bey mi? İttihatçıların, İkinci Grup ve Terakkiperver Partisi kanalı ile yapmak istedikleri neydi? Karabekir'den sonra, partinin genel sekreteri Ali Fuat Paşa'ya da aynı soruları yöneltti.

"- Zat-ı aliniz partinin genel sekreteriydiniz. Partinin programı nerede açıklandı?

- Ankara'da on beş kadar milletvekili toplandı; program açıklandı.

- Parti programı taslak olarak kimler tarafından kaleme alındı?

- Kimin tarafından yapıldığını bilmiyorum. Yalnız şunu anımsıyorum. Herkesin not defteri vardı. Bendeniz genel sekreter olduğum zaman herkes notlarını çıkarırdı. İncelenirdi.

- Soruşturmada programın Cavit, Kara Kemal ve Şükrü Bey'ler tarafından yapıldığı anlaşılıyor.

- Bendeniz o zaman müfettiş idim. Bazı sebeplerle Ankara'ya gelmiştim. O zaman durumu gördüm. Önceleri program hakkında bir şey bilmiyordum. Meclis'e katılıncaya kadar da diğer arkadaşları görmedim. Yalnız İsmail Canbulat Bey Selanik'te yüzbaşıydı. Bendeniz de kurmay başkanıydım. Oradan tanıyorum; ondan sonra da görmedim. Yalnız bu Mecliste gördüm.

- Abdülkadir'i?

- Bunu da Selanik'te görmüştüm. Ondan sonra Mecliste gördüm. Başka surette tanımam.

- Kara Kemal'i?

- Kara Kemal’i hiç tanımam. Uzaktan duyardım. Parti hakkında hiç konuşmadım.

- Paşa, Terakkiperver Partiye hangi siyasi kanaatlar ile geçtiniz?

- Bildiğiniz gibi Meclise geldik. Halk partisinde ilkeler vardı, program yoktu. Ayrıca bir de muhalefet partisi gerekirdi.

- İddianameden anladınız, bir suikast işi var. Bu konu araştırılıp, soruşturuluyor. Suikast daha önce Ankara’da yapılmak istendi. Ziya Hurşit’in bu konuda geniş itirafları var. Bu teşebbüs Arif, Ziya, Laz İsmail, Şükrü vesaire tarafından yapılıyor. Bunu Sabit Bey haber alıyor. Suikasta engel olabilmek için zat-ı alilerine, Rauf Bey’e haber veriyor.

- Önce şunu arz edeyim ki, vatanın namuslu bir evladı olmak üzere böyle bir olaydan haberim olsaydı, vatanın en namuslu evladının yapacağı şeyi yapar; hükümete ve Gazi’ye haber verirdim. Yalnız bildiğim şudur: Ankara’da evimden çıkarken Rauf Bey’in Sabit Bey ile beraber geldiklerini gördüm. Şükrü Bey’in sarhoşken, Sabit Bey’i kızdırdığını görmüştüm. Rauf Bey soruşturdu. Şükrü Bey, sarhoş olarak Sabit Bey’e bir şeyler söylemiş. Suikast hakkında bir bilgi almadı ki, bunu hükümete haber verelim. Bendeniz hep meşruiyet ve yasa çerçevesinde hareket ettim. Suikastı haber alsaydım, hükümete haber verirdim.

- Paşam, bir soru daha: Partinizin hizmetlerinden dolayı takdirname verdiğiniz Ziya Hurşit, sonra yönetim kurulunuzdan Şükrü Bey, Arif Bey, Abidin Bey, tamamen bir özel maksat izlediler; bir suikast yapmak istediler, ancak başarılı olamadılar. Bu bir gizli örgüttür. Bu gizli örgütün üyeleri de sizin partinizdir. Kuruluşundan itibaren böyle bir örgüt partinizde bulunuyordu. Bu partinin genel sekreteri olarak sorumlusunuz.

- Efendim, geçen yıl parti kapatıldıktan sonra parti yönetimi kalmamıştır. Genel sekreterliğim de kalmamıştır. Suikast olayı bu tarihlerden sonradır. Bu şahıslar, bizim partinin üyeleri olduğu kadar TBMM’nin de üyeleridir. Benim bunlarla hiçbir bağlantım yoktur. Böyle olmakla birlikte, TBMM üyelerinin yaptığı işlerden kimlerin sorumlu tutulacağını bilemem![(44)]**”**

Ali Fuat Paşa’dan sonra salona Refet Paşa alındı. Refet Paşa, gülümseyerek çevresine bakındıktan sonra sanık sandalyelerinden birine oturdu.

Ali Bey sorguya başladı; sözü döndürüp dolaştırıp, İttihatçıların ünlü Maliye Nazırı Cavit Beye getiriyordu.

“- Paşam, 1926 yılı başlarında Ziya Hurşit, bir takım avenesi ve Şükrü Bey aracılığı ile Ankara’ya geliyor. Orada hükümete ve Cumhurbaşkanına karşı bir suikast yapmak istiyorlar, incelemeler yapılıyor. Rauf Bey, olaydan haberdar oluyor. Zat-ı alilerine haber veriyor. Sizin, Rauf Bey’in, Kâzım Paşanın haberli olduğunu söylüyorlar, suikastı Ankara’da yapamıyorlar. Sonra suikast yapmak için İzmir’e geliyorlar; suikast yapmak üzereyken yakalanıyorlar. Suikast teşebbüslerinden haberiniz ne dereceye kadardır?

- Suikast hakkında bir bilgim yoktur. İş, ben buraya geldikten sonra bana anlatıldı. Ben de bilgi topladım. Suikast hakkında bir şey bilmiyorum. Yalnız, Şükrü Bey ile Sabit Bey arasında bu konuda bir kavga olduğunu biliyorum.

- Partinin kurulmasından önce Cavit Beye gittiniz mi?

- Cavit Bey’in hanımını tanırım. Her yıl bir defa giderim. Bir defa gittiğimde evlilik yıldönümleriydi; 200 kişi vardı.

- Parti konusunda Cavit Bey ile adada konuştunuz mu?

- Cavit Bey ile ne partinin kuruluşundan önce ne de sonra hiç görüşmedim.

- Canbulat Bey ile?

- Canbulat Bey ile görüşüyordum.

- Cavit Bey tarafından İsmail Canbulat Bey’e verilmiş kitap vardır, bilir misiniz?

- Bundan hiçbir bilgim yok.

- Parti programını Canbulat Bey ile Şükrü Bey imza etmişlerdir.

- Canbulat Bey, parti programının herhangi bir kimse ile görüşüldüğü konusunda bana hiç söz etmemiştir.”

Ertesi gün Cafer Tayyar Paşa’nın sorgusu yapıldı. Mahkeme başkanı Ali Bey, aynı soruları sormaya başladı. Terakkiperver Partisi hakkındaki soru yağmurundan sonra konu suikasta gelmişti:

“- Suikast fikrine karşı izlenimleriniz nelerdir?

- Suikast hakkında hiçbir şey duymadım.

- Şükrü Bey ile özel görüşür müydünüz?

- Özel olarak görüşmezdim. Arkadaşlarla beraber görüşürdük.

- Bugünkü muhalefetinizin memleket yönetimi konusundaki kişisel görüşünüz nedir?

- Kendi kişisel kanaatim, her ne surette olursa olsun, hükümetin başarıları için dua etmektir. Muhalefetimi Takrir-i Sükun Kanunu olmadığı zaman söylerim.

- Takrir-i Sükun Kanunu olmadığı zaman bombayı daha iyi koyardınız.

- Affedersiniz, ömrümde bomba kullanmadım; namuslu bir askerim.

- Bağlı bulunduğunuz parti bombayı hazırlamıştır.

- Düşünmedim, düşünmediğimi Kuran’a el basarak söylerim.

- Takriri Sükun Kanunu, bir milletvekilinin Mecliste söz söylemesini yasaklamamıştır.

- İzin verin; siyasi görüşlerimizi açıklamak hakkına sahip değiliz. Kanaatlarımızı ancak Mecliste söyleriz.

- Meclis kütüphanesinde Arif Bey, Refet Paşa ve Karabekir Paşa ile toplandınız.

- Hayır, ben yoktum.

- Belki hatırlarsınız.

- Hayır; Karabekir Paşa, Refet Paşa, üçümüz birlikte bulunmadık.

- Kara Kemal ile hiç görüşür müsünüz?

- Onunla hiçbir münasebetim yoktur.”

Sanıklardan **“Çolak Selahattin”** diye bilinen emekli albay Selahattin Bey, Terakkiperver Partisinin kuruluşunda Kara Kemal Bey’in yaptığı çalışmaları anlatıyor; Mahkeme Başkanı Ali Bey de Kara Kemal konusunda peş peşe sorduğu sorularla kuşkularını dile getiriyordu:

“- Şu halde bir taraftan Rauf Bey, Karabekir ve Ali Fuat Paşalar ile anlaşıyor; öte taraftan da Kara Kemal ile… Kara Kemal, bir takım arkadaşları hesabına ve onları temsilen hareket etmiştir. Evinizde Kara Kemal ile hangi konuyu görüştünüz?

- Sorduk; dedik ki, siz kimsiniz? Arkadaşlarınız var mı? Cevapları bizi tatmin etmedi. Şüphede kaldık.

- Kurtuluştan sonra Kara Kemal, başta olmak üzere Cavit, Hüseyin Cahit, Rahmi vs. İttihat ve Terakki hesabına toplantı yapmışlar.

- Bilmiyorum.

- Partinin İstanbul şubesi nasıl kuruldu?

- Bir şube kurulması gerektiğine göre bu şubenin başında da temiz bir arkadaşın bulunması gerekirdi. Kara Vasıf Bey’in namus ve ahlakından emindik. Kendisine kabul ettirmek gerekirdi. Başkası ile çalışmayız **dedik. Sekreterlik için de Rauf Bey, Kara Vasıf’a ısrar etmiş.”**

Sanıklardan Rüştü Paşa da suikast olayından haberi olmadığını anlatıyor; şunları söylüyordu:

“- Yalnız Abidin Bey, bana böyle bir olaydan söz etti. Şükrü Bey, böyle bir şey yapacak, men edelim **dedi. Biz de Şükrü Bey’i evinde bulduk. O da** böyle bir şey yoktur **diye bize teminat verdi.** Sabit Bey’in evhamından başka bir şey değildir**, dedi.**

- Abidin Bey ile münasebetinizi anlatın?

- Abidin’e Ramazan’dan önce İstanbul’da rastladım. Bana dedi ki “Sarı Efe Edip, İzmir’de serseri gibi dolaşıyor, örgüt kuruyor” **dedi.** “Sarı Efe kimdir?” **dedim. Ne yaparsa yapsın, hükümet vardır. Bana ne lazım? Ben bunu Abidin’in sersemliğine verdim.**

- Seni memleket, paşa rütbesine kadar çıkardı. Abidin böyle şey söyler de senin görevin olmaz mı?

- Edip kimdir, bana ne? Bana suikast işinden söz etmedi. İçyüzünü bilmiyorum.

Eski Erzurum milletvekili Hüseyin Avni Bey, Feridun Fikri Bey ve emekli Albay Kara Vasıf Bey de Kara Kemal’in Terakkiperver Partisi ile ilişkisini anlatmışlardı. Hem Savcı Necip Ali Bey’in hem de Mahkeme Başkanı Kel Ali Bey’in kafalarında Kara Kemal adı yankılanıyordu. Terakkiperver Partisi’nin arkasında İttihatçılar ve İttihatçıların eski bakanı vardı: İaşe Nazırı Kara Kemal, Maliye Nazırı Cavit Bey ve Maarif Nazırı Şükrü Bey!

Bu gruba bir de ad takılmıştı:

Kara Çete…

Sivas Milletvekili Halis Turgut, suikast ile hiçbir ilgisinin olmadığını söyleyince Ziya Hurşit ile yüzleştirilecek; Ziya Hurşit, yüzleştirmede şunları söyleyecekti:

“- İstanbul’da Trabzon milletvekili Hafız Mehmet Bey bana, Şükrü Bey’in benimle görüşmek istediğini söylemiş; ben de bunun üzerine gidip görüşmüştüm. Ondan sonra da Erzurum Milletvekili Rüştü Paşa ve Sivas Milletvekili Halis Turgut Bey ile görüştüm. Tabii, bütün bu görüşmeler suikast üzerineydi. Şükrü Bey, “silahınız noksan ise Halis Turgut Bey size silah verecek. Yalnız Rüştü Paşa’dan istifade edemeyeceğiz” **demişti. Halis Turgut Bey ile beraber kaldığımız zaman kendisine** “Hani vereceğin tabanca nerede?” **dedimse de bir türlü vermedi. Bulamadığını söyledi. (…) Benim bildiğim, gördüğüm: Halis Turgut Bey ile suikast işini görüştük, tabanca vaad etti. Sonra istediğim halde vermedi.”**

İsmail Canbulat Bey de Kara Kemal ile ilgili soruları **“bilmiyorum”** diye yanıtlamış: Terakkiperver Partisi için hazırlanan programın yazımında Kara Kemal’in görev almadığını söylemiş; eski Adalet Bakanı ve Trabzon Milletvekili Hafız Mehmet de Ziya Hurşit’in kendisine Rüştü Paşa, Halis Turgut ve Sabit ve Halet Beyler’in de onayı ile bir hükümet darbesi yapacaklarından söz ettiğini, Şükrü Bey ile bu konuyu konuştuğunu ve yeğeni Vahap ile bu iş için görevlendirildiğini anlatmıştı[(45)].

İsmail Canbulat ve Halis Turgut Beyler, İstiklal Mahkemesi’nde önce onar yıla mahkum olacaklar; bu karara itiraz etmeleri üzerine mahkeme, kararını değiştirecek ve yeni kararını açıklayacaktı:

İdam![(46)]

ON BİR
SAVUNMALAR, KARAR VE İDAMLAR

“Paşa! Beraat ettiğimize inanalım mı?”

“İnanmayıp da ne yapacağız?”

Bu konuşma, İstiklal Mahkemesi’nin 13 idam kararı verdiği 13 Temmuz günü akşamı Elhamra Sineması‘nın yanındaki ambarda Mersinli Cemal Paşa ile Ali Fuat Paşa arasında geçmekteydi[(47)]. Bu konuşmayı duyan Karabekir de Ali Fuat Paşa’nın bu sözcüklerini aynı sözcüklerle yineleyecekti:

“İnanmayıp da ne yapacağız?”

Sanıklar, 12 Temmuz pazartesi günü savunmalarını yapmışlar; mahkeme ertesi gün kararını açıklamıştı.

İzmit Milletvekili Şükrü Bey, Eskişehir Milletvekili Albay Arif Bey, Sivas Milletvekili Halis Turgut Bey, İstanbul Milletvekili İsmail Canbulat, Erzurum Milletvekili Rüştü Paşa, eski Lazistan Milletvekili Ziya Hurşit, eski Trabzon Milletvekili Hafız Mehmet, Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Sarı Efe Edip, Çopur Hilmi ve emekli veteriner Albay Rasim Bey, ölüm cezasına çarptırılmışlardı.

Ele geçirilemeyen, İttihatçıların İaşe Nazırı Kara Kemal ve eski Ankara Valisi Abdülkadir de yokluklarında ölüm cezasına mahkum olmuşlardı.

Savcı tarafından aklanmaları istenen Terakkiperver Paşaları kurtulmuşlardı. Aklanan paşalar, karara inanamıyorlardı.

Paşalarla birlikte, milletvekillerinden Münir Hüsrev, Zeki, Kamil, Bekir Sami, Besim, Sabit, Feridun Fikri, İsmail, Necati, Nafiz, Halet, Faik Beyler ve Laz İsmail ile birlikte İzmir’e gelen Nimet Hanım, Torbalı Emin, Keleş Mehmet, Latif, Şahin, İdris de aklanmışlardı.

İhsan, Hilmi, Cavit, Kara Vasıf, Hüseyin Avni, Çolak Selahattin, Rahmi, eski başbakanlardan Rauf ve Adnan Beyler'in davalarının da Ankara'da görülmesine karar verilmişti.

Sanıklar bir gün önce kendilerini nasıl savunmuşlardı? İlk savunmayı Sarı Efe Edip yapmış; şunları söylemişti:

"- Ben her devirde sessiz sedasız aciz bir şahsiyetim. Vatanın kurtuluşuna çalıştım. Yalnız bir Sarı Efe olarak kaldım. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra yalnız çocuklarımı düşündüm; onlarla meşgul oldum. Suikast örgütünü reddederim. Ziya Hurşit ile hareketim suikast lehinde değildi. Hükümeti haberdar etmek; onları İzmir'den uzaklaştırmak, hepsini birden yakalatmak istiyordum[49]."

Savunma sırası Ziya Hurşit'teydi. Hurşit, savunmasını; **"Cinayeti tasarladım. İhbar ettiler. Tutuklandık. Bu bir cinayettir. Cezası idamdır. Fakat, suç teşebbüs derecesindedir. Yasa, teşebbüs halinde hafifletici neden öngörüyor. Bombalar, tabancalar hazırlanmıştır. Bu teşebbüstür. Teşebbüsün sınırını yüksek mahkeme belirleyecektir"** diyerek yaptı.

Laz İsmail ve Gürcü Yusuf, kandırıldıklarını, yakalanmalarından sonra Mustafa Kemal'in kendilerini affettiğini söyleyerek aflarını istediler. Sarı Efe Edip'in kahyası Çopur Hilmi, suikast örgütünü ihbar etmek üzereyken yakalandığını ileri sürüyor ve aklanmasını istiyordu.

Şükrü Bey İttihat ve Terakki dönemindeki cinayetlere karışmadığını, bu suikast olayı ile de ilgisinin olmadığını söylüyor; Milli Eğitim Bakanlığı sırasında yaptığı hizmetlerden söz ediyor; İttihat ve Terakki'yi savunuyor ve bütün suçlamaları reddettikten sonra savunma hakkının kullandırılmadığından yakınıyordu.

Ayıcı Arif, **"suikast ile hiçbir ilgisinin olmadığı"** konusunda ısrarını sürdürdü. Saruhan Milletvekili Abidin Bey de suikast ile ilgisinin olmadığını söyledi.

İttihatçılar'ın eski **"Dahiliye Nazırı"** İsmail Canbulat, **"Ben Şükrü Bey gibi Kara Kemal'in adamıymışım. Savcıdan başka hiç kimse buna**

inanmaz. Beni tanıyan kimse buna inanmaz. Ben kimsenin adamı değilim, ilkeleri olan özgür düşünceli bir insanım. Kara Kemal'in adamıdır; dolayısiyle suikasttan haberlidir, diyorlar. Benim Kemal Bey ile ilişkim eskiden azdı, bir buçuk yıldır da hiç yok. Vahdettin'in öldürülmesi teklifini bile reddettiğimi Gazi Paşa'nın kendisi bilir. Suikast fikrine karşı olduğuma tanık olarak Gazi Paşa'yı gösteriyorum." diyor, siyasetten soğuduğunu ve ticaretle ilgilendiğini anlatıyordu.

Halis Turgut Bey suikastla hiçbir ilgisinin olmadığını söylüyordu:

"- Rüştü Paşa, Hafız Mehmet, Şükrü ve Abidin Beyleri tanırım. Bunlar milletvekili arkadaşlardır. Diğerlerini tanımam. Suçlayıcı ifadeler mantık dışıdır. Sayın başkan; hayat ve namusum vereceğiniz karara bağlıdır. Bunun için hiç dilenmiyorum, mahkemenizden adalet bekliyorum."

Rüştü Paşa ise duygusal bir konuşma yapmıştı:

"- Ben sade bir adamım. Oturacak bir evim bile yoktur. Memleket ve millet menfaatından başka bir şey düşünmem. Gazi Paşa Hazretlerine saygım var. Şahsen bana sevgisi olduğunu biliyorum. 37 yıl kıtalarda hizmet ettim. Eğer bunlarla ilgili olduğumu kanıtlarsanız ve inanırsanız, idam cezası verirseniz lütfetmiş olursunuz. Başka bir ceza vermeyiniz. İlelebet ölmektense bir defada öleyim. Beni kurtarmış olursunuz. Suikasta zerre kadar katıldığım belli olursa idamımı istiyorum."

Hafız Mehmet, **"dokuz ay önce yapılacak bir hükümet darbesini planlayanlardan biri olduğunu"** açıklıyor, ancak İzmir suikastı ile ilgisi olmadığını ileri sürüyordu.

Terakkiperver Paşaları savunma yapmamışlardı.

Mahkeme, Terakkiperver Partisi içindeki gizli bir örgütün Cumhurbaşkanına suikast düzenleyip, yönetime el koyma kararı aldığını kabul etmişti. Terakkiperver Partisi'nin arkasında da Kara Kemal ve Cavit Beyler bulunmaktaydı. Mahkeme buna inanmıştı.

İlk idam edilen İttihatçıların Maarif Nazırı Şükrü Bey oldu. Şükrü Bey'in boğazına dolanan ip kopunca cellat tarafından ikinci kez asılmıştı.

Şükrü Bey'in idamını eski Maarif Vekili Hafız Mehmet'in infazı izlemiş; Hafız Mehmet asılırken:

"- Zulüm, zulüm, zulüm… Zulüm ile yapılan bina payidar olmaz!.." diye bağırmıştı.

Çopur Hilmi, suikastı tasarladıkları Kemeraltı'nda Berber Nuri'nin tütüncü dükkanı önünde, Laz İsmail, İğdelikahve Sokağı girişinde, Gürcü Yusuf Şamlı Sokak, Sarı Efe Edip Beyler de ard arda asılıyorlardı. Sarı Efe Edip, asılırken;

"- Bu ceza bizler için mukadderdir. Cezamızı çekiyoruz" demiş, gülümseyerek asılmıştı.

Hükümet konağı önünde kurulan sehpaya doğru götürülen Rüştü Paşa ağlıyordu:

"- Korkumdan değil; savaş alanlarında bin defa ölüme göğüs gerdim. Fakat gözlerimi bile kırpmadım. Ölümün böylesi kahrediyor insanı. Ne olur, beni kurşuna dizin. Bu son arzumu olsun yapın. Ve bilin ki, masumum. Bir hatanın kurbanıyım. Beni boşu boşuna suçluyorlar. Suikast teşebbüsünü duyunca, kaç defa, yapmayın, hem kendinizi hem muhalefeti mahvedeceksiniz**, dedim."**

Rüştü Paşa, cezaevi müdürünün odasında kararı dinlerken de şunları söylemişti:

"- Son dakikasında insan yalan söyler mi? Vallahi İzmir suikastından haberdar değildim. Ankara'dakinden haberim vardı."

Albay Ayıcı Arif Bey, cezaevinde, idam kararını sigara içerek dinliyor ve birdenbire bağırıyordu:

"- Ben Gazi'nin yirmi yıllık arkadaşıyım. O beni affeder. Verin şuradan bir kağıt kalem. Kendisine bir mektup yazacağım."

Ve mektubu yazdı:

“Yirmi yıllık arkadaşınızım. Birçok meydan muharebelerinde size fedakarane hizmet ettim. Ölüme yaklaştığım şu dakikalarda beni affedeceğinizden eminim.”

Mektubu yazdıktan sonra emredercesine **“bu mektubu hemen kendisine ulaştırın.”** dedi. Kelime-i şahadet getirmesini isteyen imamı da öfkeyle azarlıyordu:

“- Ders verecek sen mi kaldın? Ben bilirim yapacağım işi, çekil sen, işine bak…”

Arif Bey, taksiden indirilip, idam sehpasına götürülürken kolundan tutmak isteyenleri itip bağırıyordu:

“- Çıkarın şu kelepçeleri! Kaçacak değiliz ya!.. Başım çok ağrıyor, nedir bu eza, cefa!..”

Karakeçili aşiretinden Adanalı Ayıcı Arif Bey, yakın arkadaşı Gazi Paşa’nın kendisini bağışlayacağından emindi. Sehpanın altına gelince son bir umutla çevresindekilere sordu:

“- Hani, Paşa’dan bir cevap yok mu? Verir, mutlaka verir!.. Beş dakika bekleyelim.”

Cellat ipi boynuna geçirirken de **“üstümdeki paraları İstanbul’daki kız kardeşime verirsiniz”** dedi.

Baytar Rasim, Kışla Kapısında kurulan idam sehpasına giderken kendi kendine söyleniyordu:

“- Akşam rüyamda görmüştüm, buyur bakalım. İşte şimdi karşımda. Her zaman rüyam böyle çıksaydı ya… Yolcu yolunda gerek, haklı haksız gidiyoruz işte.”

Canbulat Bey askeri mahfelin önünde hiç korku belirtisi göstermiyor; ip boynuna geçirilirken gözlüğünü çıkarmak isteyen celladı azarlıyordu:

Bırak gözlüğümü, sen işine bak…”

Sivas milletvekili Halis Turgut Bey de asılırken şöyle bağırıyordu:

“- Ben ölüyorum ama fikrim ölmez. Yaşasın Türklük!..”

Halis Turgut Bey, cezaevi müdürünün odasında kararı dinlerken **“Çocuklarıma söyleyin; katiyen siyasetle uğraşmasınlar. Fikir adamı olsunlar. Yaşasın mefkurem. Payidar olsun Türklük. Bir Türk Türklüğe nasıl fenalık yapar!?”** demişti.

Cezaevi müdürünün odasına getirilen Saruhan milletvekili Abidin Bey önce **“Yatağımdan palas pandıras getirdiler, bırakın elbisemi giyeyim”** diye özür diliyor; sonra kararı soğukkanlılıkla dinliyor; **“Bırakın ben intihar edeyim; ölmemi istemiyor musunuz?”** diyor, idam sehpasında da **“Bari ipi kendim geçireyim… Sana zahmet olmasın”** diyerek ipi celladın elinden (alıp) boynuna geçiriyordu.

Ziya Hurşit, uyandırdığında son derece soğukkanlıydı. **“Anladım, telaş etmeyin”** diyor; ağır ağır giyindi, ipek mendilini düzeltip, yüzüne kolonya sürerek **“buyurun gidelim”** dedi. Cezaevi müdürünün odasında kararı dinlerken ayak ayak üstüne atmıştı. Kararın okunması bittikten sonra sordu:

“- Hepsi bu kadar mı? Başka bir şey yok mu?”

Ziya Hurşit, ölüm cezasına çarptırılanların adlarını öğrenince de **“Galiba bunların bazıları idama müstahak değillerdi, bir yanlışlık olmalı”** demişti.

Cezaevi müdürü Nuri Bey’in odasından çıkarken de cebinden çıkardığı 200 lirayı müdüre vererek:

“- Bunu ağabeyim Faik Bey’e verin; kabrime şerefime uygun bir mezar taşı diktir(s)in. Nuri Bey, vasiyetimi yerine getirmezsen bak karışmam, yarın öbür dünyada iki elim yakandadır. Sana orada suikast yaparım ha, hem de elimden kurtulamazsın…” diyordu.

Ziya Hurşit, suikastın yapılacağı Kemeraltı Camii'nin köşesinde asılmıştı. Şaşılacak derecede soğukkanlıydı.

"- En son gelir bezme ekabir derler ya… Ben sonuncu asılan mıyım?" diye sormuş, yanıt alamayınca yüksek sesle bağırmıştı:

"- Ben zaten başka bir şey beklemiyordum. Sizin elinizden yalnız bu gelir… Ama bu da zevk. Hürriyetsiz bir memlekette yaşamaktansa namusuyla ölmek daha hayırlıdır. Zahmet buyurmayın, ben kendi işimi kendim görürüm."

Sehpaya çıkarken de **"Ne mükemmel şey. Salıncağa da benziyor. Yüksekliğine de diyecek yok; yerde kalan insanlara da yüksekten bakacağım. İstediğim de buydu"** demişti.

Ziya Hurşit, tam asılacağı sırada mahkeme üyesi Kılıç Ali ile göz göze gelmiş ve **"Kılıç Ali mi o? Nerede bakayım"** demişti.

"Aman beyim, vakit geçiyor, çabuk ol" diyen cellata da gülerek **"Acelen ne be kuzum? Telaş etme. Ölecek ben değil miyim?.. Gidiyorum işte… Dünya sana kalacak, merak etme. Beş dakika sonra öbür tarafta soyuna, sopuna kavuşacağım. Mektubun falan varsa ver de götüreyim. Ahirete mektup gönderecek yok mu?"** diye sormuştu[(50)].

İstiklal Mahkemesi'nin bu kararı, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ve Başbakan İsmet Paşa'ya telgrafla bildirilmiş: İsmet Paşa, İstiklal Mahkemesi Başkanı Ali Bey'e gönderdiği telgrafta **"Türk Milleti'nin vicdanını tatmin eden ve Türk Tarihi'nin olduğu gibi cihan tarihinin sayfalarına da ibret verecek dersler(i) muhtevi sayfalara geçecek olan adilane ve akılane hükümlerinizi takdirle karşıladık"** demişti[(51)].

Aradan sekiz ay geçecek, Mustafa Kemal, Çankaya'da sofrasında ağırladığı Ali Fuat Cebesoy'a **"Paşaları senin hatırın için affettirdim"** diyecekti[(52)].

İzmir suikastı davasında yargılanan Paşalar yıllarca polis tarafından adım adım izleneceklerdi[(53)].

ON İKİ
İSTİKLAL MAHKEMESİNİN “ŞAHSİ KANAATİ”

Şiar’ın defteri.

“ 19 Haziran 1926 Cumartesi:

Gece bizde misafir olan Bekir Sami Bey ile şehre indik.

- Cavit Bey siz misiniz?

- Gazetelerde, suikasttan bahis ediyorlardı. Bekir Sami için hadi neyse!.. Benim için? İki seneden beri siyasete kat’i olarak veda etmiştim. Yakından uzaktan hiçbir alakam yoktur.”

İttihat ve Terakki’nin bu ünlü Maliye Nazırı Cavit Bey, o tarihte bir yaşında olan oğlu Şiar’a bırakmak üzere yazdığı **“Şiar’ın defteri”** adlı günlüğüne, tutuklandığı ilk gün bu notları düşmüştü.

Eski Dışişleri bakanlarından Bekir Sami (Kunduh) Bey o gece Cavit Bey’in Büyükada’daki evinde kalmıştı. Sabah, birlikte, Cağaloğlu’ndaki Düyunu Umumiye’ye gitmek üzere vapura binmişler, köprüde polisler ile karşılaşmışlardı:

“- Cavit Bey siz misiniz?”

Cavit Bey’i gözaltına aldıktan hemen sonra salıvermişlerdi. Arkadaşları kaçmasını salık veriyorlardı. Yakın dostu, Şükrü Naili Paşa, **“Böyle zamanlarda insan kim vurduya gidebilir, biraz uzaklaşsan”** diyordu. Ama Cavit bey **“Ne münasebet, neden kaçayım, bir şeye karıştığım yok ki”** diye diretiyordu[(54)] .

Cavit Bey, gözaltına alınıp bırakıldıktan iki gün sonra, ayın 21’inde Büyükada’daki evinden alınıp, tutuklanmış; tutuklandığı gün karısı Aliye Hanım’a şu satırları yazmıştı:

“- Sabırlı ol. Zaaf, korkusu olanların ve kabahatlilerin kârıdır. Alınları açık olanların bir şeyden pervaları yoktur”[(55)].

Cavit Bey’in sorgusu, 26 Temmuz günü başladı. Daha önce Küçük Talat Bey ve Dr. Nazım Beyler sorguya çekilmişlerdi. İzmir’deki karar ve idamlardan sonra Ankara’ya gelen İstiklal Mahkemesi, **“Kara Çete”** adı verilen ittihatçıları yargılıyordu… Kel Ali soruyor, Cavit Bey yanıtlıyordu:

“- Mütareke esnasında izzet Paşa kabinesinde Maliye Nazırı olarak bulundunuz. Sonra Ferit Paşa kabinesi kuruldu. Siz de ortada kaldınız. Bunlar biliniyor. Ondan sonraki hayatınızdan başlayalım. Anlatın bakalım.

- Önce, İzzet Paşa kabinesinden sonra Ferit Paşa gelmedi; Tevfik Paşa kabinesi kuruldu. Kabinenin kurulmasını izleyen günlerde tutuklamalar başladı. Tevfik Paşa geniş ölçüde tutuklamalara karşıydı. Damat Ferit Paşa kabinesini kurduktan sonra yeniden tutuklamalara başladı. Savaş sırasında bakanlık yapanların hepsinin tutuklanacağı söylentileri yaygınlaştı. Bunun üzerine ben de saklandım ve 175 gün kimseye görünmedim. Sonra memleketten uzaklaştım.

- Nereye gittiniz?

- İsviçre’ye ve hep orada kaldım.

- Cavit Bey! Memlekette Milli Mücadele başlamış ve herkes vatani görevini yapmakla mükellef olurken siz nasıl kaçıp gidersiniz?

- Efendim, arz ettiğim gibi İstanbul’da kapalı-saklı bir durumdaydım. Kimse ile görüşemiyordum.

- Gazeteler, Milli Mücadelenin başladığını haber vermiyorlar mıydı? Her tabakadan insanlar görev yapmak üzere Anadolu’ya geçmiyorlar mıydı? Siz de herkes gibi geçemez miydiniz?

- Reis Bey… Mücadele yeni başlamıştı. O tarihlerde Damat Ferit Paşa Hükümetinin terörü, müthiş baskısı vardı. Anadolu’ya gidebilen henüz yoktu. Yollar kapalı, herkes sinmiş, kimseden kimseye hayır

yoktu. Özellikle de kapalı kaldığım yerden bir şey yapabilecek durumda değildim. Nasıl kaçabilirdim?

- Fransızlar yalan söylemişlerdir. Hem siz bir yabancının evinde saklı idiniz!

- Hayır, Reis Bey… Ben Hürriyet ve İtilaf Partisi Başkanı Nuri Paşa'nın evinde saklıydım.

- Ama Milli Mücadeleyi bildiğiniz halde Avrupa'ya gittiniz…

- Damat Ferit'in eline düşmemek için başka çarem yoktu.

- Tabii, Fransızlar sizin Cavit Bey olduğunuzu biliyorlardı.

- Hayır, bilmiyorlardı…

- O halde, Avrupa'daki hayatınızı anlatınız bakalım.

- 1919 Eylül'ünde İsviçre'ye gittim. Bütün kış Lozan'da kaldım. Cemal Paşa'nın bir dağ köyünde oturduğunu haber aldım. Fakat kendisini göremedim.

- İstanbul'daki arkadaşlarınızla yazıştınız mı?

- Hayır, kimse ile yazışmadım.

- Nasıl olur?

- Gereği yoktu. Herkes kendi derdine düşmüştü. Yazışıp da ne olacaktı? Yalnız Talat Paşa, benim İsviçre'de bulunduğumu gazetelerden öğrenince yazışmaya başladı ve bir süre sonra İsviçre'ye geldi. (…) İsmail Canbulat ve sonra Cemal Paşa da geldi. O'nunla da Berlin'de buluştuk.

- Sizin ve Hüseyin Cahit Bey'in İngilizlerle temasınız var mıydı?

- Hayır; Bekir Sami Bey ile Londra'ya gidinceye kadar hiçbir İngiliz'le temas etmedik. Londra'daki temaslarımız da bildiğiniz gibi

resmi mahiyette idi. Yalnız Londra'ya gitmeden önce Talat Paşa'nın Amsterdam veya Lahey'de bir İngiliz'le görüştüğünü duymuştum.

- Demek İstanbul'dan çekildikten sonra siyasi faaliyette bulunmadınız?

- Evet; hiç bulunmadım.

- Pekiyi… İttihatçı arkadaşlarınızın bir büro kurduklarını, kongreler yaptıklarını bilmiyor muydunuz?

- Kat'iyyen böyle şeylerden haberim yok.

- Nasıl olur? Bütün arkadaşlarınız bunu anlattılar. Bu toplantılarda sizin bulunduğunuzu söylediler.

- İmkanı yok, böyle toplantılar olmamıştır.

- Enver Paşa'nın Anadolu'ya geçmek istediğini de duymadınız mı?

- Evet; böyle bir şey duydum ve hemen Talat Paşa'ya yazarak Enver Paşa'yı memlekette ikilik, nifak ve anlaşmazlık çıkarabilecek böyle bir hareketten vazgeçirmesini, bunun kat'iyyen doğru olmadığını bildirdim.

- Vatana ne zaman döndünüz?

- 1921 Temmuz'unun ikinci günü.

- Ne ile meşgul oldunuz?

- Düyun-u Umumiye ile… Daha doğrusu okuyup yazmakla…

- Eski İttihat ve Terakki arkadaşlarınızla temas etmediniz mi?

- Hüseyin Cahit ve Kara Kemal Beyler vardı. Cahit Bey ile devamlı temas ederdim. İsmail Canbulat Bey'i görürdüm. Bunlar, samimi arkadaşlarımdı.

- İkinci seçimin yapılacağı sırada evinizde yapılan toplantıları soruyorum.

- Birinci Lozan Konferansından sonraydı. Kara Kemal Bey, İzmit'e gitmiş; Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş; biz de konferanstan dönmüştük. Kara Kemal, Mustafa Kemal ile neler görüştüğünü anlattı. Paşa Hazretleri İttihat ve Terakki arkadaşlarının ne yapacağını sormuş. O da bu konuda bir şey söyleyemeyeceğini, ancak kendisi adına hareket edebileceğini, arkadaşlar adına bir şey söylemek için onlarla görüşmesi gerektiğini, ancak o zaman cevap verebileceğini söylemiş.

- Sonra?

- Bunun üzerine sırf Gazi Paşa'nın arzusunu yerine getirerek bekledikleri cevabı verebilmek için fikirlerini almak üzere arkadaşlarını çağırdı. Bu arada Dr. Nazım ve Rahmi Beyler de İzmir'e çağırıldılar.

- Nerede toplanıldı?

- Benim evimde.

- Tespit edelim; nasıl toplandınız? Kimler vardı? Neler konuştunuz? Kaç toplantı yaptınız? Birbir anlatınız.

- İki defa, yani iki gün toplanıldı. Bu toplantılarda kimler vardı; isim isim hatırlayamıyorum. Hüseyinzade Ali Bey, Nail Bey vardı. Hüseyin Cahit, Dr. Nazım, Hamdi Baba.

Bu toplantılar elbette boş geçmedi. Anlatın konuştuklarınızı…

- Kara Kemal'in Gazi Paşa Hazretleri ile görüşmesi konuşuldu. Bu arada seçimlere girip girmeme konusu geçti. Gazi Paşa'nın sorusu üzerine konuşuldu. Sonuçta, bir İttihatçı zümresi halinde Gazi'den istekte bulunulmasının doğru olmadığı düşünüldü. Milli Mücadelenin başında bulunan büyük şahsiyetin arzularına uymak ve hizmetinde

bulunmak kararı verildi. Bunu Gazi Paşa'ya arz edecekti(k). "Bunlardan arzu ettikleriniz emrinizdedir" **denecekti.**

- Başka ne görüştünüz?

- Parti programını.

- "Hakimiyet ve saltanat münhasıran milletindir" formülünü kim yaptı?

- Hepimiz.

- Siz evinizde toplantılar yaparak komite halinde çalıştınız.

- Bir defa bunları toplayan ben değilim. Kara Kemal çağırmış. Ben de kapımı yüzlerine kapayamazdım ki.. Evimi onlara açtım. Kara Kemal'in sözleri üzerine konuştuk.

- Bugünkü suikast işi olmasaydı, bu toplantıları kabul edebilirdik. Fakat bu toplantıdan sonra sürekli gizli toplantılar yapılmıştır.

- Hayır efendim… Böyle şey olmamıştır. Kat'iyyen…

- Siz bu toplantıyı Gazi Paşa ile görüşmenin sonucu olarak yapıldığını söylüyorsunuz ama Gazi Paşa öyle demiyor.

- Efendim; Gazi Paşa ile görüşen ben değilim. Kara Kemal Bey'dir. Hepimizi toplayan odur.

- Sizin evdeki toplantılardan başka Kara Kemal'in yazıhanesinde de toplantı yapıldı mı?

- Ben başka toplantı bilmiyorum.

- Neden sizin evde toplanıyor?

- Daha rahat, daha sakin…

- Yani gizlice bir komite!

- Ne münasebet, herkesin gözü önündeki bir ev.

- Şükrü, Kara Kemal, Canbulat, bir yol tutturuyorlar, faaliyete geçiyorlar. Ve siz haberdar olmuyorsunuz. Olur mu Cavit Bey?

- Beyefendi haberdarım. Fakat işte o kadar. Kat'iyyen alakadar değildim.

- Ama Kara Kemal Bey ile sık sık görüşüyordunuz.

- Bundan ne çıkar? Eski bir dost… Evime gelir, onun gibi konuştuğumuz başka dostlarımız da var.

- Cavit Bey, bunu iyi bilin ki, İstiklal Mahkemesi şahsi kanaatine göre karar verir. Sizin bu ifadeleriniz bizi ikna etmemiştir. Kara Kemal gibi bir adamla her gün görüşürsünüz de neler yaptığından nasıl haberdar bulunmazsınız?

- Bilmiyorum. İnsan her sık görüştüğü kimsenin her yaptığından haberdar olabilir mi?

- Şükrü'nün suikast teşebbüsünü nasıl karşıladınız?

- Sureti katiyede fena… Meşum…"

Cavit Bey, bu suçlamaları savcı Necip Ali Bey'in iddianamesinden öğrendiği gün karısı Aliye Hanım'a yazdığı mektubunda kaygılarını şöyle dile getirecekti:

" … bütün delil Kara Kemal Bey'in dostu olmaklığımdan ibaret kalıyordu. Pamuk ipliğinden daha ince olan bu delil ile yirminci asırda hatta fevkalade bir mahkeme tarafından bile bir adamın mahkum edilebileceğini aklım almıyor. (…) Fakat bu mahkumiyet eğer olursa Mithat- Paşa'nın mahkumiyetinden daha ağır bir siyasi facia olacaktır. Ben, en müthiş bir düşmanıma, hayatıma kastetmiş kimselere karşı bu delillerle hüküm veremem."

İstiklal Mahkemesi Başkanı Ali Bey, açık açık söylemişti: İstiklal Mahkemesi, kanıtlara göre değil **"şahsi kanaata"** dayanarak hüküm

verecekti…

ON ÜÇ
DR. NAZIM'IN AKIBETİ BELLİ OLUYOR

İttihat ve Terakki'nin eski **"Katibi Umumi"**si ve **"Merkez-i Umumi azası"** ve **"Maarif Nazırı"** Dr. Nazım, İstiklal Mahkemesi Başkanı Ali Bey'in sorularını yanıtlarken; mahkemenin ölüm cezası vereceğini belki düşünmüştü. Enver Paşa'nın yanında serüvenlerle geçen yaşamının bir gün ya kör bir kurşunla ya darağacında noktalanacağını, Selanik'te İttihat ve Terakki'ye girdiği gün göze almıştı. Bu yüzden olup bitenleri pek yadırgamıyor, soruları olanca açıklığıyla yanıtlıyordu.

Dr. Nazım, İzmirli Evliyazade Refik Bey'in kızı Beria Hanım ile evlenmişti. Beria'nın halası Makbule Hanım, Dr. Tevfik Rüştü (Aras) Bey ile evliydi.

Kel Ali'nin sorularını yanıtlayan Dr. Nazım, mahkeme sonunda kendisini darağacının beklediğini belki biliyordu; ama Mustafa Kemal'in Dışişleri Bakanı Dr. Tevfık Rüştü (Aras) Bey ile evlenen Makbule Hanım'ın damadı, Demokrat Parti hükümetinin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'yu da yıllar sonra bir başka idam sehpasında aynı yazgının beklediğini bilemezdi.

Ve eşi Beria Hanım'ın büyük halası, Naciye Hanım'ın kızı Berrin'in, Aydınlı Hacı Ali Paşa'nın torunu Adnan Bey ile evleneceğini; Adnan Menderes'in de 1961 yılı Eylül ayının 17'nci günü İmralı adasında Demokrat Parti'nin ilk ve son başbakanı olarak darağacında can vereceğini de düşünemezdi

Kel Ali Bey, azarlar gibi soruyordu:

"- Bu memleketi durup dururken siz harbe soktunuz. Sonuç biliniyor. Şimdi savaşa girmek için kimlerle, hangi devletler ile nasıl anlaştığınızı anlatın bakalım…

- Ben hükümette değildim. Yalnız Almanya ile anlaşıldığı gün Talat Paşa, size müjde vereyim diye sorunu anlatmıştı. Esasen o ana kadar olup bitenleri hükümet üyelerinden de saklamışlardı.

- Allah Allah, böyle bir anlaşmayı kimseye haber vermeden görüşmek devlet kavramı ile bağdaşır mı?

- Bunu milletvekillerinden sormak gerekiyor. Ben milletvekili değildim. Genel Merkez yöneticisiydim. Bizi ilgilendirmezdi.

- Yaa… Merkez-i Umumi ne iş görür?

- Parti örgütü ile ilgili işleri…

- Birkaç bakanın tek başlarına memleketi savaşa sokmaları doğru mudur?

- Böyle bir kararın hükümet tarafından verilmesi gerekirdi. (…) Bendeniz savaştan açık alınla çıktım Beyefendi.

- Sen öyle zannediyorsun. Hele felaketin kesin olduğunu görünce nasıl kaçtınız? Geride kalanları kime bıraktınız?

- Örgüte bıraktık.

- En yakın arkadaşlarınıza bile allahaısmarladık demeden gittiniz. Doğruyu söyle! Kaçtık de! Bırakıp kaçtınız. Söyle, söyle, kaçtık de!

- Evet kaçtık. Kalıp da ne yapacaktık?!

- Kaçışınızın bir anlamı vardı. Memleket iflas etti. Sen, Talat, Enver, Cemal Paşalar, hepiniz kaçıyorsunuz. Bunun manası nedir? “Aziz canlarımızı kurtaralım!” Yahut “memleket bizi parçalar” korkusu değil mi? Memleketten çıkıyorsunuz, gittiğiniz yerlerde ne yapacağınızı, nasıl yapacağınızı düşündünüz mü?

- Kırım’a gittik. Enver Paşa’nın bir projesi vardı. Kafkasya’daki iki fırkaya yüz bin silah göndermişti. Kendi de gidip bu kuvvetin başına geçecekti, olmadı. Kırım’dan bir trenle Almanya’ya gittik, Berlin’de Ermenilerin gösteri yapacaklarını öğrenince sanatoryumda kaldık. “İslam İhtilalleri Cemiyeti İttihatı” esasını orada kurduk.

- Demek nerede toplansanız hemen bir nizamname yaparsınız?

- “Wilson prensipleri”, büyük ümitler vermişti. Biz de çeşitli millet ve memleketlerden üzerimize yüklenen yükü hafifletmek üzere bir örgüt kurmayı düşünmüş; Hintliler vs. ile temasa geçmiştik. Merkez Berlin’de olacak ve her memlekette bir temsilci bulunacaktı. Bu örgüt, sömürgelerde halkı yabancı kuvvetlere karşı örgütlemeyi ve bu yolla Türkiye üzerindeki baskıyı azaltmayı görev edinecekti.

- Siz kimsiniz, nereden çıktınız, derlerse ne diyecektiniz? Para çektiniz mi? Masraflarınızı nasıl karşıladınız?

- Onlar zaten hazırdı. Davetimize koştular. Talat Paşa’nın verdiği 89 bin lira yetiyordu. Berlin’de Rus Şuralar Komünistleri bize faaliyetlerimiz için her türlü yardımı yapacaklarına söz verdiler. Ruslar, yalnız Azerbaycan’ın bağımsızlığını tanıyacaklar, biz de Rusya’daki Müslümanları kışkırtmayacaktık.

- Sonra Moskova’ya gittiniz?

- Evet… Ama çok güç gidebildik. Uçağımız altı defa düştü. Ben Enver Paşa ile bu şekilde Moskova’ya gittim. Cemal Paşa, Dr. Bahattin Şakir ve Kadri Beyler, Talat Paşa ile Berlin’de kaldılar. Orada propaganda ve örgüt çalışmaları yapmaya başladılar. (…) Moskova’da ağustos sonuna kadar kaldık. Bu esnada, Anadolu’ya yardım ve özellikle silah ve cephane sağlamak için çalışıyorduk. Bu çalışmalar sırasında Enver Paşa, Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin’e “Sizin süvari kuvvetiniz var. Bunu Anadolu’ya gönderirseniz yardımı olur ” **demişti.**

- Ne yetki ile, ne sıfatla söylüyordu? Bizim orada elçimiz var. Söyleyecekse o söyler. Enver Paşa’ya ne oluyor?

- Bir yardım sağlanması için… Bu memleketin bir evladı sıfatıyla… Enver Paşa, bunu temcit pilavı gibi tekrarladıkça, Çiçerin bir gün Paşa’ya şu soruyu sordu: “Siz Ankara için ne düşünüyorsunuz? Ankara sizin için ne düşünüyor?” **Dedim ki:** “Ankara, emperyalistlere karşı savaştıkça bizim hakkımızda ne düşünürse düşünsün, onlara yardıma mecburuz.” **(…) Bu arada memleketten kötü haberler geliyordu. Bir gün Enver Paşa bana** “Anadolu’dan gelen haberleri görüyorsun, düşman Eskişehir’i almış, memleket sınırında bulunalım. Batum’a gidelim” **dedi.**

Ben de “siz sınıra gelince sabredemez, zıplar geçersiniz” **dedim.** “Halbuki sözümüz var. Mustafa Kemal Paşa’nın izni olmadıkça Anadolu’ya geçmeyeceğiz” **dedim.. Enver Paşa,** “sen asker değilsin, durumu kavrayamıyorsun, sınırda bulunmamız gerekiyor” **dedi. Batum’a gittik.**

- Ne için? Ne yapacaktı? Memlekete girmek ama nasıl girmeyi düşünüyordu?

- Nefer kıyafetinde, gönüllü olarak…

- Sonra ne yaptınız?

- Enver Paşa bunu sağlamak için faaliyetteydi. Batum’a gidip gelen Hopa’lı, Rizeli takacılarla, Lazlar’la temasta bulunuyordu. Yaveri Muhittin Bey, bunları bulup getiriyordu. Bunlar vasıtasıyla Trabzon’daki meşhur Kayıkçılar Kahyası ile ilişki kurulmuştu(56). (…) Enver Paşa, Sakarya savaşının zaferle bitmesinden sonra Anadolu’ya geçmekten vazgeçti.

- Küçük Talat Bey’i Halil Paşa ile nereden çıkardınız?

- Efendim, ben bilmiyorum.

- Küçük Talat Bey… Siz de Moskova’dan geliyorsunuz, birbirinizi görmek arzusu. Çerkez Sami(57), nasıl katıldı size?

- Çerkez Sami’nin katıldığı günlerde Berlin’deydim.

- Tevil etmeye çalışmayın. Sizin için doğru yol gerçeği söylemektir.

- Halil Paşa ile Moskova’da bulunduk, görüştük. Fakat Batum’da vagonda gizli oturuyordum.

- Sakarya Zaferi, Anadolu’ya geçme kararınızı tehir etmiştir. Enver Paşa’nın ele geçen mektubu sizin de Anadolu’ya geçme fikrinde olduğunuzu gösteriyor.

- Ben, bizim yönümüzden sınırda tek bir erin bulunmasına taraftar değildim.

- Sade Enver Paşa mı? Siz de öyle… Evet, bizi arkadan vurmak istiyordunuz.

- Reis Beyefendi! Gerçek adına vicdanımın sesini arz ediyorum. Enver Paşa, hatası yüzünden Türklük uğruna canını vermiş bir şehittir; eski bir devrimci arkadaşımdır, onun ruhuna acı vermek istemem. Fakat şunu da kesinlikle söylerim ki, eğer Anadolu, sadık ve anlayışlı bir arkadaşını Enver Paşa'nın yanında bulundursaydı, Ankara'ya benden fazla, çok fazla hizmet etmiş olacaktı.

- Memlekete dönünce Cavit Bey'in evinde toplandınız mı?

- Evet, bildiğiniz sorunları görüştük.

- Evinizde 9 maddelik İttihat ve Terakki programı bulunmuştur. Nedir bu?

- Terakkiperver Partisi'nin kurulacağı günlerde Şükrü Bey İzmir'e geldi. Kara Kemal Bey, mektupla "Benim programım budur" diye bunu bana İzmir'e göndermiştir.

- Cevap verdiniz mi?

- Hayır.

- Seçimlerden önce bu programı görüşüp kabul etmişsiniz.

- Görüşmedik. Bir sakınca yoktur ki, saklayayım.

- Arkadaşlarınızdan biri çıkar da "madde madde görüştük" derse ne diyeceksiniz?

- Böyle bir toplantıda bulunmadım. Toplanıp böyle bir sorunu görüşmek yasak değildi ki, saklamak zorunda kalayım.

- Ama bu programda suikast vardı.

- Ne münasebet! Hem ben İzmir'de oturuyorum. Ara sıra İstanbul'a gider; birkaç gün kalırım. Orada yapılan şeylerden haberdar değilim.

- Biz Millet Meclisi'nin yargı yetkisini kullanırız. Çıkardığımız sonuca göre hükmümüzü veririz.

- Bunu bilmiyor değilim. Doğru söylüyorum. Millet Meclisi'nde yasalar çerçevesinde bir parti kurulması, yasalara ve vicdana aykırı bir şey değildir ki, gizleyeyim. Bir parti kurmak vatandaşın hakkıdır. Biraz önce savcı beni yalancılıkla suçladı. Benim bu beyandan anladığım memlekette başka partilerin kurulmasının istenmediğidir. Terakkiperver Partisi kurulunca, denge kuruluyor diye sevinmiştim[(58)]."

Mahkemenin üzerinde durduğu sanıklardan biri de Nail Bey'di[(59)]. Mahkeme Başkanı Ali Bey, ittihat ve Terakki'nin eski **"Katib-i Mesulü"** ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında Trabzon ve çevresinin **"Teşkilatı Mahsusa Komutanı"** Nail Bey'e de aynı soruları sormuş; Nail Bey de Enver Paşa'nın **Üçüncü Enternasyonal**'e katılmak üzere Moskova'ya gittiğini; Küçük Talat, Azmi ve Hafız Mehmet ile Moskova'da karşılaştığını; Enver Paşa'nın **İslam İhtilalcileri Cemiyeti İttihadı** çalışmalarını sürdürdüğünü; kendisinin Küçük Talat Bey ile birlikte Trabzon'a geldiklerini, Kâzım Karabekir Paşa'ya **"Bolşeviklik hakkında"** bilgi verdiğini; daha sonra Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar ile görüştüğünü, Cavit Bey'in evindeki toplantılara katıldığını; Kara Kemal ve Abdülkadir ile arkadaş olduklarını, ancak suikast konusunda hiçbir ilgisi ve bilgisi bulunmadığını söylemişti.

Nail Bey'in, Kara Kemal'in Mes'adet Han'daki bürosuna gidip geldiği, Kara Kemal'in bürosunda, Ardahan milletvekili Hilmi Bey'in 17 kez Nail Bey ile, 10 kez Abdülkadir ile görüştükleri, Hilmi Bey'in, Hafız Mehmet'in yazıhanesinde Saruhan milletvekili Abidin Bey ile görüştüğü, 13 Mart günü Hilmi Bey, Kara Kemal ve Nail Bey'in toplantı yaptıkları, 15 Mart günü, Kara Kemal'in odasında, Hilmi, Ziya, Hurşit ile Nail Bey'in bir araya geldikleri, 17 Mart Günü, Ziya Hilmi Bey'in Ziya Hurşit ile birlikte Rüştü Paşa ile buluştukları, Kara Kemal'in yazıhanesinde Kara Kemal, Hilmi ve Nail arasında bir toplantı yapıldığı, 25 Mart günü, Kara Kemal'in yazıhanesinde Hilmi Bey'in, Kara Kemal, Nail Bey ve Abdülkadir'in bir

araya geldikleri, Hilmi Bey'in 10 Nisan günü Mes'adet Han'da Hafız Mehmet, 25 Nisan günü Şükrü Bey ile görüştüğü, Mes'adet Han'daki bu buluşmaların suikast gününe kadar sürdüğü, Ardahan milletvekili Hilmi Bey'in tuttuğu günlük ele geçince ortaya çıkmıştı.

Dr. Fikret Bey de duruşmada, Nail Bey'i Tokatlayan Han'ın önünde Abdülkadir Bey ile gördüğünü söyleyince de hem Nail Bey, hem de Enver Paşa'nın en yakın adamlarından Hilmi Bey için idam sehpası kurulmuştu.

ON DÖRT
ANKARA'DAKİ DAVA, KUVAYİ MİLLİYECİLER İLE İTTİHATÇILARIN HESAPLAŞMASIYDI

Cavit Bey savunmasını yaparken salonda çıt çıkmıyordu.

"- Bendenize bir de ahlaki suç yüklediniz. Niçin Anadolu'ya geçmediğimi sordunuz.

Reis Beyefendi, siz şahsen ne yaparsanız yapınız; hangi hizmette bulunursanız bulununuz; bir mislini daha yapmayacağınız bir işi yaptığınız, düşmana kurşun atmak fazilet ve ulviyetini gösterdiğiniz zaman, sonradan size katılan arkadaşlarınız İstanbul kaldırımlarında dolaşıyorlardı. Kimisi o zaman mantar gibi biten partilere girip çıkıyorlardı. Hiç kimsenin o zaman kaçtığını görmedim.

Artık, namusuma emanet edilmiş bir şey olmakla beraber söyleyeceğim. Temmuz ortalarında bir akşamdı, tanımadığım bir şahıstan aldığım bir tezkerede diyordu ki; "Yarın İstanbul'dan temsilci olarak Sivas'a gider misin?" **Feyziye Mektebi müdiresi Nakiye Hanım'ı aradım, buldum. Dedim ki** "Böyle bir tezkere aldım, gidebilir miyim?" **Bu işlerle meşgul olduklarını bildiğim Adnan Bey'le Halide Hanım'a gönderdim. Bir müddet sonra aldığım cevapta** "Bu işle meşgul olanlar, sizin Sivas'a gitmenizi uygun bulmuyorlar"… **Bunun üzerine gitmedim. Çıkan ilk fırsatta, sadık ve vefakar dostumun sağladığı vasıtalarla Avrupa'ya gittim. Ve gittiğimin ertesi günü İstanbul'da saklandığım evi bastılar. Eğer gitmemiş olsaydım, Malta'ya sürülecektim, yahut Damat Ferit'in Harp Divanında on beş yıl hapis cezası ile cezalandırılacaktım[(60)].**

Ankara'daki dava, Kuvayi Milliyeciler ile İttihatçıların hesaplaşmasıydı. Küçük Talat, Dr. Nazım, Salah Cimcoz, Hüseyin Cahit, Mithat Şükrü, Ahmet Nesimi, Eyüp Sabrı, Hamal Ferit, **"Karakol Cemiyeti"** kurucuları Galatalı Şevki Bey ile Albay Kara Vasıf gibi ittihatçılar bir eski ittihatçı tarafından sorgulanıyordu.

Mahkeme başkanı Kel Ali de eski bir İttihatçıydı. Sultan Abdülhamid, 31 Mart olayından sonra tahttan indirilip Selanik'e götürülürken muhafız birliğinde görevli olanlardan biri de Ali Bey'di. Balkanlarda çete savaşlarına katılan Ali Bey, Trablusgarp'da ve Derne'de Mustafa Kemal ile birlikte savaşmış; Mayıs 1919'da 171. Piyade Alay Komutanı olarak Ayvalık'ta Yunan kuvvetlerine karşı savaşıp haklı bir ün kazanmıştı. Kel Ali, İngilizler tarafından Malta'ya sürülenler arasında da yer almıştı.

Mahkeme üyesi Kılıç Ali, Kafkas Ordusu'nda Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşanın emir subaylığını yapmış; 1919'da **Heyet-i Temsiliye**'ye katılmış; Mustafa Kemal'in emriyle Maraş ve Antep'te Fransızlar'a karşı direnişleri örgütlemişti. İstiklal Mahkemesi'nin öteki üyesi Dr. Reşit Galip Kurtuluş Savaşı yıllarında Tavşanlı'da **Müdafaai Hukuk Cemiyeti** başkanlığı yapmıştı. Savcı Necip Ali de Denizli'de Kuvayi Milliye örgütünü kurmuştu.

Üç Aliler -Kel Ali, Kılıç Ali, Necip Ali- ve Dr. Reşit Galip, belki de Kuvayi Milliye adına yurt dışına kaçan ittihatçılardan hesap soruyorlardı. Suikast unutulmuş; sorgu ve savunmalar, ittihatçılar üzerinde yoğunlaşmıştı. Bu yüzden Cavit Bey, savunmasını ittihat ve Terakki dönemi ile ilgili sorumluluğuna ayırmıştı.

"- Hakim efendiler;

Bu memlekette, millet mukadderatına vaz-ı yed etmiş bulunanların içinde harp mesuliyeti olmayan üç kişi varsa, bunun birisi benim; yalnız benim. (…) Bu memleketin, harbin müthiş kabusu altına girmemesi için üç ay geceli gündüzlü çalıştım, tepindim, uğraştım. Harbin mesuliyetinde bana isabet edecek hiçbir vicdani pay yoktur, Hakim Efendiler.

Harbe girildiği gün, nasıl girildiğini gördüğümden itibaren, mukavemet ve mücadele kapısı açtım. Harp açanlara, Mısır'ı alacağız diyenlere, Efendiler, Mısır'ı alıp da ne yapacaksınız? Bizim elimizde biri Irak, biri Adana olarak iki Mısır var. Bunlar harabe ve virane halde, çöl halinde dururken bu üçüncü Mısır'ı buna katmak için mi harp edeceksiniz? (…) Bu memleketin malik olmadığı şey insandır. Harp sahalarında telef olacak yüz binlerce Türk'ü düşünmüyor

musunuz? Ve bunların kaybını karşılayacak hangi zafer, hangi muvaffakiyet olabilir, sualini sordum. Fakat bütün bu suallerim cevapsız kaldı. Karşımdaki adamların Kuran'a iman ettikleri kadar Almanya'nın zaferine iman ettiklerinden dolayı suallerim cevapsız kaldı. (…) Kalbim parçalanarak arkadaşlarımdan ayrıldım. İstifa ettim. Bu benim için çok ağır bir şeydi. İttihat ve Terakki'nin hemen hemen teşekkülünden beri birlikte çalıştığım insanlardan, Meşrutiyet'in ilanından sonra aynı bayrağın altında en mukaddes fikirleri müdafaa ettiğimiz arkadaşlardan ayrılıyordum."

Cavit Bey, parlak ve edebi üslubu ile yaşamını anlatıyor; Maliye Bakanı olarak aldığı kararları ve gerekçelerini açıkladıktan sonra şunları söylüyordu:

"- Mekteb-i Mülkiye'den çıkıp da üç kuruş aylıkla katip olarak devam ettiğim günden bugüne kadar bütün gelir ve masrafım kayıtlıdır. Bunun içinde haksız ve gayrimeşru kazanılmış bir tek santim bile yoktur. Ben, hayatı ve devlete hizmeti böyle telakki etmiş ve siyaset yolunda yürümüş bir adamım. Hiçbir servetim, memleket üstünde dikili bir taşım, memleket içinde ve dışında bir kuruşluk servetim yoktur. Öldüğüm zaman ailem aç ve muhtaçtır. İşte İttihat ve Terakki'de on sene Maliye saltanatı eden, milyonlarla, kağıt değil altınlarla oynayan bir adamın tercüme-i hali"[61].

Savcı, Cavit Bey'i Kara Kemal ile birlikte Nişantaşı'ndaki evinde gizli toplantılar yapmakla suçlamıştı. Cavit Bey, o günlerde kulaktan kulağa yayılan ve elden ele geçen savunmasında bu konuda kendisini şöyle savunuyordu:

"- … Demek ki, Kara Kemal, bir gün tekrar iktidara gelmeyi ve arkadaşlarını iktidara getirmeyi, Talat Paşaların, Enver Paşaların, Cemal Paşaların kaçtıkları günden beri kurmuş ve Milli Mücadelenin zaferi kati olarak sonuçlanmadan önce ve bendenizin de İstanbul'a gelişinden 5-6 ay önce tekrar bu işlere başlamıştır. Bunların hiçbirinde benim alaka ve irtibatım yoktur. Kara Kemal, bu fena fikir ve ruh ile hareket etmiş ise o halde kendisinin muhalefete geçmek için bir teşvikçiye, destekçiye ihtiyacı olduğu nasıl teslim edilir? Ve böyle bir şey nasıl iddia olunabilir? Reis Beyefendi; hiçbir zaman bendeniz,

Kemal Bey'i siyaset yapmak ve muhalefete geçmek için katiyen teşvik etmedim. (…) En nihayet, benim kudretim nedir ki, Kemal Bey'i teşvik edeyim. Asıl para, kuvvet, şirketler, adamlar, Kemal Bey'in elindeydi. (…) Bunlar için benden yardım istemezdi, ihtiyacı da yoktu."

Cavit Bey, daha sonra **"Kör İhsan"** diye bilinen **"Ergani mebusu"** Ali İhsan Bey'in kendisi hakkındaki ifadesine değiniyordu.

"- İhsan Bey… 9 maddelik programın Terakkiperver Partisi'nin programı olduğunu söylüyor. Bunun ne kadar "absurde" olduğu muhakkaktır. Ali İhsan Bey, 9 maddelik programın benimle Memduh Şevket Bey arasında Mes'adet Han'ında müzekkere edildiğini söylüyor. Bunun ne kadar manasız bir şey olduğu meydanda. Çünkü 9 maddelik program yapıldığı vakit, Memduh Şevket bey'in nerede olduğunu siz bilirsiniz. Kendisi Batum'da mıydı? Bakü'de mi?"

Cavit Bey, Nişantaşı'ndaki evinde yapılan toplantıları da şöyle açıklıyordu.

"- Reis Beyefendi, şimdi asıl meseleye geliyor, gizli teşkilat konusuna, taa İttihat ve Terakki programının yapıldığı günden beri farz ettiğiniz gizli teşkilat meselesine. O gizli teşkilat tarafından verilen suikast kararından katiyen malumatım yoktur. Bir insanın bir şeyi yaptığını ispat etmek gerekir. Ben bir şeyi yapmadığımı nasıl ispat edebilirim? Ben bütün hayatımda, hiçbir zaman, hiçbir kimseye karşı -hatta en müthiş düşmanlarıma karşı, hayatıma, şerefime, namusuma tecavüz edenlere karşı- şiddet kullanmadım. Ve şiddet kullanılmasına da hiçbir zaman razı olamamış, taraftar olmamış bir insanım. Hiçbir hareketimde, hiçbir konuşmamda, hiçbir yazımda şiddet yoktur."

Kara Kemal, Cavit Bey'e suikast planından söz açmış mıydı?

"Hayır" diyordu Cavit Bey, **"Size bütün mukaddesatım namına yemin ederim ki, bana bu teşebbüsten bahsetmemişlerdir. Ve hiçbir zaman gizli teşkilattan bahis etmemiştir. (…) Hiçbir şeyden haberdar değilim; masumum, bigünahım, bana yazıktır ve günahtır. Hem niçin yapacağım? Siz kendiniz de kabul edersiniz, ilk gününden itibaren siyasete girmek istemedim. Milletvekili olmak istemedim. Hem**

milletvekili olup da ne yapacağım? Benim ayda bin lira temin eden bir memuriyetim var. Bu Tunus Gediği yahut Hindistan Valiliği gibi herkesin gıpta ve hasedi onun üzerinedir. Şimdi bunu bırakıp Maliye Bakanı olmak için mi bunları yapacağım. İnsaf ediniz, hakim efendiler.”

Cavit Bey dillere destan savunmasını şöyle noktalıyordu:

“50-60 sene evvel bir büyük Türk şairinin saltanat hakimleri için söylediği “Layık mıdır insan olana vakti kazada / Hak zahir iken batıl ile hükmü imal et” **sözlerinin yüksek ve muhterem Cumhuriyet hakimleri için söylenmeyeceğini göreceksiniz. İşte bu ümit ile mukadderatımı ellerinize tevdi ediyorum. Hakkıma mağrur, vicdanlarınızdan emin olarak hükmü adaletinizi bekliyorum.”**

Bu parlak savunmanın İstiklal Mahkemesi üzerinde en küçük bir etkisi bile olmadı. Cavit Ney, Dr. Nazım, Artvin milletvekili Hilmi Bey ve Naili Bey ölüm cezalarına çarptırıldılar. Yurt dışında bulunan eski başbakanlardan Rauf Bey ile yakalanmayan eski İzmir Valisi Rahmi Bey yokluklarında 10’ar yıl hapse mahkum oldular. Başta Küçük Talat Bey ve Kara Vasıf olmak üzere öteki İttihatçılar aklandılar.

Kararda, İttihat ve Terakki liderlerinin memleketi düşmanın ayakları altına atıp yurt dışına kaçtıkları, savaştan sonra, Berlin, Moskova ve Batum’da iktidarı ele geçirmek için kararlar aldıkları anlatıldıktan sonra şu gerekçeye yer veriliyordu:

“- … Birinci ve İkinci Lozan Konferansları sırasında Cavit Bey’in Şişli’deki evinde toplanan gizli kongrede eski maksatlarını sağlamak için kararlar alındığı ifade ve itiraflarla tamamen belirlenmiş ve ortaya çıkmıştır. (…) Sözü edilen kongrenin genel mahiyetteki birinci toplantısından sonra İttihat ve Terakki’nin sevk ve idare komitesinin rolünü üstlenen Cavit, Cahit, Kara Kemal, Şükrü, İsmail Canbulat, Dr. Nazım, eski Ardahan milletvekili Hilmi, Rahmi ve Nail Beylerden kurulu yöneticiler, bu tarihten sonra geceli gündüzlü gizli toplantılarda İttihat ve Terakki’nin bütün memlekette, eski üye ve mensuplarının kendilerini izleyeceklerini düşünerek milli fedakarlıkların ve bunun sonucu olan milli zaferin memleket yararına azami kazancı sağlamak

için yeni mücadelelere giren hükümeti bir surette devirerek yerine geçebileceklerini, Cavit Bey'in başkanlığında görüştükleri anlaşılmış ve bu görüşmelerin gizli tutulmasına fevkalade önem verildiği, Kara Kemal'in yanlışlıkla daveti üzerine eve gelen Hüsnü Bey'in odaya alınmaması ile belli olmuştur."

Mahkeme, Cavit Bey'i kabul ettiği şu gerekçe ile suçluyordu:

"- İlk ve güçlü engel gördükleri cumhurbaşkanını suikast yoluyla öldürerek hükümet darbesi projesini uygulamak üzere, Şükrü, Kara Kemal, Hilmi, Nail Beylerden oluşan icra ve teşkilat kurulduğu ve kurulun lideri olan Cavit Bey'in Kara Kemal aracılığı ile yeni kararın gerektirdiği görevlere, Arif Bey ve Rüştü Paşa, Hafız Mehmet gibi haris, Abdülkadir ve Sarı Efe Edip gibi suikast gibi işlere alışık şahısla, Ziya Hurşit ve Çopur Hilmi gibi alet olmaya elverişli ve Laz İsmail ve Gürcü Yusuf gibi suç işlemeyi geçim kaynağı kabul etmiş gafillerle takviye edildiği ve örgütün genişletilmesine çalışıldığı, davanın başından beri bizzat suçluların ve sanıkların itirafları ile belirlenmiştir…"[(62)].

Mahkeme, Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin Meclis dışında Cavit, Cahit, Kara Kemal, Dr. Nazım, Rahmi, Nail, Hilmi Beyler, Meclis içinde de Rauf, Şükrü, İsmail Canbulat'ın Halk Partisi'ni ele geçirmeyi planladıklarını, yapılan gizli toplantılarda, önce, Birinci ve İkinci Grupları birleştirerek her iki gruptaki eski İttihatçıları toplamayı, bunda başarı sağlanamazsa, İttihatçılar adında 15-20 kişilik bir milletvekili grubu ile Rauf Bey'in yardımıyla kabul ettirmek, bu da olmazsa, o zaman İttihat ve Terakki adıyla ortaya çıkarak, 6 oka karşı 9 ilke kabul edilerek meydan okunması kararı alındığını; ancak İttihat ve Terakki'nin kamuoyunda destek bulmaması üzerine Terakkiperver Partisi aracılığı ile Halk Partisi'ni ele geçirmeyi tasarladıklarını kabul ediyordu.

Mahkemeye göre Cavit Bey ile Kara Kemal, bu oluşumun liderleriydi.

Cavit Bey, cezaevi müdürünün odasında karar okunurken **"Yaa, demek böyle. Yazıklar olsun!.."** diyecek; eşi ve çocuğunu arkadaşı Hüseyin Cahit Bey'e emanet ettiğini söyleyecek ve **"Gazi Paşa Hazretlerine de selam ve**

hürmetlerimi söyleyin” diyecek ve sandalyeye çıktıktan sonra da **“Allahın laneti, zalimin üstündedir. Zulümdür bu, zulüm!..”** diye bağıracaktı.

Nail Bey, karar okunurken **“Evet… Adilanedir… Tamam, adilanedir”** diyecek; sehpaya çıkarken **“Millet sağ olsun, vatan payidar olsun”** diye bağıracak; cellata **“Her zaman sandalye görünce otururduk, meğer bu başka sandalye imiş. Daha önce idam edilmediğim için teşrifatını bilmiyorum. Kusura bakmayın”** diye takılacaktı. Hilmi Bey de **“Size de, beni bu akıbete sürükleyenlere de hakkımı helal ediyorum”** diyecekti[(63)].

Cavit Bey’in oğlu Şiar Yalçın ile Ankara’daki evinde bütün bu olayları görüşüyoruz. İttihatçılığı, İstiklal Mahkemeleri’ni ve Kel Alileri… Şiar Yalçın’a Atatürk’ü bugün nasıl değerlendirdiğini soruyorum. Şöyle yanıtlıyor:

“- Atatürk’ü Türkiye’nin halaskarı olarak tutarım, severim. İdamdan direkt olarak sorumlu tutmam. Bunlar ihtilalin cilveleridir. Babam asıldı diye Atatürk’e düşmanlığım yoktur.”

ON BEŞ
KARA KEMAL KÜMESTE KENDİNİ VURUYOR

“İstanbul 27.7.1926.

Makina başında.

Tehir edilemez.

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine;

“Kara Kemal’in Aksaray’da Canbaziye Mahallesi’nde Tatarlıkuyu Sokağı‘nda Pazar Maliye Tahsil Şubesi Tahakkuk Müdürü Enver Bey’in evinde saklandığı tespit edilmiş ve bugün saat on yedide eve gidilerek tutuklanması sırasında beynine kurşun sıkarak intihar etmiştir, efendim”[64].

İstanbul Valisi Süleyman Sami Bey, Kara Kemal’in intiharını, Cumhurbaşkanlığına, Başbakanlığa, içişleri Bakanlığı ile İstiklal Mahkemesi Savcılığı‘na bu gizli telgraf ile bildiriyordu.

İttihat ve Terakki’nin bu ünlü **“İaşe Nazırı”**; Enver, Talat ve Cemal Paşalar ile Dr. Nazım, Dr. Bahattin Şakir Beyleri 2 Kasım 1918 günü Moda sahillerinde U-67 Alman denizaltısına bindirip uğurladıktan sonra İttihat ve Terakki’nin liderliğini üstlenmişti.

Kara Kemal, İttihatçıların yurt dışına kaçmalarından önce Enver Paşa’nın Kuruçeşme’deki yalısında Talat Paşa’dan **“Kara Vasıf Bey ile gizli örgüt kurma”** emrini almıştı. Kurulan örgütün adı **“Karakol Grubu”**ydu. Başlangıçta, lidersiz kalan İttihatçıları birbirine bağlamak ve Ermeni komitacılara karşı ittihatçıları savunma amacıyla kurulan örgüt, daha sonra Anadolu’ya silah gönderme işine girmişti[65].

Mustafa Kemal, Karakol Grubuna hep kuşku ile bakmıştı. İzmir suikastı ortaya çıkarıldığında Mustafa Kemal, yine Karakol Grubundan kuşkulanmıştı.

Kara Kemal, Kara Vasıf ve Galatalı Şevket, Karakol Grubunun üç lideriydiler. Üçü de kurmay albaydı. İstiklal Mahkemesi Başkanı Kel Ali de Karakol Grubunun **"Yediler"** adı verilen eylemci kolunda görevliydi!..

Mustafa Kemal, suikastçıların İzmir'de süren sorguları sırasında Karakol Grubu üzerinde durmuş; Başbakan İsmet Paşa'ya şu gizli telgrafı göndermişti:

"- Anadolu milli hareketinin başında ben Erzurum'a gittiğim zaman bütün orduya düzenli olarak gizli bir örgütün tüzüğü yollanmıştı. Bu komitenin adı bildiğiniz gibi Karakol Cemiyeti'ydi. Bu tüzüğü alan birçok büyük ve küçük kumandanlar, bana bağlı oldukları için bu tüzüğün tarafımdan gönderildiğini sanmışlardı. Bunu öğrenince, hemen her tarafta toplatılmasını, bu örgüt ile hiçbir ilgim olmadığını, tüzüğün içeriğinin de akıl dışı olduğunu bildirerek bu komitenin çalışmalarının önüne geçmiştim. Sonradan Sivas Kongresi'ne katılan Kara Vasıf, bu tüzüğün kendileri tarafından yazılıp dağıtıldığını itiraf etmişti. Bu tüzükte "Büyük Genelkurmay" ve onun "Başkanı" vardı. Bu Genelkurmay Başkanının kim olduğunu sordum. Böyle bir Genelkurmay'ın olmadığını, fakat söz konusu edilen Başkan'ın ben olduğumu söyledi. Benim iznim ve bilgim olmadığı halde memlekette benim durumumu kötüye kullanarak gizli komite kurulduğunu, bu komite ile de kendi akıllarına uygun hedeflere yönelik hareketlere giriştiklerini anlatmıştır[(66)]."

Mustafa Kemal, bu bilgileri aktardıktan sonra İsmet Paşa'ya şu emirleri veriyordu:

"- Bugün izlenen Kara Çete'nin Kara Vasıf tarafından kurulduğu bilinen Karakol Cemiyeti'nin mensuplarıyla ilgili olduklarına şüphe yoktur. Buna göre Galatalı tutuklu Şevki Bey'e ilk sorulacak sorular arasında: Karakol Cemiyeti nedir? Ne zaman, ne maksatla kurulmuştur? Tüzüğü nedir? Üyeleri kimlerdir? Bu sorularla yeterince açıklama alındıktan sonra soruşturmanın öteki aşamalarına geçilebilir."

Kara Kemal'in İttihatçılar arasındaki adı **"Küçük Efendi"**ydi. Kara Kemal, savaş yıllarında **İaşe Nazırı** olarak esnaf şirketlerini örgütlemişti.

Bu işlerdeki yakın arkadaşları, **“Kör İhsan”** diye bilinen Ali İhsan (İloğlu) Bey ile Memduh Şevket (Esendal)‘ti.

Kara Kemal’in ilk işi, küçük esnafı örgütlemek olmuştu. Küçük esnaftan hamallara kadar inen bu örgüt, İttihat ve Terakkiye bağlanmıştı. Kooperatifçilik de Kara Kemal’in ilgi alanıydı.

Kara Kemal, **“Teşkilat-ı Mahsusa-i Ticariye”** adlı bir dernek kurmuş; bu derneği, Anadolu Milli Mahsulat, Milli Kantariye, Milli Ekmekçiler Şirketi ve İktisad-ı Milli Bankası izlemişti[(67)]. Kara Kemal, iaşe Nazırı olunca, bu şirketler devlete ortak olmuştu. Damat Ferit Paşa hükümeti iş başına gelince bu şirketlere devlet el koymuştu.

İngilizler tarafından Malta’ya sürgün edildiğinde Ada’dan Ali İhsan (Sabis) Paşa ve arkadaşlarının kaçışlarını da ittihatçılar ile birlikte adada tutuklu bulunan Kara Kemal örgütlemişti[(68)].

Malta dönüşünde yeniden şirketlerin başına geçen Kara Kemal Bey, elindeki örgüt ve maddi olanakları bir siyasal güce dönüştürmeye çalışıyordu.

Cavit Bey ile araları, oldum olası, pek iyi değildi.

Kara Kemal Bey, İzmit’te Mustafa Kemal ile görüştükten sonra İstanbul’a dönmüş ve İttihatçıları bir araya getiren toplantıyı Cavit Bey’in evinde düzenlemişti. Bu işlerin asıl karargahı, Kara Kemal’in Mes’adet Han’daki yazıhanesiydi. Eski Lazistan milletvekili Ziya Hurşit, İzmit milletvekili Şükrü Bey, Rüştü Paşa, eski Adalet Bakanı Hafız Mehmet, eski Ankara Valisi Abdülkadir, Ardahan milletvekili Hilmi Bey ve Nail Bey, sık sık yazıhanede bir araya gelmişlerdi.

Cavit Bey bu toplantılardan birisine bile katılmış değildi!

Suikasttan hemen sonra Mustafa Kemal’in emriyle Karakol Grubu üyeleri teker teker tutuklanmışlardı.

Bütün kuşkular, Kara Kemal’in üzerinde yoğunlaşmıştı.

Kara Kemal ve eski Ankara Valisi Abdülkadir, izlerini kaybettirmişlerdi. Mustafa Kemal, üst üste çektiği telgraflarla Abdülkadir'in tutuklanıp tutuklanmadığını soruyordu.

Teşkilat-ı Mahsusa ve **Karakol Cemiyetleri, Kara Kemal'i saklıyorlardı.**

Maliyeci Enver (Alpyürek) Bey de Teşkilatı Mahsusa'da çalışmış, bir ara İstanbul İaşe Müdürlüğü yapmıştı. Kara Kemal ile tanışıyorlardı.

Enver bey Aksaray'da Canbaziye Mahallesi Tatarlı Sokak'ta 10 numaralı sarı badanalı evde genç yaşta dul kalan kız kardeşi Vasfiye Hanım ile oturmaktaydı. O sıralar eşi, babasının Erenköy'deki köşkünde kalmaktaydı, Eşi ile Kara Kemal konusunda aralarında bir de tartışma geçmişti.

Enver Bey, Kara Kemal'in saklanmak için ev aradığını arkadaşı Kara Halil'den öğrenmiş, Kara Halil, bir gece, Kara Kemal'i gizlice Enver Bey'in evine getirmişti.

Kara Kemal, Enver Bey'den Ortaköy'de oturan şoför Niyazi'nin bulunmasını istemişti. Niyazi, Kara Kemal'in emrinde çalışmış; emekli olduktan sonra Kara Kemal'in yardımıyla araba almış; şoförlük yapıyordu.

Plana göre Niyazi, balık tutmak için her zaman olduğu gibi motorla açılacak ve Kara Kemal'i kaçıracaktı…

Hükümet, Kara Kemal'i ihbar edenlere 10 bin liralık ödül koymuştu.

Enver Bey, Niyazi ile görüşmüş; Kara Kemal'in motorla kaçış planını Niyazi'ye bütün ayrıntısı ile anlatmıştı. Polis önce Niyazi'yi dinlemiş ve Kara Kemal'in saklandığı evle kaçış planını öğrenmişti.

Enver Bey'i yakalamak güç olmadı. Enver Bey'in sorgusunu Polis Müdürü Ekrem Bey yaptı[69].

Kara Kemal'in gizlendiği ev bulunmuştu. Ekrem Bey, Enver Bey'in üzerinden ev anahtarlarını alarak, Siyasal Kısım memurlarına gereken emri verdi.

Komiser Mucip, Canbaziye Tatarlıkuyu Sokak 10 numaralı kapıya anahtarı sokarak çevirdi. Anahtar sesini duyan Vasfiye Hanım, Enver Bey geldi sanarak, merdiven başına gelmişti. Polis memurlarını görünce bağırmaya başladı.

Kara Kemal'in, kulakları ağır duyuyordu, Yine de gürültüyle irkildi. Olacakları anlamıştı. Odadan, bahçeye atladı. Bahçedeki tavuk kümesine girdi ve belinden çıkardığı Gold marka tabancasını başına sıktı.

Polis memurları, Kara Kemal'in sigara dumanları ile dolan odasında sedir üstünde bir kitap buldular:

"Abdülhamid'in Hayat-ı Siyasiyesi".

Kara Kemal'in okuduğu son kitap, devirdikleri padişahın siyasal yaşamını konu almaktaydı.

Kara Kemal'i evinde saklayan Enver (Alpyürek) Bey, üç yıl hapis yattı[(70)].

Bütün yurtta aranan Eski Ankara Valisi Abdülkadir, önce, eski arkadaşı Nail Bey'i aramıştı. Kapıyı Nail Bey'in 17 yaşındaki oğlu Nadir açmıştı. Abdülkadir'i tanıyan Nadir, **"Başımıza iş açmayın, babam zaten gözaltında, takip ediliyor"** demişse de dinletememiş, Abdülkadir, tabancasını çekerek yemek odasına kadar girmişti.

Biraz sonra Nail Bey geldi. Abdülkadir **"Aman Nail, ocağına düştüm. Beni kurtar, senin adamların var. Onlarla beni sakla, bir an önce kaçırt"** diyordu. Nail Bey, **"Kendine gel birader! Sen benim ne vaziyette olduğumu bilmiyor musun? Daima göz önünde bir adamım. Başka gidecek yer bulamadın mı? Anlaşılıyor ki suikast teşebbüsü ile ilgin var. Ne halt ettin de böyle işlere karıştın?"** diye azarlıyor, sonra da kapıya kadar götürüp sırtını okşayarak **"Haydi, Allah taksiratını affetsin, yardımcı olsun"** diye uğurluyordu[(71)].

Abdülkadir için ikinci durak, Enver Paşanın kahyası Derviş Efendi'dir. Derviş Efendi, Enver Paşanın Bakırköy'deki Panalonika çiftliğinde çalışıyordu. Çiftlik, Enver Paşa'nın karısı Naciye Sultan'ın süt kardeşi

Mustafa Natık Paşa’nın karısı Seher Hanım’ındı. Naciye Sultan’ın harem ağası Aziz de çiftlikte yaşamaktaydı.

Derviş Efendi ve Seher Hanım, Abdülkadir’i sakladılar. Bir sandık içinde at arabası ile İstanbul’dan kaçırılan Abdülkadir Çatalca’ya, Çatalca’dan da Çilinkos’a geçmiş, Çilinkos’da bir merkep bulup yoluna devam ederek İğneada’ya gelmişti.

Çerkezköy’de Çilingoz Çiftliğinin önünde bir Alman tarafından işletilen çiftliğin kahyasından, kendisini orman mühendisi olarak tanıtıp, at istemiş; bu arada kuşkulu köylülerin ihbarı üzerine yakalanmıştı. Yakalandığında kimse O’nun suikast suçundan aranan eski Ankara Valisi Abdülkadir olduğunu bilmiyordu. Abdülkadir’in gerçek kimliği, Orman Müfettişi Cafer Tayyar Bey’in durumdan şüphelenmesi üzerine ortaya çıkmıştı[(72)].

Abdülkadir, Kırklareli’nden önce İstanbul’a götürüldü, daha sonra Ankara’ya getirilerek sorgulandı. Eski Ankara Valisi suikast ile hiçbir ilgisinin olmadığını söylüyordu.

Hüküm, 31 Ağustos günü verildi. 1 Eylül gecesi saat 23’te Abdülkadir, idam sehpasına çıkarken **“Bir dakika durun, bir şey söyleyeceğim”** demiş, ancak bunu söyleyemeden ip boynuna geçirilmişti.

3 Kasım 1926 günü toplanan TBMM’nde İstiklal Mahkemesi Savcılığı‘nın yazdığı tezkereler okunacak ve Konya milletvekili Refik Bey (Koraltan)‘in **“Milletin en kudretli medarı istinadı, en kıymetli menbaı feyz ve kudreti olan aziz müncimiz ve en büyük dahimiz Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri”**ne Meclisin **“kalbi memnuniyet ve tebrikatını”** sunmak üzere verdiği önergeyi açıklamak için yaptığı konuşma dinlenecek ve Bursa milletvekili Refet Bey’in Şeyh Sait ayaklanması ile İzmir suikastı davalarına bakan İstiklal Mahkemesi üyelerine **“beyanı takdirat buyurulmasını”** isteyen önergesi oylanarak kabul edilecekti[(73)].

Aradan yıllar geçecek; Konya milletvekili Refik Bey, 1960 ihtilalinden sonra TBMM Başkanı olarak Yassıada’da yargılanıp, ölüm cezasına çarptırılacak ve İmralı Adası‘ndaki hücresinde elleri arkadan kelepçeliyken son dakikada gelen afla idam sehpasına çıkmaktan kurtulacaktı.

Ve istiklal Mahkemesi üyesi Kılıç Ali’nin oğlu gazeteci Altemur Kılıç, tutuklu kaldığı Yassıada’dan salıverildiğinde kendisini, babasının darağacına gönderdiği Cavit Bey’in oğlu, Robert Kolej’den sınıf arkadaşı Şiar Yalçın’ın annesi Aliye Hanım karşılayacaktı.

ON ALTI
DAVA SONRASI YAŞANANLAR

İzmir suikastı davası başladığı günlerde Rauf Bey, Paris'teydi.

30 Haziran 1926 günü Rauf Bey, TBMM Başkanı Kâzım Paşa (ÖZALP)'a bir telgraf çekip dokunulmazlığının ayaklar altına alındığını belirterek, **"siyasi hasımlardan kurulu ve bazıları ile de şahsi düşmanlık bulunan mahkeme üyelerinin"** önüne çıkmayı **"kurulan tuzak"** olarak nitelemişti[(74)].

Kâzım Paşa'ya uzun bir telgrafla neden dönmeyeceğini açıklayan Rauf Bey, kararını vermişti; dönmeyecekti.

Rauf Bey, Türkiye'ye dönüp mahkeme önüne neden çıkmadığını soranlara **"İstiklal Mahkemesi'nin elinde oyuncak olmamak için"** diye yanıt verecekti.

İstiklal Mahkemesi tarafından on yıl ağır hapis cezasına çarptırılan Rauf Bey, 5 Temmuz 1935 günü İstanbul'a döndü. Döner dönmez de Teşvikiye'deki evinde siyasi polis tarafından izlenmeye başlandı[(75)].

Döndüğü günlerde, bir gün Mustafa Kemal, Çankaya'da Ali Fuat Paşaya **"Rauf da şimdi senin gibi aramızda bulunamaz mıydı?"** diye sorunca, Ali Fuat Paşa, Rauf Bey'i Çankaya'ya çağırmıştı.

Rauf Bey, o gün, Ali Fuat Paşayı şöyle yanıtlamıştı:

"- Atatürk'e karşı daima eski candan dostluğun tesiri altında, ancak içimden gelen en temiz ve iyi duygularla saygı ve sevgi beslediğim hakkındaki kanaatiniz doğrudur. Öteden beri sarsılmaz bir imanla bağlandığımız gibi Atatürk cidden büyük bir adamdır. Fakat, etrafında toplananlar, yazık ki, hiçbir vakit ona layık olamamışlardır. Binaenaleyh, kendisi ile görüşmek istememe rağmen bu işte de etrafındakilerin bir oyun yapmasından korkarım."

Ali Fuat Paşa'nın Rauf Bey'i milletvekili seçtirme girişimleri de bir sonuç vermemişti. Recep Peker, Rauf Bey'in önce Halk Partisi'ne girmesini, sonra aday olmasını istemişti. Mustafa Kemal de sorunun Halk Partisi ile Rauf Bey arasında çözümlenmesi gerektiğini söylemiş, sorun çözülmezse o zaman Rauf Bey'in bağımsız aday gösterilmesini önermişti. Rauf Bey bu öneriyi de geri çevirecek ve sonradan yakın çevresine olayı şöyle anlatacaktı:

"- Ben o sırada peki demekle yıllarca önce vermiş bulunduğum bir istifanameyi geri alarak milletvekilliğimi sağlamak suretiyle birçoklarının hayal gayesi telakki ederek yüksek buldukları mevkiyi de elde edebilirdim. Bu hareket tarzı, hatta böyle bir şeyi düşünmek, hatıra getirebilmek dahi bu yaratılışta insanların harcı değildir. Nitekim cevabım gayet basit oldu. Allahaısmarladık, dedim ve ilk trene binerek İstanbul'a döndüm. Elbette bunun böyle olması lazımdı. Lâkin etrafı ortadan kaldırmak benim elimde olan bir şey değildi."

Rauf Bey aklanmak istiyordu. 1933 yılında Af Yasası çıkarılmış; İzmir suikastı davasında verilen hapis cezası kararları da af kapsamına alınmıştı.

Rauf Bey af istemiyordu; istediği, **"tashih-i karar"d**ı; bağımsız bir mahkemede yargılamanın yeniden yapılması ve mahkeme kararı ile aklanmasıydı.

Atatürk ölmüş; İsmet Paşa Cumhurbaşkanı olmuştu. İsmet Paşa, Cumhurbaşkanı olunca Rauf Bey ile kız kardeşi İffet Hanım'ı Dolmabahçe Sarayı'na çağırmış ve Rauf Bey'in gönlünü almıştı. İsmet Paşa'nın amacı, Rauf Bey'i yeniden siyasete sokmaktı. Rauf Bey, önce **"hayır"** dedi:

"İstiklal Mahkemesinin hakkımda verdiği tamamen keyfi ve adaletsiz karar düzeltilmedikçe hiçbir iş kabul etmem!.."

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başbakan Dr. Refik Saydam aracılığı ile 22 Ekim günü yayınlattığı bir bildiri ile İstiklal Mahkemesi kararının düzeltilmesine yasal olanak bulunmadığını, yargılama olsa Rauf Bey'in aklanacağını açıklamış; devlet, böylece Rauf Bey'den kamuoyu önünde ve açıkça özür dilemişti.

Rauf Orbay bu oldu-bitti ile Kastamonu milletvekili seçildikten sonra kesilen emeklilik aylığı için Yargıtay'a başvuracak; Yargıtay İzmir suikastı davasına yeniden bakacak ve Rauf Bey, Yargıtay karan ile aklanacaktı[(76)].

İnönü, eski kırgınlıkları gidermişti. Cumhurbaşkanı, bir adım daha atarak Rauf Bey'i Londra Büyükelçiliği'ne atadı. Rauf Bey, bir süre sonra Londra Büyükelçiliği görevinden de ayrıldı.

Mustafa Kemal, İzmir suikastı soruşturmaları yapılırken İzmir'de Kordonda bugün müze olarak kullanılan evde Fahrettin Paşaya **"Ali Bey, Paşaları asacak"** demiş ve Paşalardan yana görüşünü açıklayan Fahrettin Paşa'ya sormuştu:

"- İyi ama sonrasından emin olabilir miyiz?"

Fahrettin Paşa, eski silah arkadaşlarını korumak için **"Emin olabilirsiniz Paşa Hazretleri. Siz var oldukça hükümetimiz daima kuvvetli olacaktır, bütün millet size prestij ediyor. Bu nankörlüğe teşebbüs edenler sınırlı bir kaç sapıktan ibarettir. Ceza da bu sınır içinde kalırsa adaletiniz bütün Türk milletini bir kere daha size bağlayacaktır"** yanıtını verince de **"pekala"** demişti:

"- Ali Bey ile bir defa daha görüşelim."

Atatürk, ölümünden önce İzmir suikastı davasında yargılanan eski arkadaşları ile hep barışmak istemiş; bunun için fırsat kollamış; önce Ali Fuat Paşa'yı Çankaya'da ağırlamış, Refet Paşa ile Ankara Palas'da şampanya içerek barışmış; Rauf Bey'i araya Ali Fuat Paşa'yı sokarak milletvekili seçtirmek istemişti.

Kâzım Karabekir ile suikast davasından sonra Karabekir'in 1933 yılı Nisan ve Mayıs aylarında Milliyet Gazetesi'nde yazdığı ve daha sonra **"İstiklal Harbimizin Esasları"** adıyla kitaplaştırdığı anılar nedeniyle yeniden çatışmış; bu anıları, Kılıç Ali'nin yönettiği bir operasyon sonucu toplatılmış ve (anılar) yakılmıştı[(78)].

Kılıç Ali ve Karabekir, bir kez daha karşı karşıya gelmişlerdi. Bu soğukluk, 1936 yılına kadar sürdü. Atatürk, Karabekir'i 1936 yılı Ağustos

ayında Dolmabahçe Sarayı‘nda toplanan **“Üçüncü Türk Dili Kurultayı”**na çağırarak bu dargınlığı gidermek istedi.

Ali Fuat Paşa’ya **“Karabekir Paşa, eğitim, dil ve tarih konuları ile meşgul olmuş bir arkadaştır. Niçin bu kongreye gelmiyor? Ben ona bir davetiye göndereyim, siz de kendisine tarafımdan hususi surette davet edildiğini söylersiniz”** dedi. İki silah arkadaşı Dolmabahçe’de toplanan Dil Kurultayı‘nda barışacaklardı. Ali Fuat Paşa ve Karabekir, birlikte Dolmabahçe Sarayı‘na geldiler.

Fakat bu görüşme olmadı; olamadı. Karabekir’in Saray’dan erken ayrılacağını Atatürk’e söylemediler; Atatürk de Dolmabahçe Sarayı‘na kadar gelen Karabekir’i kendisiyle görüşmek için beklemediğini sanarak bu eski silah arkadaşına kırıldı[(79)].

Atatürk, 1938 Kasım’ında Karabekir ile görüşmek istemiş; ancak bu isteği Karabekir’e bildirilmemişti. Karabekir, bu konuda yakın çevresine **“O, bizim İstiklal Harbi’ni beraber yaptığımız, sevdiğimiz başkomutanımızdı. O bizim cihat arkadaşımızdı, O Mustafa Kemal’dir; çağırınca gidilir. Benim en yakın arkadaşımdı, ama çağırmadılar, çok iyi biliyorum”** diye yakınmıştı[(80)].

Atatürk, İzmir suikastı sorgulamalarını okuduktan ve sanıkları da dinledikten sonra suikastın arkasında İttihatçıların olduğundan kuşkulanmış; Terakkiperver Cumhuriyet Partisi yöneticileri olan eski arkadaşlarını bu yüzden tutuklatmıştı. **“Terakkiperver Paşaları”** bu yüzden tutuklanmışlardı. Enver Paşa, Çerkez Ethem ve çevresi ile Kuşcubaşı Hacı Sami, Mustafa Kemal için hep kuşku kaynağı olmuştu. Mustafa Kemal’in bu kuşkularda hiç de haksız olmadığı zamanla anlaşılmıştı.

İzmir’deki mahkeme, suikast eylemi ile ilgiliydi. Bu davada ölüm cezalarına çarptırılanlar -Şükrü Bey, Baytar Rasim, Ziya Hurşit, Sarı Efe Edip, Laz İsmail, Gürcü Yusuf gibi- gerçekten suikastın planlanmasında etkin roller almışlardı. Ayıcı Arif ve Rüştü Paşa gibi sanıkların da suikastın planlanmasından haberli oldukları anlaşılmıştı.

Ankara'da devam eden **"İttihatçılar davası"**, tümüyle **"Kuvayı Milliyeci-İttihatçı"** hesaplaşması ile geçmiş; Cavit Bey gibi, Dr. Nazım Bey gibi İttihatçılar, suikast ile uzaktan yakından bir ilgileri olmamalarına karşın mahkemece ölüm cezasına çarptırılmışlardı.

Zamanın Başbakanı İsmet İnönü, yıllar sonra Cavit Bey ile ilgili şu değerlendirmeyi yapacaktı:

"- Cavit Bey'in durumu, İttihat ve Terakki'nin başta gelen şahsiyetlerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Ama ben onun şiddet hareketlerine, suikast teşebbüslerine girecek bir tabiatta olduğuna hiçbir zaman ihtimal vermedim. İnsan, siyasi bir teşkilatın başına geçtiği zaman onun sorumluluğu nereye kadar varır, belli olmaz. Cavit Bey'in başına gelen de siyasi hayatın tabiatında mevcut olan en ağır ihtimaldir"[81].

Falih Rıfkı Atay da **"Çankaya"** adlı kitabında Cavit Bey'in suçsuz olduğunu bir vicdan muhasebesi yaparak şu satırlarla anlatmıştı:

"- Biz, Cahit ile Cavit'in hiçbir zaman suikastçı olmayacaklarını biliyor ve Ankara'ya geldikten sonra da durmadan İsmet Paşa'ya baskı yapıyorduk. Cavit'in, eğer onunla birlikte başka günahsızlar varsa onların, ölümden kurtarılmamış olmalarına hâlâ vicdanım yanar"[82].

Kurtuluş Savaşı biter bitmez; Güneydoğuda Şeyh Sait Ayaklanması[83] çıkmış; bu ayaklanma sonunda Musul, Türkiye'nin elinden gitmiş; Şeyh Sait Ayaklanması'nın bastırılmasından yaklaşık bir yıl sonra da arkasında İttihatçıların bulundukları İzmir suikastı ile karşılaşılmıştı. Tek parti döneminin tepeden inme yöntemlerle yerleşmesine bu iki olay ister istemez yol açmıştı.

Devrim bir şiddet olayıdır! Devrim, şiddet ile gelir; bu devrim bir süre sonra yarattığı toplumsal olaylar ile yeni bir sürece; evrim sürecine dönüşür.

Evrim, sürekli oluşumlarla devrimi güçlendirip, yerleştirir. Her devrim, idam sehpalarıyla, giyotinler ile başlar; sonra evrim sürecine dönüşüp barışçı yöntemlerle gelişir.

Hangi devrim kansız yapılmıştır? Hangi devrim, toplumsal gerilimler yaratmamıştır? Ve hangi, devrim, Cavit Bey'in haksız yere asılması gibi adaletsizliklere ve haksızlıklara yol açmamıştır?

Şeyh Sait Ayaklanması ve İzmir suikastı, yönetimi emperyalizme karşı verilen Kurtuluş Savaşı ile el ele alan asker-sivil kadronun, devrimleri tek parti düzeni ile gerçekleştirmesine ve -o günkü deyiş ile- **"istiklal-i tam"** inancına dayalı bağımsız devlet yapısı oluşturmasına yol açan iki büyük olaydır.

İzmir suikastı davası, aynı zamanda, İttihatçıların serüvenci eylemlerine son veren bir dönemin de başlangıcı olmuştur.

Tarihe **"keşke bu olaylar olamasaydı"** mantığı ile bakılmaz. Bu olaylar yaşanmış; doğru ve yanlış yönleriyle artık geçmişte kalmışlardır. Bu olayları yeniden yaşamaya ve sonuçları değiştirmeye olanak yoktur. Önemli olan bu olaylardan -bu olayları bütün yönleriyle inceleyerek- bugünler için kalıcı dersler çıkarmaktır.

Bu olayları, gereğince inceleyebiliyor muyuz? Ve bu olaylardan gereken sonuçları çıkarabiliyor muyuz?

Sorun budur…

NOTLAR

(1) Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey 27 Mart 1922 günü Topal Osman tarafından Ankara'da boğularak öldürüldü ve cesedi Çankaya Köşkü çevresindeki bir yere gömüldü. Cinayetin Topal Osman tarafından işlendiği anlaşıldıktan sonra Topal Osman'ın Giresun alayı ile hükümet kuvvetleri arasında silahlı çatışma çıktı. Topal Osman bu çatışmada öldürüldü ve cesedi de Ulus meydanında asıldı. Ali Şükrü'nün bir arazi uyuşmazlığı nedeniyle öldürüldüğü de ileri sürüldü. Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Trabzonlu Yahya Kahya tarafından öldürülmeleri: Yahya Kahya'nın 3 Temmuz 1922 günü sonradan Atatürk'ün muhafız alayı komutanlığını yapan General İsmail Hakkı Tekçe ve Topal Osman'ın iki adamı tarafından öldürülmeleri, Ali Şükrü'nün de Yahya Kahya cinayetini gündeme getireceği günlerde Topal Osman tarafından boğularak öldürülmesi çeşitli yorumlara yol açmıştır. (TBMM Zabıt Ceridesi, D: 2, 29.3.1923. c: 28, s: 227 ; Tekçe, İsmail Hakkı Günaydın. 4 Aralık 1977)

(2) Özgün metinleri Cumhurbaşkanlığı arşivinde bulunan bu yazışmaları bugünkü Türkçeye çevirerek yayınlıyoruz (CA - Vesika no: 1063 A-V: 2, D-79-5, F-25-4, 5, 6, 7).

(3) Kandemir, Feridun, İzmir suikastının içyüzü, Ekicigil yay. 1956 İst. S: 19: Kılıç Ali, İstiklal Mahkemesi Hatıraları, Sel yay. 1956 İst. S: 41

(4) CA - Vesika no: 1064, A-V-2, D-79-5, F-25-I. İstanbul Polis Müdürü Korgeneral Ekrem Baydar, anılarında Vali Kâzım Paşa'dan aldığı "dakika geciktiren asılır" diye başlayan telgraf üzerine harekete geçip Sarı Efe'yi yakalattığını anlatıyor (Cumhuriyet, 6 Eylül 1971)

(5) CA - Vesika no: 1020/1, 2, A-V: 2, D-79-5, F: 12-1,2, 3

(6) Cebesoy, Ali Fuat, Siyasi Hatıralar, 2 kısım, Doğan Kardeş yay. 1960 İst. S: 213: Tutanaklar, İzmir'deki Ahenk Gazetesi tarafından günü gününe yayınlanmıştır. Sarı Efe'nin itirafları hakkında bkz. Ahenk, 28 Haziran 1926.

(7) CA - Vesika no: 1019. A-V-3. D-79-5, F: 11

(8) CA - Vesika no: 1035, A-V-2, D-79-5, F: 24

(9) Kandemir, a.g.e., s: 34; Erman, Avni Nihat, İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri, Temel yay. 1971 İst. s: 80; Laz İsmail'in sorgu metni için bkz. Ahenk, 27 Haziran 1926.

(10) Soysal, İlhami, 150'likler: Gür yay. İst. s: 27 ve s: 280; Tansu, Semih Nafiz, Ertürk, Hüsamettin, İki Devrin Perde arkası, Pınar yay. 1964, s: 189-193; Hiçyılmaz Ergun, Teşkilat-ı Mahsusadan MİT'e, Varlık yay. İst. S: 60-63

(11) Yakın Tarihimiz, Haftalık Dergi. Atatürk'ü öldürmek istemişlerdi. Firuz Kesim. 31 Mayıs 1962 Kandemir, Atatürk'e İzmir Suikastından Ayrı 11 suikast, Ekicigil yay. 1955 İst. S: 49-99

Hacı Sami, Enver Paşa'nın Orta Asya'ya gitmesinde de etkili olmuş bir serüven adamıydı.

150'liklerin affı ile yurda dönen Hacı Sami'nin ağabeyi Kuşcubaşı Eşref, Soyadı Yasasından sonra "Sencer" soyadını aldı. 1953 yılında yayınladığı bir broşürle yaşam öyküsünü anlatan Kuşçubaşı Eşref 1970'li yıllarda öldü. Oğlu Feridun Sencer, Söke'de yaşıyor.

Eşrefin babasından kalan Salihli'deki çiftliği, kardeşi Hacı Sami'nin de öldürülmesinden sonra Ahmet Kocabıyık, Ahmet Tezcan ve Feyzi Lütfi Karaosmanoğlu'na satıldı.

(12) CA - Vesika no: 1056, A-V-2, D-79-5, F-35-10, 11.

(13) Kandemir, Hatıralar ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay, Yakın Tarih yay. 1965, s: 70 71; Cebesoy, Siyasi Hatıralar I, s: 29: Goloğlu, Mahmut, Cumhuriyet'e doğru, Başnur Mat. Ank. 1971, s: 159 vd.: Tuncay Mete, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, Yurt yay. Ank. 1981, s: 61

(14) CA - Vesika no: 1041, A-V-2, D-79-5, F-35-13, 14.

(15) CA - Vesika no: 1043, A-V-2, D-79-5, F-35-16, 17,18,19,20.

(16) CA - Vesika no: 1058, A-V-2, D-79-5, F-35-7, 8,

(17) Mustafa Kemal'in 8. Kolordu Komutanı Salih Bey'e (Orgeneral Salih Omurtak) çektiği 19 Haziran 1926 günlü telgraf (CA - Vesika no: 1061, A-V-2, D-79-5, F-34).

(18) CA - Vesika no: 1044, A-V-2, D-79-5, F-35

(19) Mustafa Kemal, İttihat ve Terakki örgütünün fedailerinden Yakup Cemil'in Babıali baskınında öldürdüğü Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın ittihatçılara karşı gereken önlemleri almadığından söz ediyor.

(20) CA - Vesika no: 1045, A-2, D-79-5, F-35-3, 4, 5.

(21) Kılıç Ali, anılarında *"Mahkememizin kararını infaz ettirmemek isteyen Başvekilin tevkifi ile keyfiyeti TBMM'ne arz etmeye karar verdik"* (İstiklal Mahkemesi Hatıraları, s: 44) diyorsa da İsmet İnönü, anılarında olayı yalanlıyor.

"Kâzım Karabekir Paşa'nın serbest bırakılması üzerine İstiklal Mahkemesinin beni tevkif etmeye kalkıştığı söylenmiştir, yazılmıştır. Bunun aslı yoktur. Tamamiyle uydurmadır. Ben, o esnada kararlıydım. Davadan çok endişe etmiş, kesin bir vaziyet almış durumdaydım" (İnönü İsmet, Hatıralar, Bilgi yay. 1987 Ank. 2. Kitap. S: 212)

(22) CA - Vesika no: 1946. A-V-2, D-79-5, F-35-6

(23) Kılıç Ali, s: 45: Goloğlu, s: 198

(24) Cebesoy, s: 203

(25) Cebesoy, Rauf Bey'in suikast ihbarı ile olayları kendisine anlattığını *"Siyasi Hatıralar"* kitabında anlatarak Günday'ı doğrular (s: 198) ismet İnönü de Rauf Bey'in *"suikast hadisesini sezmiş olabileceğini"* ancak *"suikast tertibi içinde bulunmadığını"* sandığını yazar (s: 214). Günday, Faik, "İzmir Suikastının içyüzü", Dünya Gazetesi, 25 Kasım 1956. Günday, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığında kendisine Etibank ve Şekerbank

Şirketi yönetim kurulu üyeliklerinin verildiğini yazıyor (Dünya, 12 Eylül 1956).

(26) Günday, Dünya, 6 Eylül 1956

(27) Ahenk Gazetesi, 30 Haziran 1926

(28) Ahenk Gazetesi, 4 Temmuz 1926

(29) Ziya Hurşit'in bu sorgu metni İzmir'de yayınlanan Ahenk Gazetesi'nin 26 Haziran, Laz İsmail'in de 27 Haziran 1926 günlü sayılarında yayınlanmıştır.

Ziya Hurşit'in ifadesi Ahenk Gazetesi'nde yayınlanan tutanaklarla Feridun Kandemir'in *"İzmir Suikastının İçyüzü"* adlı kitabının ilgili bölümleriyle karşılaştırılıp, bugünkü Türkçe ile özetlenmiştir.

Laz İsmail, Rize ili Pazar ilçesi Yücehisar Bucağı Lango Köyündendir. Ailesi sonradan Şahinbaş soyadını almıştır.

Laz İsmail ile İzmir'e gelen Trabzonlu Nimet Naciye İstiklal Mahkemesi kararı ile aklanmıştır.

(30) Şükrü Bey, Sarı Efe Edip ve Veteriner Albay Rasim Bey'in dostlukları, İttihat ve Terakki günlerine dayanıyordu. Şükrü Bey, Serez'de Mutasarrıf, Sarı Efe de jandarma yüzbaşısı ve İttihat ve Terakki'nin Serez fedaisi. Sarı Efe, Celal Bayar ve yeğeninin kocası İnceoğlu Şevket Bey'in (Atatürk'ün Adalet, Menderes'in Milli Savunma ve Devlet Bakanlarından Refik Şevket İnce) ile birlikte ulusal direnişe katılmış ve Kuvayi Milliye birliklerini yönetmiş, mahkemedeki ifadesine göre *"Milis Miralayı"* rütbesi ile emekli olmuş; kendisine Kurtuluş Savaşı'ndan sonra devlet tarafından Değirmendere'de bir çiftlik verilmişti. Sarı Efe'nin iki oğlu vardı. Oğullan sonradan "Sağnak" soyadını aldılar. Sarı Efe Edip'in özetlenen ifadesi için bkz. Ahenk, 28 Haziran 1926; Bayar Celal, Ben de Yazdım, cilt 6, Baha yay. İst. 1968, s: 1898.

(31) Mustafa Kemal, İstanbul Polis Müdürü Ekrem Bey'e gönderdiği şifrede İzmir'den İstanbul'a gitmek üzere vapura binen Sarı Efe Edip ile

Abidin Bey'in vapurdan inince tutuklanmayıp *“durum anlaşılıncaya kadar izlenmesi”* emrini vermişti (CA - Vesika no: 1022, A-V-2, D-79-5, F-22-4). Edip'in yakalanışı hakkında bkz: Baydar. *“Mustafa Kemal'in Emniyet Müdürüydüm”*, Cumhuriyet, 4 Eylül 1971.

(32) Ahenk, 5 Temmuz 1926

(33) Cebesoy, Siyasi Hatıralar, 2. Kısım, s: 213

(34) Kandemir, s: 34

(35) Ahenk Gazetesi, 28 Haziran 1926.

(36) Kandemir, s: 57-59

(37) Ahenk, 27 Haziran 1926

(38) Ahenk, 30 Haziran 1926

(39) Emekli Kurmay Albay Ali Çetinkaya, Burhaniye'nin Karaağaç Köyünde Yunan muhriplerine ateş eden birliğin komutanıdır. Ayvalık'daki *“Cunda adası”*na Alibey adı, Ali Çetinkaya'nın bölgedeki hizmetleri nedeniyle verilmiştir.

Ali Bey adı, Deli Halit Paşa'nın 9 Şubat 1925 günü TBMM'nde kavga sırasında öldürülmesi olayına da karışmıştı (TBMM, Zabıt Ceridesi, Cilt: 13/1, Dönem 2, i: 2, B: 46, 3.2.1925 vd.) Bayındırlık ve Ulaştırma bakanlıkları yapan Çetinkaya, 1949 yılında öldü.

(40) Ahenk, 34 Temmuz 1926; Mustafa Kemal ile Karabekir ve Başbakan Rauf Orbay ile İsmet Paşa'nın arasındaki uyuşmazlıklar ve Mustafa Kemal'in, Karabekir'in 1933 yılında toplatılan *“İstiklal Harbimizin Esasları”* adlı kitabına verdiği yanıtlar konusunda bkz. Mumcu Uğur, Kâzım Karabekir anlatıyor, Tekin yay. 1990, İst. s: 126179; ayrıca ilk tartışmalar için bkz: Milliyet, 27 Nisan - 5 Mayıs 1933.

(41) 1908'de Nurettin Ferruh Alkend, Celalettin Arif, gazeteci Ahmet Samim ve arkadaşlarınca İttihat ve Terakkiye karşı kurulan *“Osmanlı Ahrar Fırkası”* parti, etnik gruplara özgürlük verilmesi ve yerinden yönetim gibi

görüşleri savunuyordu. Ahrar'cılar, İngiliz Büyükelçiliği ile yakın ilişki kurmuşlar ve 31 Mart gerici ayaklanmasını da desteklemişlerdi. (Tunaya, Tarık Zafer. Türkiye'de Siyasal Partiler, Hürriyet Vakfı yay. İst. 1984, s: 148: Akşin Sina, 31 Mart Olayı, AÜSBF yay. Ank. 1970, s: 24748)

(42) 1872'de Erzurum'da doğan Rüştü (Dadaş) Paşa, Doğu Cephesinde Kâzım Karabekir'in yakın çalışma arkadaşıydı. Kafkas Tümeni komutanlığı ve 9. Kolordu komutan vekilliği yapan Rüştü Paşa, 1922'de Başkomutanlık Mahkeme üyeliğinde bulunmuştu. 6 Ağustos 1923'de Erzurum milletvekili seçilen Tümgeneral Rüştü Dadaş, İzmir suikastı nedeniyle idam edilmişti. (Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay yay. 1989, s: 34)

(43) Kılıç Ali, İstiklal Mahkemesi Hatıraları, Sel yay. İst. 1955, s: 67: Atay, Falih Rıfkı, Çankaya, Bateş yay. İst. 1980, s: 405.

(44) Ahenk, 4 Temmuz 1926.

(45) Enver Paşa'nın yakını olarak bilinen Hafız Mehmet, Bakü'de toplanan *"Şark Milletler Kongresi"* ile Enver Paşa tarafından kurulan Halk Şuralar Partisi toplantılarına da katılan -o zamanki deyiş ile- "Bolşevik eğilimli" bir milletvekiliydi. Sorgu metni hakkında bkz: Ahenk 11 Temmuz 1926; Günday, Dünya, 2324 Kasım 1958.

(46) Cebesoy, s:219-220. Kararın tümü için bkz: Ahenk 14 Temmuz 1926. Kararın geniş özeti için: Aybars Ergün, İstiklal Mahkemeleri, cilt 12, 9 Eylül Üniversitesi yay. İzmir 1988, s: 449 vd.

(47) Korgeneral Cemal Mersinli. Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında Ali Rıza Paşa Hükümetinde Harbiye Nazırlığı yaptı: İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü. 1941 yılında öldü.

(48) Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s: 21 8

(49) Ahenk, 12 Temmuz 1926

(50) Ahenk, 14 temmuz 1926; Kandemir, İzmir Suikastının İçyüzü, s: 111-119

(51) Kılıç Ali, İstiklal Mahkemesi Hatıraları, s: 73.

(52) Cebesoy, Siyasi Hatıralar, 2 kısım, s: 224

(53) Cumhurbaşkanlığı, "hizmet-muhalifler" (A. no: IV 164, D. No:67), dosyaya göre izlenen kişiler, Kâzım Karabekir, Refet Paşa, Cafer Tayyar Paşa, Ali Fuat Paşa, Albay Çolak Selahattin, Kara Vasıf, Bekir Sami Bey, Feridun Fikri Bey, Hüseyin Avni Bey, Cavit Bey'in eşi Aliye Hanım.

(54) Yakın Tarihimiz, Cavit Bey'in zindandan eşine yazdığı mektuplar, I Mart 1962, sayı I, s: 11

Mustafa Kemal, o sıralarda İstanbul'da 3. Kolordu Komutanı olan Şükrü Naili (Gökberk) Paşa'ya makina başında çektiği şifrede *"İstanbul'da yapılacak tutuklamaların çabukluk ve emniyetle yürütülmesi"* emrini veriyor; Şükrü Naili Paşa da Mustafa Kemal'e verdiği yanıtta, polis müdürü ve Merkez Komutanı ile temasta olduğunu, gereğinde askeri birlikleri hükümetin emrine vereceğini bildiriyordu. (Tarih 18.6.1926, CAVesika no: 1067, AV2, D795, F344; Tarih 19.6.1926, CA - Vesika no: 1057, A-V-2, D-79-5, F-34-3).

(55) Aliye Hanım, ilk evliliğini, Sultan Abdülhamid'in en sevdiği oğlu olan Burhanettin Efendi ile yapmış; bu evliliğinden bir çocuğu olmuştur. Aliye Hanım, 1921 yılında Lozan'da Cavit Bey ile evlenmiştir. Cavit Bey'den doğan oğlu Şiar Yalçın, Robert Koleji'ni bitirdikten sonra İstanbul Hukuk Fakültesi'ne girmiş; 1949 yılında fakülteden mezun olduktan sonra Fransa'da ceza hukuku alanında doktora yapmıştır. Yurda dönüşte, çeşitli il ve ilçelerde savcılık görevlerinde bulunan Yalçın, 1971 yılında komünist partisi kurmak suçundan tutuklanmıştır. Yargılamalar sonunda aklanan Yalçın, daha sonra siyasal görüşleri gerekçe gösterilerek Adalet Bakanlığı tarafından savcılıktan çıkarılmıştır.

Babası idam edildiği sırada bir yaşında olan Şiar Yalçın, Cavit Bey'in yakın arkadaşı yazar Hüseyin Cahit Yalçın tarafından büyütülmüştür; Şiar Yalçın bu nedenle "Yalçın" soyadını almıştır.

Cavit Bey'in kardeşlerinin soyadı "Gerçel"dir

(56) Mustafa Suphi'yi ve arkadaşlarını öldüren Yahya Kahya.

(57) Mahkeme Başkanı Ali Çetinkaya'nın sözünü ettiği Çerkez Sami, Kuşçubaşı Eşref'in kardeşi Hacı Sami'dir. Yunanlılara sığınan Çerkez Etem, anılarında Atina'ya gidişinde Eşref Bey'in katkılarını anlatır (Kutay, Cemal, Çerkez Etem Dosyası, Boğaziçi yay. 1989 İst. S: 323332).

Kuşçubaşı Eşref'in kardeşi Hacı Sami, Enver Paşa'nın en yakın adamıydı. Enver Paşa'yı Türkistan seferine çıkaranların başında Hacı Sami yer alır (Aydemir, Şevket Süreyya, Enver Paşa, Remzi Kitabevi, İst. 1972, cilt 3, s: 622).

Kâzım Karabekir, "İstiklal Harbimizde Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkanı" adlı kitabında (s: 348) Hacı Sami ile ilgili şu değerlendirmeyi yapar:

"… Bu ayrı hareket nasıl olmalı idi? Enver Paşayı Asya macerasına sevk eden en büyük amil Hacı Sami'dir. (…) Hacı Sami, Enver Paşaya dedi ki:

Benim Türkistan'da teşkilatım var. Beraber oraya gideriz. Kuvvetlendikten sonra Kafkasya üzerinden yürürüz, o zaman Anadolu da söz dinler.

Hacı Sami, 1927 yılında Atatürk'e suikast yapmak üzere Yunanistan'dan Türkiye'ye gelmiş ve hükümet kuvvetleri ile giriştiği çatışmada öldürülmüştü.

150'liklerin affı ile Türkiye'ye dönen Kuşcubaşı Eşref, (Sencer) soyadı almış; 1964 yılı Nisan ayında Aydın'ın Söke ilçesinde ölmüştü, Eşref Sencer'in oğlu Feridun Sencer, Söke'de çiftçilik yapıyor.

(58) Cavit Bey ve Dr. Nazım'ın sorgu metinlerini özetleyerek veriyoruz. Hakimiyeti Milliye, 27-29 temmuz 1926; Dünya, 26 Ocak-5 Şubat 1956; Kandemir, s; 29 ve 50 vd; Aybars, istiklal Mahkemeleri, s: 455-460.

(59) Naili Bey, İttihat ve Terakki'nin ünlü silahşörlerinden Yenibahçeli Şükrü (Oğuz)'nün kardeşiydi.

(60) Cavit Bey'in sorgu ve savunması için bkz: Hakimiyet-i Milliye, 25 Ağustos 10 Ekim, Dün ve Bugün, Haftalık Tarih Mecmuası, 21 Eylül 1956, s: 12 vd. Cavit Bey'in savunmalarından bazı bölümler alıyor ve bu bölümleri de bugünkü Türkçe'ye çevirerek yayınlıyoruz.

(61) Cavit Bey, eşi Aliye Hanım ve o zaman bir yaşındaki oğlu Osman Şiar'a merkezi Trieste'de bulunan *"Assicurazioni Generali"* adlı bir İtalyan sigorta şirketinin İstanbul'daki acentasından 20 Kasım 1925 gün ve 490958 sayılı sözleşme ile 1000 İngiliz sterlinlik bir hayat sigortası yaptırmıştı. Cavit Bey'in bütün serveti buydu!

(62) Gerekçeli kararın geniş özeti için bkz: Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s: 463. Tam metin, Milliyet, 27 Ağustos 1926 İzmir'deki ilk kararın tam metni için bkz: Ahenk, 14 Temmuz 1926.

(63) Kandemir, İstiklal Mahkemelerinin İçyüzü, 2. Cilt, s: 123. Cavit Bey, Dr. Nazım, Nail ve Abidin Beyler, ölüm cezalarının uygulanmasından sonra Ankara'da cezaevinin avlusuna gömüldüler. 1950'li yılların başında Cavit Bey'in eşi Aliye Hanım'ın girişimi ve zamanın Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın verdiği emir üzerine asılan bu dört ittihatçının kemikleri Ankara'da Asri Mezarlığa gömüldü. Şu anda mezarlarının hangi ada ve parselde oldukları bilinmiyor.

(64) CA - Vesika no: 1076, A-V-2, D-79-5, F-40.

(65) Giray Muharrem, İstanbul'un İşgalinde Gizli Bir Teşkilat, Yakın Tarihimiz, c. I, s:345-346; Tevetoğlu Fethi, Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, TTK yay. Ank. 1988, s: 6

(66) CA - Vesika no: 1077, A-V-2, D-79-5, F-37,1,2,3,4,5,

(67) Tunaya, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler, cilt 3, Hürriyet yay. İst. 1989, s: 457; Toprak Zafer, Türkiye'de Milli iktisat, Yurt yay. Ank. 1982, s: 5861.

(68) Sabis Ali İhsan, Harp Hatıralarım, Ank. S: 3236; Şimşir Bilal, Malta Sürgünleri, Bilgi yay. Ank. 1985, s: 384.

(69) Baydar Ekrem, Mustafa Kemal'in İstanbul Emniyet Müdürüydüm, Cumhuriyet, 8 Eylül 1971. Dr. Fahri Can, suikasttan Kara Kemal'in hiç haberi olmadığını, olayı duyar duymaz Kara Kemal'in kendisine *"Ben bu memlekette çok hıyanetler, alçaklıklar düşünebilirdim. Hatta gördüm de. Fakat Mustafa Kemal'e bir elin kalkacağını asla düşünemezdim. Allah'a şükür ki, muvaffak olamamışlar. Ve melun yakalarını ele vermişler. Ya evlat görüyorsun, bu kahpe dünyada kahpeliğin de bir haddi var"* dediğini anlatıyor. Yakın Tarihimiz, 5 Nisan 1962, s: 169.

(70) Kemal Tahir'in *"Kurt Kanunu"* adlı romanında Emin Bey olarak tanıtılan Enver Bey'in İstiklal Mahkemesi tarafından İzmir'de yargılanıp salıverildiği yazılıyor (s: 350). Oysa, başta Enver Alpyürek olmak üzere Kara Kemal ve Abdülkadir'i saklayanların Ankara'da yargılanıp, cezalandırıldıkları, üç yıla yakın süre cezaevinde kaldıkları biliniyor.

(71) Dün ve Bugün, Haftalık Yakın Tarih Mecmuası, *"Babamın suikastçılarla hiçbir münasebeti yoktur"*… 21 Eylül 1956, s: 21. Bu sahneyi, Nail Bey'in oğlu Nadir Nail Keçeli anlatıyor.

(72) Dünya, 6 Mart 1957, Baydar Ekrem, 9 Eylül 1971, Cumhuriyet.

(73) TBMM Zabıt Ceridesi, devre 2, cilt 27, 3 Teşrinisani 1926, s: 17-19.

(74) Cebesoy, s: 228 vd.

(75) Cebesoy, s: 243. Kandemir, "Hatıraları ve Söylemedikleri ile Rauf Orbay", s: 149 vd.

(76) İnönü anılarında bu olay için *"onun hakkında zaten bulunduğu zaman tekrar muhakeme edilmek üzere hüküm verilmişti. Sonra bunun artık hiçbir hükmü kalmadığını sorumluluğu üzerime alarak bütün memlekette ilan edip bertaraf etmeye çalıştım"* diye yazacaktı. (İnönü, Hatıralar, s: 214; Kandemir, s: 160)

(77) Altay, Fahrettin, 10 Yıl Savaş ve Sonrası, İnsel Yay., 1970 İst. S: 421.

(78) Mumcu, Uğur, Kâzım Karabekir anlatıyor, s: 28 vd.

(79) Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s: 247.

(80) Mumcu, Uğur, Kâzım Karabekir Anlatıyor, s: 158.

(81) İnönü, s: 216.

(82) Atay, Falih Rıfkı, Çankaya, s: 405.

(83) Şeyh Sait Ayaklanması ve Musul sorunu ile ilgili ayrıntılı bilgiler ve belgeler için; Mumcu, Uğur; Kürt İslam Ayaklanması, Tekin yay. 1991 İst. S: 165 vd.

AD DİZİNİ

A

L

M

N

O-Ö

P-R

S

Ş

T

V-Y

Z

“Atatürk dönemi ile 2’nci Dünya Savaşı yıllarının da gereğince incelenebilmesi, cumhurbaşkanlığı arşivi ile Dışişleri Bakanlığı gizli dosyalarının (çift aylı kırmızı damgalı) yasaklardan kurtarılıp araştırmacılara açılmasına bağlıdır. Amerikan, İngiliz, Alman ve Fransız belgeleri üzerindeki yasaklar çoktan kalktı; bizde, yasak olmayan yazışma ve tutanakları incelemek bile olanaksızdır. Yakın tarihi inceleyemezsek, bugünü nasıl anlayacağız?!”

Uğur Mumcu

Atatürk’e düzenlenmek istenen suikast, gizlerini yer yer hâlâ koruyan, cumhuriyetin ilk yıllarının önemli olaylarından biridir. Olayın sanıkları arasında avamdan bazı kimseler, benzer her olayda olduğu gibi yine vardır. Ama Kazım Karabekir gibi Ali Fuat Cebesoy gibi Atatürk’ün yakın silah arkadaşı, Kurtuluş Savaşı kahramanı olarak bilinen insanlar da vardır. Atatürk’ün sert tutumu, İsmet Paşanın yumuşatıcı tavrı, Kazım Karabekir Paşanın, böyle bir suçlamadan duyduğu büyük üzüntü ve düş kırıklığı dikkat çeker.

Aslında elbete işin içine siyaset de girmiştir. İşin içine ünlü Paşaların da sokulmasının başka anlamı yoktur. Atatürk ile bu Paşaların arasını açmak isteyenlerin çabalarına, Atatürk’ün duyguları da eklenebilir. Büyük devrimlerden, büyük savaşlardan sonra, hareketin önde gelenleri arasında bu tür saflaşmalar, çatışmalar daima görülür. Ama Uğur Mumcu’nun dediği gibi, geçmişi, hele yakın geçmişi bilmeden bugünü değerlendirmeye, anlamaya olanak yoktur.